

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ
BİLİM DALI

**İNSANİ GELİŞME İLE EKONOMİK
DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ**

92740

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Ekber TOMUL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Battal ASLAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Ankara-2000

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼'ne

Ekber TOMUL'a ait "İNSANİ GELİŞME İLE EKONOMİK DEğİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ" adlı çalışma, j¼rimiz tarafından Eğitim Y¼netimi ve Denetimi bilim dalında **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

BaŐkan.....

IŞıl
Prof. Dr. IŞıl ÜNAL

¼ye.....

Battal
Prof. Dr. Battal ASLAN (DanıŐman)

¼ye.....

Ferhan
Yar. Doç. Dr. Ferhan ÇEVİK

ÖNSÖZ

İnsani gelişme kavramı 1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda ortaya atılmış ve tartışılmaktadır. 1990-1999 yılları arasında yayınlanan İnsani Gelişme Raporlarında insani gelişmenin değişik boyutlarına dikkatler çekilmiş ve tartışılmıştır. Süreç içinde insani gelişmenin tanımında ve göstergelerde değişimler olmuştur. Bu araştırma, Türkiye'de seçilen illerde insani gelişme ve boyutları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla elde edilecek bulguların insani gelişme boyutlarının belirlenmesine katkı sağlayacağı, insani ve ekonomik gelişmeler arasında ilişkinin belirlenmesine, insani gelişmeye yönelik sunulacak hizmetlerin hedef kitlesinin belirlenmesine yardımcı olabileceği umulmaktadır.

Bu araştırmanın değişik aşamalarında katkıda bulunan herkese teşekkür ederim.

Bu araştırmanın planlanıp yürütülmesinde danışmanlık yapan Prof. Dr. Battal ASLAN'a, tezin tamamını okuyarak yapıcı eleştiri ve önerilerini esirgemeyen Doç. Dr. Kasım KARAKÜTÜK ve Doç. Dr. Necla TURAL'a, istatistik işlemlerinin yapılması ve yorumlanmasında yardımcı olan Yar. Doç. Dr. Selahattin GELBAL'a teşekkür ederim.

Çalışmalarım süresince yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen eşim Dr. Fatma TOMUL'a, özveri ile babasının doktora çalışmasının bitmesini bekleyen kızım Helin TOMUL'a sevgilerimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
EK LİSTESİ.....	vii
BÖLÜM I	
GİRİŞ.....	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı.....	12
Araştırmanın Önemi.....	12
Sayıtlılar.....	13
Sınırlılıklar.....	14
Tanımlar.....	15
BÖLÜM II	
İNSANİ GELİŞMENİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	17
Kalkınma.....	17
Kalkınma Arayışları.....	19
İnsani Gelişme Kavramı ve Ölçümü.....	21
İnsani Gelişme Kavramı.....	21
İnsani Gelişme Düzeyinin Ölçülmesi.....	24
Eğitim.....	28
Eğitim İle Ekonomi Arasındaki İlişkiler.....	33
Eğitimin Ekonomik İşlevleri.....	33
Eğitimi Etkileyen Ekonomik Değişkenler.....	36
Yaşam Süresi.....	40
Sağlık.....	41
Beslenme.....	43
Sağlık ve Beslenmenin Ekonomi İle İlişkisi.....	46

Gelir	48
Gelir Dağılımı	49
Kişi Başına Gelir	51
Eğitim Harcamaları	51
Sağlık Harcamaları	53
BÖLÜM III	
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	55
Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	55
Türkiye’de Yapılan Araştırmalar.....	60
BÖLÜM IV	
YÖNTEM	66
Araştırmanın Yöntemi	66
Veri Kaynakları	66
Verileri Çözümleme Yöntemleri.....	69
Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi	73
BÖLÜM V	
BULGULAR VE YORUMLAR	74
İnsani Gelişme Endeksinin; Eğitim, Yaşam Süresi ve Gelir Boyutları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum.	74
İnsani Gelişme ve Boyutları İle Geliri Dağılımı Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum.....	79
İnsani Gelişme ve Boyutları İle Eğitim Harcamaları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum.....	84
İnsani Gelişme Endeksi ve Boyutları İle Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum.....	88
Öğrenim Düzeyi İle Gelir, Eğitim ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum	91

BÖLÜM VI

SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	98
Sonuçlar	98
Öneriler	100
Yapılabilecek Araştırmalarla ilgili Öneriler.....	100
Uygulama İle İlgili Öneriler.....	100
KAYNAKÇA	102
EK	114
ÖZET	116
SUMMARY	118

KISALTMALAR LİSTESİ

ÇN	: Çağ nüfusu.
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü.
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı.
EE	: Eğitim endeksi.
EG	: Eşik gelir.
FAO	: Gıda Tarım Örgütü.
GE	: Gelir endeksi.
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla.
İGE	: İnsani gelişme endeksi.
İKBG	: İlin kişi başına geliri.
İKBSGP	: İlin kişi başına satın alma gücü paritesi.
İYSE	: İlin yaşam süresi endeksi.
OE	: Okullaşma endeksi.
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü.
OO	: Okullaşma oranı.
OYBN	: Okuma yazma bilen nüfus
OYE	: Okuma yazma endeksi.
OYO	: Okuma-yazma oranı.
SGP	: Satın alma gücü paritesi.
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
TKBG	: Türkiye'de kişi başına gelir.
TKBSGP	: Türkiye' de kişi başına satın alma gücü paritesi.

- TÜBİTAK** : Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.
- TYS** : Türkiye'de yaşam süresi.
- UG** : Uyarlanmış gelir.
- UNDP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.
- UNESCO** : Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü.
- UNICEF** : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu.
- YSE** : Yaşam süresi endeksi.

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
1. SEÇİLMİŞ İLLERE GÖRE EĞİTİM, YAŞAM SÜRESİ, GELİR VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSLERİ.....	75
2. İNSANİ GELİŞME, EĞİTİM, YAŞAM SÜRESİ VE GELİR ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı).....	77
3. SEÇİLMİŞ İLLERDE GELİR DAĞILIMI VE GİNİ KATSAYILARI.....	79
4. İNSANİ GELİŞME VE BOYUTLARI İLE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı).....	80
5. TÜRKİYE'DE YAPILAN ARAŞTIRMA SONUÇLARINA GÖRE GELİR DAĞILIMI	82
6. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GELİR DAĞILIMI	83
7. SEÇİLMİŞ İLLERE GÖRE HANEHALKININ AYLIK TOPLAM EĞİTİM HARCAMASI VE KİŞİ BAŞINA EĞİTİM HARCAMASI	84
8. İNSANİ GELİŞME VE BOYUTLARI İLE KİŞİ BAŞINA EĞİTİM HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı)	85
9. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ VE KİŞİ BAŞINA EĞİTİM HARCAMALARI.....	87
10. SEÇİLMİŞ İLLERE GÖRE HANEHALKININ AYLIK TOPLAM SAĞLIK HARCAMASI VE KİŞİ BAŞINA SAĞLIK HARCAMALARI	89
11. İNSANİ GELİŞME VE BOYUTLARI İLE SAĞLIK HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı).....	90
12. GELİR ELDE EDEN HANEHALKI FERTLERİNİN ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE KİŞİ BAŞINA GELİR.....	92

13. GELİR ELDE EDEN HANEHALKI FERTLERİNİN ÖĞRENİM DURUMLARINA GÖRE ELDE ETTİKLERİ GELİR, EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ DAĞILIMI93
14. ÖĞRENİM DÜZEYİ İLE GELİR, EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı)94
15. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE 25+ YAŞ NÜFUSUN SAHİP OLDUĞU ORTALAMA ÖĞRENİM YIL SÜRELERİ (1992)96

EK LİSTESİ

- PEARSON KORELASYON KATSAYISI TEKNİĞİNE GÖRE ARALARINDA İLİŞKİ İNCELENEN DEĞİŞKEN DEĞERLERİ (The Stastical Packet For The Social Sciencs (SSPS) bilgisayar paket programı ile yapılan işlem sonuçları).....119

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde; problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, sayıtlar, sınırlılıklar ve tanımlar verilmiştir.

Problem Durumu

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları, bu toplumların çağımızdaki gelişmelere katkıda bulunma ve uyum sağlama yeteneğini engelleyen önemli unsurlar taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde gelişmeyi engelleyici unsurları ortadan kaldırmak ve gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesini sağlamak amacıyla kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Kalkınma sürecinin temel amacı, gelişmekte olan ülke insanların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasıdır. Ekonomik büyüme tek başına bu ihtiyaç ve beklentileri karşılayamaz. Kalkınma somut ekonomik sonuçların başarılmasıyla birlikte yaşam kalitesinin geliştirilmesini de sağlayan bir süreçtir (Griffin ve McKinley, 1993:5).

Kalkınma sürecinin temel dinamiğini "bilgi" oluşturmaktadır. Dünyadaki ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılar bilgi ve iletişim teknolojisinde sağlanan gelişmelere bağlı olarak hızlı bir değişim içindedir. Ekonomik gelişme sürecinde bilginin ilk kez temel kaynak olarak maddenin ve enerjinin önüne geçmesi, bilgiyi tüm ülkeler ve üretimler için stratejik bir konuma getirmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel farklılık, bilgiyi üretme ve kullanma kapasitesine dayanmaktadır (World Bank, 1998).

Bilgiyi üretme ve kullanma kapasitesi ise insanın eğitim düzeyine ve becerilerine bağlıdır. Bilgi kişinin dışında bir şey değildir. Bilgi insanlar tarafından üretilir, öğrenilir, öğretilir ve kullanılır. Bunun içindir ki bilginin üreticisi ve kullanıcısı olan "insan", kalkınma sürecinin merkezidir (Crawford, 1991:6; Erkan, 1997:96).

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda hızlı değişimin yaşandığı günümüzde insana verilen önem de değişmektedir. Küresel ekonomiyle bütünleşme ve rekabet edebilmek için insana yatırım kilit rol oynamaktadır (World Bank, 1995a:36). Bilgi toplumuna geçiş sürecinde; fiziksel emeğin yerine zihinsel emeğin ikame edilmekte olduğu, yatırımların fiziki sermaye yatırımları yerine insani yatırımlara yöneldiği, üretimin nicelik ve niteliğinin insanların yetenek ve kapasitelerine bağlı olduğu belirtilmektedir (Grant, 1989:37; Masuda, 1990:6-7; United Nations Development Programme (UNDP), 1993:42; Erkan, 1997:161). Çeçen'e (1995:160) göre; bilgi toplumuna geçiş sürecinin yaşandığı çağımızda insanların temel ihtiyaçlarını yeterli bir alt yapı ile karşılamaya öncelik veren toplumlar ekonominin ve kalkınma yarışının kadrolarını çok daha üst düzeyde ve daha geniş şanslarla oluşturabilmektedirler. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT, 1995:22), hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için insana yatırımın gerekli olduğunu belirtmektedir.

Hızlı değişim, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda olumlu fırsat ve olanaklar yarattığı kadar tehlikeleri de taşımaktadır. Kennedy'e (1995:37) göre ilerleme, yeni yöntemler ve bilim; değişime uyum sağlama yeteneği olan toplumlara yararlı olurken, teknolojik, kültürel ve siyasal bakımdan uyum sağlama yeteneği daha az olan bazı toplumlara da zarar vermektedir.

Her alanda hızlı değişimin yaşandığı süreçte kalkınma anlayışında da önemli değişim yaşanmaktadır. 1950-1990 yılları arasında kalkınmanın ana eksenini fiziki sermaye birikimi oluşturmuştur. 1990'lı yıllarda ise kalkınmanın ana eksenini insan oluşturmaktadır. Yeni kalkınma anlayışına göre, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan hızlı değişimleri fırsatlara çevirmenin yolu insani gelişmeden geçmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP, 1990:9-11) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda (Human Development Report) "İnsani Gelişme" (Human Development) kavramına dikkatler çekilmiştir. Bu raporda

“İnsani Gelişme” kavramına dikkatleri çekmekle, ülkelerin ve insanların kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları sorunları çözmek için öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. İnsani gelişme sürecinde insanın, eğitimi, sağlığı, ekonomik durumu, özgürlükleri ile hayat kalitesi arasındaki ilişkinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. İnsani Gelişme Raporu’nda “insani gelişme”; bireylerin tercihlerini genişleten ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel süreçler olarak tanımlanmıştır. İnsani gelişmenin gerçek amacı, insanlara mutlu olacakları, sağlıklı yaşayacakları, yaratıcı olabilecekleri olanakları sağlayan bir ortamı yaratmaktır. İnsani gelişme düzeyi, insanların seçeneklerini geliştirme süreci ve ulaşılmış oldukları refah düzeyini kapsayan göstergelerle belirlenmektedir (UNDP, 1990:9). Kalkınma anlayışındaki değişim ile birlikte kalkınmanın göstergelerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Kalkınmanın yeni göstergeleri, sosyal, siyasi ve ekonomik faktörler arasındaki etkileşimin yapısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla yayınlanan yıllık İnsani Gelişme Raporu’nda insani gelişmenin temel göstergeleri; eğitime katılım, gelir ve ortalama yaşam süresini kapsamaktadır. Bu göstergelerle birlikte insani gelişme düzeyini belirlemede, politik özgürlükler, güvence altına alınmış insan hakları ve kendine saygı göstergeleri de kullanılmaktadır.

Wheeler (1980), McGillivray (1991), Bhanojirao (1991), Güvenen (1991), Akder (1992), Ogwang (1994), Streeten (1995), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV, 1996), OECD (1998) yaptıkları istatistiki analizlerle insani gelişme, gelir, eğitim ve yaşam beklentisi değişkenleri arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Yine bu çalışmalarda insani gelişmenin boyutları ile kişi başına gelir, gelir dağılımı, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları arasında da anlamlı ilişkiye dikkat çekilmektedir.

İnsani gelişme sürecinde gelir, eğitim, sağlık ve beslenme farklı şekillerde ve oranlarda rol oynamaktadır. Gelir, insan ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmek için kaynaklara ulaşabilme ve kullanabilme olanağını sağlar. İnsana yapılan ekonomik yatırımlar, gelir dağılımında iyileşmeler sağlayarak,

çalışanların ve ailelerinin ekonomik refahlarının artmasını sağlayabilir. Ekonomik açıdan güçlenen ailelerin eğitim sağlık ve beslenme için daha fazla harcama yapabilecekleri belirtilmektedir (Bhanojirao, 1991:1452; Griffin ve McKinley, 1993:7; World Bank, 1995a:36). Eğitim gelirin artmasını, ölüm oranlarının azalmasına ve yaşam beklentisinin artmasına katkı sağlayan temel bir boyuttur. Bunun için eğitim insani gelişmenin temel dayanağıdır (Hallk, 1990:1). Eğitim, insanın zihinsel kapasitesinin gelişimini sağlarken, sağlık ve beslenme durumu zihinsel kapasitenin oluşumuna yardımcı olmakla birlikte insanın yaşamasını ve aktivitesini doğrudan etkilemektedir (Halk, 1990:24; Griffin ve McKinley, 1993:8).

UNDP, 1996 İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişme ve boyutları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak insani gelişme ile ekonomik büyüme arasında çok yönlü bir korelasyonun olduğu belirtilmektedir. Yine bu raporda; insani ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler; ekonomik büyüme, kişi başına gelir, gelir dağılımı, aile ve kamu tarafından yapılan sosyal amaçlı (eğitim, sağlık beslenme) harcamalar ve yatırımlar, teknolojik gelişmeler açısından değerlendirilmiştir (UNDP, 1996:66-79).

İnsanın niteliksel gelişimini sağlayan temel hizmetlerin karşılanma biçimleri genel ekonomi ve yararlanacak kitleler için önemlidir. Kepenek ve Yentürk'e (1994:347) göre ekonomik gelişme; insani gelişmeyi sağlayan temel hizmetlerin geliştirilip yaygınlaştırılmasını sağlamalıdır. Ekonomik büyüme insani gelişmeyi sağladığı oranda başarılı olabilir.

Wheeler'e (1980:7) göre insani gelişme boyutlarındaki gelişmeler, ekonomik gelişmenin hem nedeni hem de sonucudur. Hicks (1994:56), hızla büyüyen gelişmekte olan ülkelerin hem okur-yazarlık hem de yaşam beklentilerinde ortalamanın üzerinde bir performansa sahip olduklarını belirtmektedir. Psacharopoulos (1994:1329) ise eğitim ile kişisel ve toplumsal faydalar arasında ilişki olduğunu belirtmektedir.

İnsani gelişme için ekonomik yatırımların zorunlu olduğu vurgulanmaktadır (Çeçen, 1995:135). Eğitim ve sağlık için yapılan harcama ve yatırımların yaygınlaştırılması, insani gelişmede ve ekonomik büyümede önemli rol oynamaktadır (Sen, 1990:33; UNDP, 1996:47). Bayraktutan (1992:92), eğitim ve sağlık için yapılan yatırımların aynı zamanda ekonomi için alt yapı yatırımları niteliği taşıdığını belirtmektedir. Ekonomik gelişme için yapılan fiziki alt yapı yatırımları, yetişmiş insan gücünün etkili kullanılması olanaklarını yaratmakla birlikte kamu hizmetlerinden yararlanmayı da kolaylaştırabilir.

Sen (1990:31) üretim ve gelir dağılımı ile insani gelişme arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Yoksulluğun, kaynak yetersizliğine bağlı olmayıp, kaynakların dengesiz dağılımına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP, 1993:43), insani gelişmeyi doğrudan etkileyen ekonomik faktörlerin başında gelir dağılımı ve sosyal harcamaların geldiğini belirtmektedir. UNDP'nin (1996:113) diğer bir çalışmasında, gelir dağılımı ile insani gelişme arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Kişi başına gelir ile insani gelişme arasında önemli bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir.

İnsani gelişme toplumsal hareketlilik sağlayarak genel yönetimin daha iyi işlemesi için baskı unsurları yaratır. Savaşın temelinde yatan nedenleri sınırlandırarak insani gelişme için daha fazla kaynak yaratabilir (UNICEF, 1996:25; UNDP, 1997:75). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP, 1996:50-51) tarafından yapılan çalışmada, ülkelerin yaptıkları askeri harcamaların dörtte birinin, eğitim, sağlık ve beslenme gibi sosyal yatırımlara kaydırılması durumunda, ikibinli yıllarda bu alanlar için gerekli talebi karşılayabilecek düzeyde olabileceği ileri sürülmektedir.

İnsani ve ekonomik gelişmelerin birbirlerini beslemesi gereklidir. Çeçen (1995:158), geri kalmış ülkelerin eğitim, sağlık ve insanın temel ihtiyaçlarını çözemedikleri için istenilen ekonomik gelişmeyi gerçekleştiremediklerini öne sürmektedir. UNDP'ye (1993:43) göre; "Ekonomik büyüme veya insani gelişmenin her hangi birisinin aşırı gelişmesi,

kalkınmanın iç dengelerini bozarak gelecekteki gelişmeleri engelleyebilecektir.”

Ekonomik büyüme, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında temel materyalleri genişletir. Ancak bu ekonomik büyüme ile insani gelişme arasında otomatik bir ilişkinin olduğu anlamına gelmez. UNDP'e (1996:67) göre insani gelişme; kamu ve aile kaynaklarının büyüklüğü ve kullanım şekli ile doğrudan ilişkilidir. İnsani gelişme düzeyini ve değişim hızını etkileyen makro ve mikro ekonomik faktörler vardır. Makro ekonomik faktörler; uluslararası ekonomik değişmelere bağlı olarak meydana gelen değişimler, ekonomik büyüme, gelir dağılımı politikaları, ekonominin sektörel yapısı, bütçe büyüklüğü, ekonomik ve sosyal öncelikler, kamu sosyal harcamalarının yapısı ve sosyal harcama öncelikleridir. Makro ekonomik gelişmeler daha çok kamu yönetimi ile ilgilidir. Mikro ekonomik faktörler ise daha çok ailenin ekonomik durumu, geliri ve harcama tercihleri ile ilgilidir (Serin, 1979:28; UNDP, 1996:66).

Ülkenin kamu yönetimi izlediği politikalarla, sosyal harcama ve yatırımlarla insani gelişmeyi doğrudan etkilemektedir. Kamu yönetiminin eğitim, sağlık ve beslenme olanaklarının sağlanması ve yaygınlaştırılmasındaki rolü nedeniyle insani gelişmede önemli role sahiptir. Politik tercih ve öncelikler her ne kadar uluslararası yasalarda, ülkelerin temel yasalarında belirlense de hükümetlerin uygulamaları bu yasalardan farklı olabilir. Ekonomi kötü yönetildiği zaman insani gelişme de bundan olumsuz olarak etkilenmektedir (Bhanojirao, 1991:1453). Filipinler 1950'li yıllarda Güney Kore ile hemen hemen aynı okuma yazma oranı ve kişi başına gelir düzeyine sahipti. Ancak günümüzde Güney Kore gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alırken, Filipinler az gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almaktadır (World Bank, 1991:52-53).

Aileler doğrudan ve dolaylı olarak insani gelişmeye önemli katkılarda bulunmaktadır. Aile, insani gelişme için parasal yatırımlar yapmakla birlikte, çocukların beslenmesi eğitilmesi, korunması gibi alanlarda da parasal

olmayan katkılarda bulunmaktadır. Aileler çocuklar için eğitim, beslenme, sağlık, barınma, giyim, ulaşım alanlarında çeşitli harcamalar yapmaktadırlar. Bu tür harcamalar aileler tarafından insan için yapılan yatırımlar olarak kabul edilmektedir (OECD, 1998:41). Ailenin insani gelişme için yaptığı çabalar ve parasal harcamalar önem taşımaktadır. Ailenin geliri arttıkça insani gelişme için daha fazla harcama yapması beklenebilir. Ancak aile gelirinin büyüklüğü insani gelişme için tek başına yeterli değildir. Önemli olan ailenin insani gelişme harcamalarına öncelik vermesidir. Aile; kullanılabilir geliri ile yiyecek, sağlık hizmetleri, okul kitapları, okul araç-gereçleri ve kapasiteyi geliştiren diğer alanlara yaptıkları harcamalarla katkı sağlayabilir. Ailenin harcama tercihlerini, gelir, eğitimi, meslek durumu, istek ve uyarımlar, din, gelenekler, arz ve talep unsurları etkilemektedir (Serin, 1979:29). Stewart (1995:189-190), gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yapısal uyum politikalarının evrensel özelliklerinden olan "kullanıcı ücreti" kavramına dikkat çekmektedir. Bu kavramın eğitim harcamalarının önemli bir kısmının aileler tarafından karşılanması anlamına geldiği belirtilmektedir.

Yükseköğrenim görmüş olan ailelerin daha fazla sağlık bilgilerine sahip oldukları, hijyenin ve önleyici sağlık kurallarının önemini daha iyi kavradıkları, kamu sağlık hizmetlerine daha fazla başvurma eğiliminde oldukları saptanmıştır (World Bank, 1991:58). Sağlık ve beslenme olanaklarının iyileştirilmesi, çocukların büyüme ve zeka gelişmelerini olumlu etkiler, hastalıklara karşı dirençlerini artırır, okula devamsızlığı ve sınıf tekrarlarını azaltarak eğitim sisteminin verimliliğine katkı sağlayabilir. Ayrıca sağlık harcamalarının azalmasına yol açarak ekonomik tasarrufların yapılmasını, iş kaybını önleme ve sonraki süreçte sosyal yardım ihtiyaçlarının azalmasını sağlayabilir (Myers, 1990:23; Behrman, 1996:34). Benson (1994:80), yetersiz beslenme, sağlıksız koşullar ve çocuk emeğinden yararlanma ihtiyacı eğitim hedeflerine ulaşmayı engelleyen faktörler olduğunu belirtmektedir.

Özellikle 1980'li yıllarda ekonomik sıkıntılar nedeniyle tercihlerin kısa dönemli ekonomik büyümeden yana yapılması, Birleşmiş Milletler Kalkınma

Planlaması Komitesi tarafından “siyasi sistemin bünyesinde sıkıntılı zamanlarda insani kalkınmaya yönelik kamu harcamalarının kısmaktan yana bir eğilim olarak” değerlendirilmiştir. Bu durumun, uzun sürede yaşam kalitesini ve insani gelişmeyi tehdit altında bırakacağı vurgulanmaktadır (Jolly, 1989:15; World Bank, 1991:52). Önder, Ünal ve Özsoy (1998:180), 1980’li yıllardan sonra devletin eğitimi daha çok bireysel bir yatırım olarak ele aldığını ve “kazanan maliyetine katlanır” diyerek, eğitim maliyetini “kullanıcı”ya yükleyen bir anlayışa yöneldiğini belirtmektedirler.

Kopenhag’da 1995 yılında toplanan Dünya Kalkınma Zirvesinde; yoksulluğun azaltılması için yoksul kesimlerin üretken kaynaklara ve temel hizmetlere erişimini artırmayı, herkese yeterli bir ekonomik ve toplumsal güvenlik şemsiyesi altında toplamayı sağlayacak politikaların benimsenmesi çağrısında bulunulmuştur (UNICEF, 1997:61). Grant (1989:87-88), ülke politikalarını oluşturanların karar vermede ekonomik değişim göstergelerine başvurdukları kadar, insanların durumundaki değişimlere ilişkin verilere de başvurulması gerektiğini belirtmektedir. Mayor (1997:182) ise insani gelişme boyutları ile ilgili araştırmaların giderek çok özel alanlara kaydığını bunun gelecekte bilimciler, araştırmacılar, planlamacılar, karar alıcılar ve yöneticiler için önemli bir engel oluşturduğunu belirtmektedir. Bu sorunlarla başa çıkabilmek için uygun disiplinler arası içgörülere sahip yaklaşımlara gerek olduğunu belirtmektedir.

Kuramsal ve uygulamalı çalışmalar insani gelişmenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişmelerin ön koşulu olduğu gibi aynı zamanda bu alanlardaki gelişmelerin etkisi altında olduğunu göstermektedir.

İnsani gelişme, Birleşmiş Milletler Kuruluş Bildirgesi (Madde 1, 55), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Madde 22-26), Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Uluslararası Sözleşmesi (Madde 12, 13) ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (Madde 3, 6, 12, 13, 24) uluslararası temel yasalara dayanmaktadır (Sencer, 1986; UNICEF, 1992). Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında insani gelişme (yürürlükteki 1982 Anayasası; Madde 5, 13,

17, 27, 42, 56), devletin temel görevleri arasında yer almaktadır. Ancak günümüzde devletin bu temel görevlerini ne ölçüde gerçekleştirdiği tartışmaların temel gündemi olmaya devam etmektedir.

Yapılan çalışmalar Türkiye'de insani gelişmenin değişik boyutlarındaki yetersizliklere dikkat çekilmektedir. Türkiye'de ülkenin kalkınması ile ilgili tartışmalarda "insani gelişme" kavramı giderek yerini almaktadır. Türkiye'nin eğitim, sağlık ve beslenme, ekonomik büyüme, gelir dağılımı, kamu harcamaları (eğitim, sağlık ve beslenme) alanlarındaki durumları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin performansları ile karşılaştırılmakta ve sonuçlar çıkarılmaktadır. Özellikle 1980'li yıllarda ekonomik alandaki liberalleşme politikaları ile birlikte insani gelişme ile ilgili kamu harcamalarının bir kısmının "kullanıcılar"a yüklenmesi ailelere önemli maliyetler yüklemiştir.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda, insani gelişmenin ekonomik gelişmelere göre yetersiz olduğu belirtilmektedir. Kağıtçıbaşı (1997:19) Türkiye'de insani gelişimin en önemli sorununun eğitim sorunu olduğunu belirtmektedir. Akder'e (1992:38-46) göre, Türkiye'de ekonomik gelişme ile insani gelişme düzeyleri arasında bir dengesizlik vardır. Türkiye'de öncelikli sorun ekonomik olmayıp, ekonomik düzeye denk düşen eğitim ve sağlık düzeyinin sağlanamadığını belirtmektedir. Türkiye'de insani gelişme kısır döngüsünün temel nedeni, eğitim durumunun yetersizliği ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir. Kuruç'a (1992:60-66) göre, 1980'li yılların insani ve ekonomik politikaları "maksimum değişme" görüntüsü altında bir "minimum ilerleme" modeli getirmiştir. Tömük, Gültürk, Güneyci, Arıkan ve Kayım'a (1987:5-6) göre ise Türkiye'de kalkınma modellerinde uygulanan sermaye yoğun sanayileşme politikaları gelir dağılımını çarpıtmıştır. Bu uygulamalar sonucunda dar gelirlinin gıda ve sağlık harcamalarını daha da kısıtlamasına yol açarak, ülkenin insan kaynaklarının gelişimini olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Tunçbilek (1993:121), Türkiye'de doğan çocukların sağlık ve beslenmeye bağlı olarak yeterli bir fiziki gelişmişlik sağlayamadıklarını belirtmektedir. Türkiye 1996 İnsani Gelişme Raporu (TESEV, 1996:30), Türkiye'nin insani gelişme endeksinin zaman serili

analizini yaparak eğitim ve sağlık çıktılarındaki reformların insani gelişmeye olumlu etkisini göstermekte, bölgesel ve cinsiyet dengesizliklerinin devam etmekte olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca sağlıkta görülen eşitsizliklerin eğitimdeki eşitsizliklerle korelasyon gösterdiğini belirtmektedir.

DPT'ye (1994:104) göre, Türkiye'de istenen ekonomik düzeye ulaşılmasında en önemli engellerden birisinin de eğitim ve sağlık alanlarındaki olumsuzluklardır. Türkiye İnsani Gelişme Raporu'nda (TESEV, 1998:ix); ekonomik, toplumsal siyasal alanda baş gösteren yüksek düzeyde eşitsizliğin, ekonomik büyüme ve insani gelişme hızını düşürdüğü vurgulanmaktadır. Yüksek düzeyde yoksulluk ve artan gelir eşitsizliği Türk toplumunun yeni gelişmelere bütünlük içinde cevap verme yetisini zayıflatmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmelerle birlikte, gelecekte ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmede insanın merkezi rolü fark edilmiştir. Bu önemin fark edilmesi Türkiye'de kamu yönetimini, insani gelişme ile ilgili yeni arayışlara yöneltmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda insani gelişme yirmi birinci yüzyıl için stratejik bir öncelik olarak belirlenmiştir (DPT, 1995:19). Bu çerçevede zorunlu öğrenim süresi beş yıldan sekiz yıla çıkarılmıştır.

İnsani gelişme alanındaki yetersizlikleri gidermek için öneriler de geliştirilmektedir. Dünya Bankası (World Bank, 1995:38) insani gelişme ile ilgili yapılacak yatırım ve çabalarına, yararlanacak kitlelerin katılımı da sağlanırsa, bu çaba ve yatırımların faydalarının daha da artabileceğini belirtmektedir. Kağıtçıbaşı (1995:195), ikibinli yıllarda Türkiye'de insan potansiyelini geliştirme çalışmalarının gündeme gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Karluk'a (1997:18) göre, Türkiye yirmibirinci yüzyıla çağdaş bir şekilde girmek istiyor ise, nüfusun eğitime, sağlığına ve kültürüne gereken önemi vermek zorundadır.

Alanla ilgili yapılan çalışmalarda alan araştırmalarıyla ilgili öneriler de sunulmuştur. McGranhan, Pizarro ve Richard (1985:120), kalkınma

düzeyinin belirlenmesinde ekonomik ve sosyal göstergelerin seçiminde önemli kriterlerden birisinin, "seçilen göstergeler arasındaki ilişki" olması gerektiğini belirtmektedir. İnsani ve ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkiyi yalnızca bir ölçüye dayandırarak yorumlamak çok güçtür. Ekonomik unsurlardaki değişimi sayısallaştırmak görece olarak kolaydır. Sosyal değişimleri sayısallaştırarak tek başına yorumlamak güçtür. Sayılarla ifade edilebilen temel bütünüleyici faktörleri değerlendirmeye tabi tutmak genel bir yargıda bulunma olanağı sağlayabilir.

Woodhall (1994:16), insani gelişmeler ile ilgili araştırmaların etkinlik konusundan kaynakların dağılımı konusuna doğru bir yönelmenin olduğunu belirtmektedir. Ünal'a (1996:207) göre, eğitim olanaklarının dağılımının gelir dağılımında değişmeye neden olup olmadığının incelenmesi, gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır.

Hicks (1994:59), insan sermayesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin eğitimden öteye daha geniş kapsamlı değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. UNDP (1996:113) insani gelişme göstergelerindeki değişim oranları ve düzeyini belirlemede sosyal harcama ve gelir dağılımı faktörleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin önemine dikkat çekmektedir. UNDP (1996:67), insani gelişmede ailenin kaynakları ve tercihlerinin yönlendirilmesinin de önem taşıdığını belirtmektedir. Akder (1992:46) ise, "önce gelir düzeyimize denk gelecek kadar eğitim ve sağlık" yönünde bir analizin yapılması gerektiğini belirtmektedir. TESEV (1998:6) ise insani gelişme için ailelerin çaba ve harcamaları göz ardı edilerek sadece kamu kaynakları yönüyle değerlendirilmesinin yeterli ve yararlı olmayabileceğini ileri sürmektedir.

Türkiye'de insani gelişme boyutları ile kamu kaynakları arasındaki ilişki durumlarını belirleyen değişik çalışmalar yapılmıştır (Âdem, 1977; Serin, 1979; Tömük ve diğerleri, 1987; Gülbeden, 1991; Akder, 1992, DPT, 1994; Yıldırım, 1994; TESEV, 1996). Varlıer (1982), Kasnakoğlu ve Kılıç (1983), ise eğitim ve gelir düzeyi arasındaki ilişkiler üzerine çalışma

yapmışlardır. Ancak insani gelişme ve boyutları ile ailenin geliri, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiler konusunda yeterli çalışmaların olmadığı kanısına varılmıştır. İnsani gelişme ile ilgili maliyetlerin giderek aileler tarafından karşılanması; insani gelişme ve boyutları ile gelir, gelir dağılımı, ailelerin gelirleri, eğitim ve sağlık harcamaları gibi ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılarak tartışılmasının önem taşıyabileceği kanısına varılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırma; Türkiye’de seçilen illerde insani gelişmenin eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutları ile gelir dağılımı, hanehalkının geliri, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İnsani gelişmenin eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutları arasında ilişki var mıdır?
2. İnsani gelişme ve boyutları ile gelir dağılımı arasında ilişki var mıdır?
3. İnsani gelişme ve boyutları ile hanehalkının eğitim harcamaları arasında ilişki var mıdır?
4. İnsani gelişme ve boyutları ile hanehalkının sağlık harcamaları arasında ilişki var mıdır?
5. Gelir elde eden hanehalkı fertlerinin öğrenim düzeyi ile geliri, eğitim ve sağlık harcamaları arasında ilişki var mıdır?

Araştırmanın Önemi

İnsani gelişme, insan hayatının kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır.

olarak bireyleri, aileleri ve ülkeleri ilgilendiren konulardan biri olmaya devam etmektedir. Genç bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye’de insani gelişme temel insan hakkı olduğu kadar, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme hızının artmasını sağlayabilmenin ön koşuludur. Yüksek düzeyde insani gelişmenin sağlanması ekonomik küreselleşme sürecinde Türkiye’ye rekabet edebilme üstünlükleri sağlayabilir (DPT, 1997:7).

Türkiye’deki insani gelişme ve boyutları ile gelir dağılımı, hanehalkının geliri, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin belirlenmesi araştırmacılara ve uygulayıcılara;

1. Türkiye’deki; insani gelişme boyutlarının belirlenmesine,
2. Ekonomik ve insani gelişmeler arasındaki ilişkinin belirlenmesine,
3. İnsani gelişmenin etkili biçimde sağlanması için kamu ve ailelerin ekonomik kaynaklarını değerlendirebilmek için karşılaştırmalı analizlere,
4. Ekonomik gelişmelerin sosyal yansımalarını belirleyen politik öncelikleri bir bilgi temeline dayandırabilmeye,
5. Karar vericilerin insani gelişme ile ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkilerde verimli bir eşgüdüm sağlamalarına, olanak sağlayabileceği umulmaktadır.

Sayıtlar

Araştırmanın temel sayıtları şunlardır:

1. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayınlanan; 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (1997a), İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, 1987-1994 (DİE, 1997b),

1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (1998) kaynaklarındaki veriler doğru kabul edilmiştir.

2. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı tarafından UNDP için hazırlanan Human Development Report Turkey (1996) yayınındaki illerin yaşam süresi ve okullaşma oranları verileri doğru kabul edilmiştir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın konusu, coğrafi alanı ve zaman yönündeki sınırlılıkları şunlardır:

1. İnsani gelişme göstergeleri; eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutlarıyla sınırlıdır.

2. Eğitim endeksi, yaygın eğitim ve iş başında yetiştirme durumlarını yansıtmaz.

3. Eğitim endeksi, öğrenim yıl süresi ve bir öğretim kurumunu bitirmeden belli bir sınıfta terk edenlerin durumunu yansıtmaz.

4. Ekonomik değişkenler; gelirin nüfusun % 20'lik dilimlerine göre dağılımı, kişi başına gelir, satın alma gücü paritesi, eğitim harcaması, sağlık harcaması göstergeleri ile sınırlıdır.

5. İnsani ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler hanehalkı kaynakları açısından yorumlanabilir.

6. Araştırma 1994 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından; Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi ve Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi uygulanan; Bursa, Kocaeli, İstanbul, Denizli, İzmir, Adana, Antalya, İçel, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Trabzon, Samsun, Zonguldak, Erzurum, Malatya, Diyarbakır ve Gaziantep il merkezleri ile sınırlıdır.

7. Araştırma 1994 yılı verileri ile sınırlıdır.

Tanımlar

Bu araştırmada kullanılan bazı kavramların tanımları şöyledir:

Ekonomik değişkenler: Gelir dağılımı, kişi başına gelir, kişi başına satın alma gücü paritesi, kişi başına eğitim harcaması, kişi başına sağlık harcaması göstergelerini ifade etmektedir.

Gelir elde eden fert: Nakdi veya aynı şekilde faaliyet veya faaliyet dışı herhangi bir geliri olan fertler ile tüm ücretsiz aile işçilerini kapsar (DİE, 1997a:xxix).

Hanehalkı: Aynı evde oturan gelir ve giderlerini ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluktur (DİE, 1997a:xxviii).

İnsani gelişme endeksi: Eğitim hizmetlerine erişim, yaşam süresi ve düzenlenmiş gelir ölçülerinden oluşturulan endeksi ifade etmektedir.

İnsani gelişmenin boyutları: Eğitim durumu, yaşama süresi ve geliri ifade etmektedir.

İnsani gelişme; insanların eğitim olanaklarından yararlanma düzeyi, yaşam beklentisi ve ihtiyaç duyacağı kaynaklara ulaşabilmek için sahip olduğu gelir düzeyini ifade etmektedir.

Kişi başına sağlık harcamaları: Hanehalkının kendi bütçesinden ilaçlar, tıbbi ürünler; hastane ve hastane dışı tıbbi hizmetler; hastane için yaptığı harcamaların kişi başına düşen parasal değeridir (DİE, 1997a:xxx).

Kişi başına eğitim harcamaları: Hanehalkının kendi bütçesinden eğitim hizmetleri (okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, diğer eğitimler) eğitim araçları (okul kitapları); yardımcı eğitim hizmetleri

(okul kantinleri ve üniversite yemekhanesi, yurt ücretleri vb.) için yaptığı harcamaların kişi başına düşen parasal değerdir (DİE, 1997a:xxxı).

Kişi başına gelir: Üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler (ücret, faiz, kâr, kira) ile kamu ve özel teşebbüslerden ve dış alemden kişilere yapılan tek taraflı transferlerden, (dağıtılmayan şirket karları bu ödemeler dışındadır) dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferlerden düşüldükten sonra kişi başına düşen gelirdir (DİE, 1997a:xxıx).

Okul çağ nüfusu: 7-21 yaşları arasındaki nüfusu kapsamaktadır.

Okuma yazma bilenler: 12+ yaş nüfusun okuma yazma bilenlerin durumunu belirtir.

Öğrenim düzeyleri: (1) Okuma yazma bilmeyenler, (2) okuma yazma bilip bir öğretim kurumunu bitirmeyenler, (3) ilkokul mezunu, (4) ortaokul mezunu, (5) orta dengi meslek okulu mezunu, (6) lise mezunu, (7) lise dengi meslek okulları mezunu ve (8) yüksekokul, fakülte, master ve doktora mezunlarını ifade etmektedir.

Satın alma gücü paritesi: Uluslararası karşılaştırmalara göre bir ülkede mal ve hizmetlerin alım gücünü ifade etmektedir.

Seçilmiş iller: Bursa, Kocaeli, İstanbul, Denizli, İzmir, Adana, Antalya, İçel, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Trabzon, Samsun, Zonguldak, Erzurum, Malatya, Diyarbakır ve Gaziantep il merkezlerini içermektedir.

Yaşam süresi: Canlı olarak dünyaya gelen her çocuğun yaşayacağı beklenen yıl süresidir.

BÖLÜM II

İNSANİ GELİŞMENİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Araştırma, kuramsal olarak "İnsani Gelişme" kavramına dayalı bir çalışmadır. İnsani gelişme kavramı; kalkınma, eğitim, beklenen yaşam süresi, gelir kavramaları ile doğrudan ilgilidir. Bu bölümde; kalkınma, insani gelişme kavramı ve ölçümü, eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutları açıklanmıştır.

Kalkınma

Kalkınma, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesini sağlamak amacıyla uygulanan ekonomik, sosyal ve kültürel bir süreçtir. Kalkınma, toplumdaki herkesin kapasitesini bir bütün olarak geliştirmesini sağlayarak bu kapasitesini ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda en iyi şekilde kullanılmasını sağlayacak ortamı oluşturmayı kapsar. Kalkınma; toplumların bir bütün olarak yatırımlarının ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlarını yansıtan bir süreçtir. Kalkınmanın amacı halkın mutlu, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlamak için gerekli ortamı sağlamaktır. Kısacası kalkınmanın konusu insandır (UNDP, 1995:11).

McGranhan'a (1985:106) göre, evrensel anlamda kalkınmanın nihai amacı, insani koşulların iyileştirilmesidir. Evrensel anlamda insani koşullar; sağlık, eğitim ve gelir alanlarındaki durumları içerir. Bu nedenle kalkınma toplumların üretim potansiyelini artırarak, herkese eşit fırsat ve olanakların tanınmasını sağlayarak, evrensel kabul gören yaşam standartlarına ulaşabilme olanaklarını sağlayan bir süreçtir. Grant'a (1989:77) göre ise "kalkınmanın birinci önceliği, bütün insanların çağın gerektirdiği niteliklerle donatılmasını sağlayarak temel ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını sağlamasıdır."

Âdem (1995:6), kalkınmayı “bireylerin gönenç düzeylerini yükseltmek amacı ile siyasal iktidarların belli ekonomik ve toplumsal politikalar izleyerek toplumun yapısını değiştirme girişimi” olarak tanımlamıştır.

Bir diğer tanıma göre kalkınma; bir toplumun gerçek tüm gelirinin birikimli ve sürekli biçimde artırabilmesini sağlayan zihinsel ve toplumsal değişmelerin bütünüdür (Bremond ve Geledan, 1984:27).

Gaspar'a (1995:208) göre, kalkınma insani acıların azaltılması, maddi refahı artırmaya yönelik potansiyelin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Kalkınma, arzu edilen insani potansiyelin gerçekleşmesidir. En geniş anlamda kalkınma; arzu edilen her türlü gelişmedir.

Ünal (1996:206) kalkınmanın, ekonomik ve toplumsal yapı değişkenlerindeki değişme ile ilgili bir süreç olduğunu belirtmektedir.

Kalkınma aynı zamanda yenileşme, yaratma ve uyum sağlama için kullanılan bir süreçtir. Gelişme talebi ve bilinci ile oluşturulan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ortam kalkınmanın temelidir. Bu ortamın insana sürekli kazandırdığı öğrenme, uyum, yenilik ve yaratma davranışları kalkınmanın itici gücünü oluşturur. Bu açılardan değerlendirildiğinde; insanın düşüncesi, yetenekleri, eğitim düzeyi ve talebi, değer yargıları, refah anlayışı kalkınmayı yakından etkileyen önemli unsurlardır.

İnsani gelişme davranış değişikliği yaratarak kalkınma sürecinin sosyal boyutuna katkıda bulunmakla birlikte üretim sürecinin bir girdisi olarak da ekonomik gelişmelere katkıda bulunur. Gelişmiş insangücü ekonomik kaynakların verimli kullanımını sağlayarak üretim artışını sağlar. Çalışanların ve yöneticilerin kapasitelerini geliştirerek üretim ve organizasyon kapasitelerini yükseltir. Fırsat ve olanaklardan daha iyi yararlanmayı sağlar. Ekonomide yüksek teknolojinin kullanımını sağlayarak yabancı yatırımlar için çekim merkezi oluşturması beklenebilir (UNDP, 1996:76).

Genel olarak kalkınma; bir toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel zenginliğinin zaman içinde bir bütün olarak artmasını sağlayan süreç olarak tanımlanabilir (Bulutay, 1995:11).

Kalkınma sürecinde; sağlık ve beslenme koşullarının iyileştirilmesi, cinsiyete ve bölgeler arası sosyal eşitsizliklerin azalması, geleneksel eğitimden çağdaş teknolojik eğitim düzeyine yönelmeler, sosyal ve ekonomik yaşama katılımında cinsiyetler arası eşitsizliğin giderek azalması, halkın manevi yaşamının zenginleşmesi gibi sosyal gelişmelerin olması beklenebilir. Ekonomik yapıda; daha adil bir gelir dağılımı, verimlilik artışı, alt yapı ve sosyal yatırımların geri kalmış bölgelere doğru yönelmesi beklenebilir (İlkin, 1984:722).

Kalkınma Arayışları

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde sanayi devrimi ile sosyal yapı parçalanmış, ancak bu parçalanmanın uzun sürede insanlığı onarılamaz sorunlara sürükleyeceği fark edilmeye başlanmış, sosyal bütünleşmeye yönelik politikalar geliştirmeye yönelimler olmuştur. Genelde sosyal politikalar olarak nitelendirilen bu girişimler sosyal parçalanmanın etkilerini azaltan, toplumsal ve bireysel kazançları artıran, insan gelişimini sağlayan; eğitim, sağlık ve beslenme temel alanlarına yönelmiştir. Bu süreçte insan refahında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu gelişmeler genellikle ekonomik gelişmelerle birlikte gerçekleşmiştir (Erkan, 1997:67).

Az gelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkeler düzeyine getirmek için II. Dünya Savaşından sonra uluslararası ekonomik yardımların hızlandığı dönemden, 1980'li yıllara kadar kalkınma "ekonomik büyüme" ile eşdeğer tutulmuştur. Sosyal gelişmelerin ekonomik büyümenin bir sonucu olarak kendiliğinden gerçekleşeceği varsayılmıştır (World Bank, 1990:74; Sen, 1990:42; Gaspar, 1995:208; Stewart, 1996:352; Qızılbash, 1996:1210).

Ancak 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin ekonomik krizi atlatmak amacı ile giriştikleri ekonomik ağırlıklı uyum politikaları insani gelişmeleri olumsuz etkilemiş, iç çatışmalara ve bunalımlara neden olmuştur. Bu dönemde ekonomik güçlüklerle karşılaşan ülkeler kişi başına eğitim harcamalarını önemli ölçüde kısmıştır. Bu durum genel olarak gelişmekte olan ülkelere ilköğretime başlayan çocukların % 30'u ilkokulu bitirmeden terk etmeleri gibi sonuçlar doğurmuş (World Bank 1995b:41), eğitimin kalitesini olumsuz etkilemiştir (UNICEF 1997:29). Ekonomik olarak bunalımı aşip gelişme aşamasına giren ülkelerde ise insani göstergelerde beklenen gelişmeler gözlemlenememiş, tam tersine durgunluk ve gerilemeler olmuştur (Stewart, 1995:172).

Sermaye ve teknoloji transferi ile girişilen "kalkınma" çabalarının toplumsal yönde beklenen gelişmeleri sağlayamaması "hızlı nüfus artışı" ile açıklanmaya çalışılmış ise de beraberinde "alternatif kalkınma" arayışlarını da getirmiştir. Yeni kalkınma arayışları "ekonomik büyümeyi" dışlamamakla birlikte temelde yoksulluğa karşı mücadeleyi öne almaya başlamıştır. Ekonomik büyüme, yoksulluğu kendiliğinden kaldırmadığı için alternatif kalkınma arayışları "insan" merkezli, özellikle de yoksulların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmuştur. Yeni arayışlarda kalkınmanın araçlarından çok sonuçları üzerinde durulmuştur.

Kızılbash'ın (1996:1210) aktardığına göre; Chenery (1979) "yeniden dağıtım ile büyüme" ile adaletsizlik ve yoksulluğun kaldırılması üzerinde durmuş, Streeten (1981) ise kalkınmada önceliğin yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dasgupte (1989) ve Goulet (1989) ise kalkınmada bireysel ve toplumsal özgürlükler ve yönetime katılım açısından değerlendirmeye tabi tutmuşlardır.

Kalkınmanın öncelikleri tartışılırken aynı zamanda kalkınma stratejileri de tartışılmıştır. Kalkınma stratejilerinin en önemli konusu ise kalkınmada denge arayışları olmuştur. Kalkınmada denge tartışmaları

daha çok önceliğin hangi ekonomik sektöre, teknolojiye ve girişimciliğe verilmesi gerektiği konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Nurkse, kalkınma çabalarında ekonomik sektörler arasında, yüksek-düşük teknoloji arasında, kamu-özel girişimcilik arasında dengenin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Hirschman ise kalkınma sürecinde belli bir ekonomik sektöre, teknolojiye ağırlık verilerek başlanması gerektiğini vurgulamıştır (Qızılbash, 1996:1210) .

İnsani Gelişme Kavramı ve Ölçümü

İnsani gelişme kavramı ve ölçümü 1990 İnsani Gelişme Raporu'nda açıklanmakla birlikte, süreç içinde insani gelişme kavramı ve ölçüm değerlerinde belli değişimler olmuştur.

İnsani Gelişme Kavramı

UNDP (1990:9) insani gelişmeyi; kişilerin tercihlerini geliştirme süreci olarak tanımlamaktadır. İnsani gelişmeyi sağlayan ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlardaki etkinlikler insani gelişmenin boyutları olarak kabul edilmektedir. Ancak insan tercihlerini genişletecek üç temel alandaki gelişmeler insani gelişmenin temel göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bunlar, gelir, eğitim, sağlık ve beslenme temel göstergeleridir.

Ancak 1994 İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişme yeniden ve daha geniş olarak tanımlanmıştır. İnsani gelişmenin temel amacı, şimdiki ve gelecekteki bütün insanların her alandaki potansiyellerini geliştirip kullanabilmesi için uygun ortam ve fırsatların yaratılmasıdır. İnsani gelişme süreci sadece insanların kapasitelerinin en iyi şekilde geliştirilmesi ile ilgili değildir. Aynı zamanda sağlanan kapasitenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda en iyi şekilde kullanılmasını da sağlamaya yönelik bir süreçtir (UNDP, 1994:13).

İnsani gelişme temel bir amaç olarak kabul edilmektedir. İnsani gelişmeye yönelik yatırım ve çabalar ise insani gelişme için bir araç olarak kabul edilmektedir (UNDP, 1994:17). TESEV'e (1996:3) göre, halkın kapasitesini geliştiren harcama ve yatırımlar; halkın yaşam standardı ve gelirinde artış sağlayan sağlık, eğitim ve yetiştirmeye yönelik bir yatırım özelliği taşıdığı için bir araç, kişilerin kapasitesini artırması yönüyle bir amaç niteliği taşımaktadır.

İnsani gelişme kavramı ile yakından ilgili olan ekonomik ve sosyal kavramlar vardır. Bunlar, ekonomik büyüme, insan sermayesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi, refah ve temel ihtiyaçların karşılanması kavramlarıdır.

Ekonomik büyüme yaklaşımına göre; insan yaşamının kalitesinin iyileştirilmesinde daha çok kişi başına GSMH'daki büyüme temel alınmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin insani gelişmeyi kendiliğinden gerçekleştireceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak insani gelişme ile ekonomik büyüme arasında kendiliğinden bir ilişkinin olmadığı görülmüştür (UNDP, 1994:17, Streeten, 1995:32).

İnsan sermayesi kavramı; eğitim, yetiştirme, sağlık, bilgi, iş arama ve okul öncesi bakım için yapılan harcama ve çabalar sonucunda insanların yaşam boyu gelirlerinin arttığı görüşüne dayanır (Woodhall, 1994:19; Kao, Polachek ve Wunnava, 1994:356; World Bank, 1995b:68). Ancak bu yaklaşım daha çok eğitim ve işteki deneyim üzerinde durmaktadır. İnsana yatırım için harcanan para ve zaman, kişinin kazanma kapasitesini yükselteceğinden yatırım olarak kabul edilmektedir (OECD, 1998:9). Yapılan yatırım sonucunda gelirden sağlanan artış ise yapılan yatırımın getirisi olarak kabul edilmektedir (World Bank, 1995a:36). İnsanın üretim kapasitesinin geliştirilmesini sağlamak insan sermayesi kavramının merkezini oluşturmaktadır (UNDP, 1994:17).

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi (human resource development) kavramı insanı, üretim sürecinin bir girdisi olarak ele almaktadır. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ekonomik gelişme için bir araç niteliğindedir. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi kavramı; eğitim, sağlık, beslenme ve aile planlaması için yapılan çaba ve parasal harcamaları kapsar (UNDP, 1994:17). Hallk'a (1990:1) göre insan kaynaklarının geliştirilmesi, eğitim ve yetiştirme ile oluşturulan insan potansiyelinin ekonomik ve sosyal süreçler için kullanılması ile ilgilidir.

Harbison ve Myers (1965:15), insan kaynaklarının geliştirilmesinin önemini aşağıdaki şekilde özetlemektedir;

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi; toplumun bütün bireylerinin kuramsal ve uygulamaya yönelik bilgilerini ve yeteneklerini artırmaktan oluşan bir süreçtir. Bu süreç ekonomik anlamda; bir ülkenin ekonomik gelişmesinde yapılan insan sermayesi birikimi, politik anlamda; gelecekteki yetişkinleri siyasal yaşama katılıma hazırlama, toplumsal ve kültürel açıdan bireylerin daha iyi, daha ileri, daha zengin ve geleneklere daha az bağlı bir yaşam sürmelerine yardım eder.

Refah yaklaşımına göre, kalkınma sürecinde insanın üretici yönünden daha çok faydalanıcı yönü ön plandadır. Refah kavramı ekonomik kaynakların nüfus grupları arasındaki dağılımı ile ilgilidir. Refah ortamının yaratılmasından daha çok refahın toplum kesimleri arasında adil dağılımı ile ilgilidir (UNDP, 1993:11).

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, temel ihtiyaçlarını (eğitim, sağlık, beslenme) karşılayabilecek ekonomik güce sahip olmayan kesimlerin bu temel ihtiyaçlarının kamuca karşılanmasına dayanmaktadır (Qızılbash, 1996:1211). Bu yaklaşıma göre yoksulluğun azaltılmasında kamu hizmetleri anahtar rolü oynamaktadır (UNDP, 1993:12). Bu yaklaşım şöyle formüle edilmiştir:

Temel İhtiyaçlar= Gelir+Kamu hizmetleri+Katılım (UNDP, 1996:48).

Yukarıda kısaca açıklanan kavramlar; kalkınma sürecinde insanı ekonomik yönleriyle ele almaktadır. İnsanı ya tüketici yönüyle ya da üretici yönüyle değerlendirmektedirler. Sadece nüfusun belli bir kesimine yönelik geliştirme çabaları ön planda tutulmaktadır.

İnsani gelişme kavramı bütün bu süreçleri içermekle birlikte daha geniş bir kavramdır. İnsan tercihlerini genişleten bütün ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel süreçler insani gelişmeye yönelik bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Nüfusun belli bir kesimine yönelik olmayıp şimdiki ve gelecekteki nesillere yönelik bir süreçtir. İnsani gelişme bir amaçtır. Diğer yaklaşımlara göre sağlanan gelişmeler insani gelişmeyi sağlamak için sadece birer basamak ve araç niteliğindedir (UNDP, 1994:17; Streeten, 1995:26).

Özellikle insan kaynaklarının geliştirilmesi ve insan sermayesi kavramları ile insani gelişme arasında yakın bir ilişki olmakla birlikte aynı içeriği taşımaz. İnsani gelişme bir amaçtır. İnsan sermayesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ise amacın gerçekleştirilmesi için birer araçtır. İnsan sermayesi kavramı ve insan kaynaklarının geliştirilmesi yaklaşımlarına göre insanın ekonomik yönü ön plandadır (UNDP, 1994:179).

İnsani Gelişme Düzeyinin Ölçülmesi

Kalkınma arayışlarıyla birlikte kalkınma düzeyini ölçmek için alternatif gösterge arayışları olmuştur. Ekonomik göstergeler tek başına toplumların gelişmişlik düzeyini belirlemede yetersiz kalmıştır. Ekonomik göstergelerle birlikte sosyal boyutları da içeren yeni yaklaşımlar kullanılmaya başlanmıştır. Kalkınma sürecinde mevcut toplumsal istatistiki veriler çoğaldıkça dikkatler girdilerden çok insanlara yansıyan sonuçlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Kalkınmanın sosyal boyutları; sağlık, beslenme, çocuk ve bebek ölüm oranları, çevre sağlığı, okuryazarlık,

okullaşma oranları, öğrenim yıl süresi, cinsiyete dayalı farklılıklar, özgürlükler, siyasal yönetime katılım, istihdam durumu gibi farklı yaşam alanlarını yansıtan ölçütler alınmıştır (Grant, 1989:79, UNDP, 1990:9-11, Akder, 1992:42-45). Ancak tüm bu alanları yansıtabilecek tek bir göstergenin oluşturulması henüz mümkün görünmediği için insani gelişmenin temel alanlarını kapsayan endeksler oluşturulmuştur.

Birleşik bir insani gelişme göstergesi oluşturmaya yönelik ilk çalışma, 1970'lerde Denizaşırı Kalkınma Konseyi'nce geliştirilen Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksidir (Physical Quality of Life Index). Bu endeksin temel bileşenleri, bir yaşında beklenen hayatta kalma ümidi, bebek ölüm oranları ve yetişkinlerin okur-yazarlık oranları alınmıştır (Grant, 1989:82). Bir diğer insani gelişme göstergesi biçimi de "Temel İhtiyaçları Karşılama Endeksi"dir (Basic Needs Fulfilment Index) (Qızılbash, 1996:1212). Daha sonra Stone tarafından "Sosyal Muhasebe Matrisi" ve bu doğrultuda UNDP tarafından geliştirilen "İnsani Gelişme Endeksi" (Human Development Index) geliştirilmiştir. İnsani gelişme endeksinin temel bileşenleri; yaşam süresi, eğitim ve gelir boyutları alınmıştır (UNDP, 1990:11).

UNDP tarafından 1990-1997 yılları arasında yayınlanan yıllık İnsani Gelişme Raporlarında insani gelişme, endeksle ölçülmektedir. Bu raporlarda insani gelişmenin farklı alanları vurgulanmakla birlikte insani gelişme endeksi üç temel endekse dayandırılmıştır. Bunlar; eğitim endeksi, yaşam süresi endeksi ve gelir endeksidir. Endeksler kazanılmış değerler ve yoksunluk değerleri yönleri ile değerlendirilmiştir.

1. Eğitim endeksi; yetişkinlerin okur-yazarlığı, okul çağ nüfusunun kayıt oranları ve ortalama öğrenim yıl süreleri boyutları ile hesaplanmaktadır (UNDP, 1990-1997; OECD, 1998). 1990 İnsani Gelişme Raporu'nda eğitim endeksi okur-yazarlık oranı ile ölçülmüştür. 1994 İnsani Gelişme Raporu'nda, eğitim endeksi değerlerine okullaşma oranları (ilköğretim + ortaöğretim + yükseköğretim) ve 25+ yaş nüfusun

ortalama öğrenim yıl süresi (mean years of schooling) de endekse katılmıştır (UNDP, 1994). Eğitim endeksi hesaplanırken okuma-yazma oranı iki (2) ile, okul çağ nüfusunun kayıt oranları ise bir (1) ile çarpılmış ve bu iki değer toplamı üçe (3) bölünmüştür (UNDP, 1996:106).

Eğitim endeksinin hesaplanmasında okuma yazma oranına daha fazla önem verilmiştir. Ancak Griffin ve McKinley, (1993) gelişmekte olan ülkelerin eğitim endeksi hesaplanmasında aynı çarpım değerlerini kullanmışlardır. Öğretim yıl süresi endeksinin hesaplanmasında maksimum değer 15 öğretim yılı, minimum değer ise 0 (sıfır) öğretim yılı alınmıştır. Ancak öğretim yıl sürelerini hesaplanabilmesi için çok ayrıntılı ve kapsamlı verilere gerek olduğu belirtilmektedir.

2. Yaşam süresi endeksi; doğuştan yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Sağlık konusunu özetleyen bu sayı doğrudan endekse katılmıştır. Bir ülkenin sağlık endeksi, dünyadaki en yüksek ve en düşük değerlere oranlanarak hesaplanmıştır (UNDP, 1990-1993). Ancak 1994 yılında en düşük değer 25 yıl en yüksek değer 85 yıl olarak kabul edilmiştir (UNDP, 1994). Yaşam süresi; yeterli ve dengeli beslenme, sağlık hizmetlerinin kalitesi ve yaygınlığı ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Akder'e (1992:42) göre ideal ölçüm, her yaş grubunun yaşam beklentisini ayrı ayrı belirleyerek endeks değerlerine katmak olurdu.

3. Gelir endeksi; kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verilerine dayanarak hesaplanmaktadır. Ancak kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla, gelir endeksine doğrudan alınmamaktadır. Her ülkede mal ve hizmetlerin fiyatları farklı olduğundan burada satın alma gücü paritesi kullanılmaktadır. Kişilerin kaynaklar üzerinde tasarrufunu ölçebilmek için satın alma gücü paritesi hesaplanmaktadır.

Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla, satın alma gücü paritesine dönüştürülüyor. Hesaplanan satın alma gücü paritesi esas alınarak gelir endeksi hesaplanmaktadır. Ayrıca elde edilen satın alma gücü paritesi

doğrudan gelir endeksi olarak alınmaz. Burada eşik gelir ölçüsü kullanılmaktadır. Eşik gelir; gelişmiş yedi ülkedeki yoksulluk sınırını oluşturan 5835 \$ alınmaktadır. Eşik gelir üzerindeki miktarlar insani gelişmede azalan fayda sağlayacağı varsayımı ile endekse giderek azalan ölçüde katılmaktadır (UNDP, 1997).

İnsani gelişme ile ilgili bu ölçümler dikkatleri; (1) ekonomik büyüme hızı yerine toplumun gerçekleşmiş refah düzeyine, (2) ülkeler arasında karşılaştırma yapmaktan daha çok her ülkede insani gelişmeden yoksun kalan yoksulların durumuna, (3) eğitim, sağlık ve beslenme gibi gelişmenin ekonomik olmayan göstergelerine çekmektedir. Bunlar bir bütün olarak insan yaşamının düzeyini belirtmektedir.

İnsani gelişme göstergeleri kalkınma sürecinin girdilerinin değil sonuçlarının ölçümüdür. Bu göstergelerin ölçtüğü sonuçlar; yeterli gelir, yeterli beslenme, temiz içme suyu, çevre güvenliği, temel sağlık bilgileri, temel sağlık hizmetleri, eğitim hizmetlerinin niteliği ve yaygınlığı gibi girdilerin sonuçları olarak kabul edilmektedir.

Toplumların veya kişilerin eğitim, sağlık ve beslenme olanaklarından yoksun kalması “sosyal yoksunluk” olarak tanımlanmıştır (UNDP, 1996). İnsani gelişme düzeyini belirlemede kullanılan ölçütler toplumsal ve bireysel gelişmişliğin ortalama aldatıcılığının etkilerini en az düzeyde yansıtan göstergelerdir. Bir kimse bir başkasından bir milyon kat daha fazla zengin olabilir, ancak doğal yaşamın gereği olarak bir milyon kere daha fazla yaşama şansına sahip değildir. Bir milyon yıl daha fazla eğitim alma olanağına sahip değildir (Grant, 1989:79).

İnsani gelişme göstergelerinin temel amacı kişisel temelde ölçüm yapmaktır. Yani kişi başına ortalamaları hesaplayarak gelişmeyi bir kişiye indirgemektir. Bu açıdan bakıldığında nüfus büyüklüğünü analiz dışında bıraktığı söylenebilir (Akder, 1992:42).

Yeni ölçüm dikkatleri, refah düzeyine, kaynak dağılımındaki eşitsizliklere, gelir dağılımındaki eşitsizliklere, yoksul ülkeler yerine her ülkede yoksulların durumuna yönelmeyi amaçlıyor (Akder, 1993:15).

Eğitim

Eğitim kavramının değişik tanımları yapılmıştır. En genel anlamda, bir davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 1996:7). Ertürk (1988:3) ise eğitimi genel anlamda; bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlamaktadır.

Genellikle eğitim toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetsel gelişmeler için ön koşul olarak düşünülmektedir. İnsanların yaşadıkları dünyayı anlama, zekalarını ve deneyimlerini zenginleştirme, bilinçli bir yurttaş, bilinçli üretici ve tüketici tercihlerinde bulunma, bilgiyi üretme, ulaşma ve kullanabilme eğitimin insanlara sağladığı temel olanaklardır (World Bank, 1991:55). Genel eğitim; gelecekteki öğrenme, temel entelektüel araçları kazandırma ve becerilerini kullanma, görevlerin yerine getirilmesi, bilginin işlenmesi ve kullanılması, yeni teknolojiye uyum sağlama, kullanma ve pratik üretim yetenekleri kazandırır (World Bank, 1995a:36).

Eğitim, kalkınma sürecinin önemli amaçlarından birisi olmakla birlikte aynı zamanda kalkınmanın diğer amaçlarının gerçekleşmesi için girdi niteliği taşımaktadır (World Bank, 1991:56). Öğrenim düzeyi ile ölüm oranı arasında negatif bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi arttıkça sağlık göstergelerinde de iyileşmeler olacağı belirtilmektedir. Ailelerin öğrenim düzeyi ile bunların çocuklarının sağlık göstergeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenli tutulan verilere göre eğitim düzeyi düşük olan kişilerin yeterince sağlıklı olmadıkları, hastalıklı gün oranlarının daha

yüksek olduğu ve hastahanelere daha fazla başvurdukları belirtilmektedir (OECD, 1998:67).

Eğitim ile doğurganlık arasında negatif bir ilişki vardır. Bir yıllık eğitim düzeyine sahip olan annelerde çocuk ve bebek ölümlerinin % 9 oranında azaldığı belirtilmektedir (Hallk, 1990:25). İyi eğitilmiş anne çocuklarının daha iyi beslendikleri ve sağlıklı oldukları belirtilmektedir (World Bank, 1990:81). Kadın eğitimi, hane refahı, eğitimi, beslenmesi, sağlığı ve aile büyüklüğü üzerindeki etkileri nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Eğitim fakir ailelerde gelen çocukların yoksulluk kısırdöngüsünü kırmalarını sağlayan önemli bir araçtır (Stewart, 1995:169).

Kalkınma sürecinde beklenen sonuçlardan biri de toplum yapısında olumlu yönde değişim sağlamaktır. İstenilen değişime uygun ortamı yaratacak ve geliştirecek olan eğitimidir. Ulaşılmak istenilen düzeyin değerlerini yerleştirmek, toplumu bu amaca yöneltecek kişisel ve toplumsal davranışları yaratmak, gelişmelere engel olabilecek değer ve davranışları değiştirmek eğitim yolu ile sağlanır. Bu açılarından bakıldığında hem birey hem de toplumun eğitimden beklentisi değişim, üretim ve verimliliklerdir.

Çağdaş toplumlarda çağ nüfusunun tümünü kapsamına almayı hedef alan eğitim sistemi, amacı ve ürünü insan olan en büyük geliştirme kaynağıdır. Eğitim bir yandan insanlara bilgi verirken bir yandan da bilgi üretme, anlama ve yorumlama yeteneği kazandırır. İnsanın entelektüel üretiminin bir yönü olan bilginin özelliği, birikimli niteliğidir. Bilgi kendi kendisini besleyerek geliştirebilmektedir. Dolayısıyla bilgiye sağlanan yatırım kendi içsel devingenliği ile süreç içinde artma eğilimi göstermektedir. Kişilerin bilgilerini tekellerinde tutma güçlüğü nedeni ile bilginin toplumsal yararı bireysel yararını aşmaktadır (Masuda, 1990:7; Romer, 1992:88).

Eğitim için sosyal talep toplumun kültürel değerlerine dayalıdır. Toplumun eğitim talebi de nicelik ve nitelik yönünden ayrı faktörlerin etkisi altındadır. Nicelik yönünden en önemli faktör demografik değişmelerdir. Nüfus arttığı tüm nüfusa eğitim sağlama ve bu nedenle doğan talebi karşılamak için eğitim sistemi ve kapasitesi de değişme ve büyümek zorundadır. Nitelik yönünden eğitimin toplumsal talebi ise fırsat ve olanak eşıtliği, geleneksel değer yargılarının kalkınmayı hızlandıracak yönde değişmesi, yüksek bir kültürel zenginliğe ulaşımayı sağlamasıdır.

McMahon (1994:29) eğitimin dışsalılıklarını; ğrenci ve aile gibi karar vericiler tarafından elde edilen özel yararlarının üzerindeki ve ötesindeki toplumsal yararlar olarak tanımlamaktadır. Ancak bireyler için kazanç niteliği taşıyan durumlar aynı zamanda toplumsal kazanç niteliği de gösterebilmektedir. Eğitimin bireylerin sağlığına yaptığı katkı hem bireysel kazanç hem de toplumsal kazanç olarak değerlendirilebilir. Bunun içindir ki eğitimin bireysel yararları ile toplumsal yararları arasında kesin bir ayırımı gitmek güçtür.

McMahon (1994:30-32), eğitimin dışsal faydalarını aşağıdaki maddeler şeklinde sıralamıştır.

Eğitim;

1. Etkili demokrasi ve demokratik kurumlar,
2. Verimli piyasalar yoluyla teknik değişmeye uyum sağlanması,
3. Suç oranının düşmesi ve buna bağlı olarak ceza sistemi harcamalarının düşmesi,
4. Düşük refahın getirdiği maliyetlerin, tedavi, işsizliği telafi ve kamu sağlığı konularındaki maliyetlerin düşmesi,
5. Sermaye piyasasındaki aksaklıkların azalması,

6. Toplumun ve devlet kuruluşlarının sundukları kamu hizmetlerinin, gönüllü hizmetlerin ve yardım hizmetlerinin artması,

7. Eğitim kurumlarının, sundukları çocuk bakımı ve benzeri hizmetlerle annelerinin çalışmalarını kolaylaştırmaları, sürücülere verilen eğitimle trafik kazalarının azaltılmasını sağlar.

Ünal (1996:215) bunlara ek olarak; toplumların modernleştirilmesi, yeni yaşantılara hazır olma, toplumsal değişmeye hazır olma, farklı düşünceleri fark etme ve kendi düşüncelerini biçimlendirme eğitim sürecinin ortaya çıkardığı dışsallıklar olarak belirtmektedir.

Eğitimin politik, toplumsal ve kültürel açılarından olumsuz etkileri de vardır. Bunlar; baskıcı bir devletin eğitim yoluyla toplumda geliştirebileceği antidemokratik değerler ve tutumlardır. "Aşırı eğitim" in bireylerde yaratabileceği iş doyumsuzluğunun örgütsel sonuçları, sisteme aşırı bağlı eğitimin değişim önünde engel oluşturması, eğitilmiş bireylerin ülkeler arası ve bölgeler arası göçleri, nitelikli suçlar üretmenin önemli bir olumsuz etkisi olarak belirtilmektedir (Ünal, 1996:212).

Dünya Bankası (1986) tahminlerine göre bütün olarak gelişmekte olan ülkelerde eğitim yatırımlarının sosyal kazançları, ilköğretimde % 24, ortaöğretimde % 15, yükseköğretimde % 13 düzeyindedir. Ancak bu oranların eğitimin üretim ve sağlık üzerindeki olumlu etkisini dikkate almadığından gerçek sosyal kazançlarını hafife aldığı söylenebilir (Stewart, 1995:195). Psacharopoulos (1994:1328); bütün ülkelerde ilköğretimin sosyal kazancının diğer eğitim düzeylerine göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitimin sosyal kazancı, gelişmiş ülkelere daha fazladır.

Eğitimin sağladığı faydalar; kişisel, toplumsal ve parasal açılarından değerlendirilmektedir (OECD, 1998:70). TESEV'e (1996:30) göre eğitimin sağlayacağı faydalar şöyle özetlenebilir:

1. Eğitim, okuma yazma becerisini geliştirerek bilginin işlenmesi ve kullanılmasını artırır. İnsan sermayesinin geliştirilmesi için temel oluşturur.

2. Eğitim, insan davranış ve tutumları üzerinde olumlu etki yapar. Değişim, hareketlilik etkililik sağlayarak modernleşmeyi destekleyen en önemli araçtır.

3. Eğitim, bilgi akışını, politik ve sosyal yaşama katılımı sağlayarak demokratikleşmeye katkı sağlar.

4. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde eğitime yapılan yatırımlar sermaye yatırımlarından % 10 daha fazla getiri sağlamaktadır.

5. Eğitime yapılan yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde daha kârlı bir yatırımdır.

6. Kadın eğitime yapılan yatırımlar erkek eğitime yapılan yatırımlardan daha kârlı bir yatırımdır.

7. Eğitim, kırsal ve tarım alanlarına yapılan en iyi yatırımdır.

Türkiye'de 1994 yılında 12+ yaş nüfusun % 84'ü okur-yazardır. 1994 yılında yetişkin nüfusun % 16'sı okuma-yazma bilmemektedir. Ayrıca işlevsel bir okur yazarlık için dört yıllık öğrenim süresi gerektiği düşünülürse, % 84 okur yazarlık oranı da tartışmaya açıktır (World Bank; 1990:80). Okur-yazarlık oranı bakımından önemli gelişmeler sağlanmış olsa da gelişmiş ülke standartlarını yakaladığı söylenemez. Gelişmekte olan ülkelerde yetişkin nüfusun; Pakistan'da % 62'si, Mısır'da % 49'u İran'da % 28'i okuma-yazma bilmemektedir. Gelişmiş ülkelerde ise okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 5'in altındadır (UNICEF, 1996).

Türkiye'de okul çağındaki nüfusun (7-21 yaş grubu) 1994-1995 öğretim yılında % 66,33'ü öğrenim görmektedir. Okul çağı nüfusunun % 33,8'si çeşitli nedenlerle öğretim sisteminin dışındadır. Öğrenim

kademelerine göre 1994-1995 öğretim yılında okullaşma oranları, ilköğretimde % 89,8, ortaöğretimde % 53,0, yükseköğretimde % 26,7 (Açık Öğretim dahil) olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1995:28). Türkiye, okul çağındaki nüfusun okullaşma oranları konusunda İsrail, Küba ve Yunanistan gibi ülkelerin gerisinde kalmaktadır (World Bank, 1996). Bütün eğitim düzeylerinde (ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim) okullaşma oranları (1993 verileri); gelişmekte olan ülkeler ortalaması % 55, gelişmiş ülkeler ortalaması % 82, dünya ortalaması ise % 60 dir. Gelişmekte olan ülkelerde okullaşma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Gelişmiş olan ülkelerde ilköğretimde ve ortaöğretimde okullaşma oranları yüzde yüze yakındır. Yükseköğretimde ise % 25 ve üzerinde gerçekleşmiştir (UNDP, 1996:123).

Eğitim İle Ekonomi Arasındaki İlişkiler

Eğitim ile ekonomi arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Birincisi eğitim sürecinin çıktısı olan eğitilmiş insangücü ekonomik gelişmeye katkı sağlar. İkincisi eğitim süreci için parasal kaynaklara ihtiyaç vardır.

Eğitimin Ekonomik İşlevleri

Ekonomik büyümenin en önemli girdisi insanın bilgi, beceri ve geliştirilmiş yetenekleri yer almaktadır. İnsanın bilgi beceri ve yeteneklerini geliştirmenin temel kaynağı ise eğitimidir.

Ådem (1993:57); eğitimi genel ekonomik işlevlerine göre tanımlamıştır:

İstenilen bir yaşam düzeyine ulaşma çabası olarak düşünülen eğitim, kalkınmanın en önemli araçlarından biridir. Eğitim; ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesinde gerekli sayıda ve nitelikte insan gücü yetiştirilmesini hedeflemektir. Bir başka tanıma göre eğitim; toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran, bireye yeteneklerini geliştirme olanaklarını veren, sosyal adalet, fırsat ve olanak eşitlik ilkelerini gerçekleştirmede en etkili araçtır. Bir diğer tanıma göre eğitim, bireye doğal ve toplumsal çevresini tanıma,

~~bilinçli hareket etme olanağı veren, refah ve mutluluğunu artıran en önemli toplumsal bir hizmettir. Daha ekonomik bir deyişle eğitim, üç temel üretim faktöründen emeğe nitelik kazandırma sürecidir.~~

İnsanlar farklı güç ve potansiyellerle donanımlıdır. Bir ülkede insanların sahip oldukları gizil güç ve yeteneklerinin geliştirilip ortaya çıkarılma olasılığını artıran eğitimin yaygınlık düzeyi ve niteliğidir. Eğitimin yaygınlık ve niteliğini etkileyen en önemli etkenlerden biri de eğitimin temel insan hakkı olarak kabul edilmesidir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması aynı zamanda ekonomik adalet amacını da gütmektedir (King, 1966:29). Eğitimin yaygınlık durumu, eğitim yatırımlarını pahalı hale getirmektedir. Ancak pahalı olan bu yatırım sonucunda elde edilecek yetişmiş insangücü ekonomik gelişme için en önemli kaynaktır. Binlerce kişi arasında elde edilecek üstün bir yetenek, başkaları için yapılan fakat olumlu sonuç vermeyen giderleri karşılayarak kâra dönüştürebilir.

Eğitimin ekonomik gelişmeye en büyük katkısı bireysel davranışların değişmesinde esneklik sağlayarak toplumsal kuruluşların ve geleneklerin daha hızlı değişmesine yardım eder. Eğitim girişimcilik ruhunu yaratarak ekonomik piyasada yenilik ve üretim artışı sağlayarak sermayenin verimli kullanımına katkı sağlar. Nitelikli eğitime sahip bireyler yeni gelişmelerden daha çabuk etkilenme, yani gelişmeler hakkında daha çabuk bilgi edinme, yeni ürün ve süreçler olduğunda bunların çevreye ve özel durumlara nasıl uygulanacağı hakkında daha çok öğrenme ihtiyacı duyabilirler (World Bank, 1991:56).

Âdem'in (1995:83) aktardığına göre; Debeauvais eğitimin aynı zamanda nitelikli istihdam çoğaltarı işlevi gördüğünü belirtmiştir. Eğitimin niteliğini geliştirmek için yapılan harcamalar teknolojik gelişmeyi de olumlu etkileme potansiyeline sahiptir. Nitelikli eğitim sonucu hızla gelişen bilimsel ve teknolojik yeniliklerin ekonomiye yansması ile ekonominin çeşitli düzeylerinde ve alanlarında nitelikli işgücü talebi oluşur.

Ekonomik büyüme yeni bilimsel bilgilerin birikimi ve bu bilgilerin teknolojiye uygulanmasıyla önemli ölçüde ilişkilidir. Eğitimin niteliği, teknolojik gelişmeye ve teknolojinin kullanılmasını sağlamasından dolayı ekonomik büyümeye katkısı büyük önem taşımaktadır. Peru'da bir yıllık eğitim süresi çiftçilerin yeni tarımsal süreç ve teknolojiyi kabullenmelerini % 45 oranında artırmıştır. Tayland'da ise bir yıllık eğitime sahip çiftçilerin hiç eğitim almamış çiftçilere göre üç kat daha fazla kimyasal girdi kullandıkları belirlenmiştir (World Bank, 1991:57).

Japonya ve Güney Kore gibi gelişmiş olan ülkeler, eğitimi geliştirerek, ekonomik büyüme ve insani gelişmede de büyük ilerlemeler sağlamışlardır (World Bank, 1991:52). Dünya Bankası'nın (World Bank, 1990:80), 1960-1985 dönemini içeren ve 58 ülkenin verileri kullanılarak yapılan çalışmalarda eğitimin toplam üretim üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Ortalama olarak bir yıllık eğitim süresinin GSMH'da % 3'lük artışa yol açtığı belirlenmiştir. Yine bu araştırma sonuçlarına göre bu etkiler bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir.

Ayrıca eğitimin sağlayacağı faydalar cinsiyete göre de farklılıklar gösterebiliyor (Kroch ve Sjoblom, 1994:157). UNICEF (1996:71), değişik ülkelerde yapılan araştırmalara dayalı yaptığı değerlendirmeye göre, kız çocukları arasında bir yıl daha fazla eğitim görmüş olanların doğurganlık oranlarının % 5-10 arasında azaldığı vurgulanmaktadır. Eğitim görmüş kadınların çocuklarının yaşama şansı daha da fazladır.

OECD ülkelerinde üniversite mezunu erkeklerin ortalama yıllık kazançları lise mezunu erkeklerden % 45-70 daha fazladır. Aynı eğitim düzeyine sahip erkeklerin nispi kazançları aynı eğitim düzeyine sahip kadınların nispi kazançlarından % 60 oranında daha fazladır (OECD, 1995:2). Kao ve diğerleri (1994:371), Taiwan'da yaptıkları araştırmada insana yapılan yatırımların getirisinin, cinsiyete, evlilik durumuna ve işgücüne katılım süresine göre değişebileceğini belirtmektedirler.

Eğitim düzeyinin artması ile birlikte gelir ve gelir dağılımlında da iyileşmeler beklenebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde okur-yazarlık önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ile ilgili çalışmada bu ülkelerde okur-yazarlıktaki % 20-30'luk bir artışın % 8-16 oranında üretim artışına yol açtığı belirtilmektedir (UNDP, 1996:114). Gelişmekte olan ülkeleri kapsayan çalışmada, işgücünün ortalama sahip olduğu bir yıllık eğitim düzeyinin GSMH'yı % 9 artırdığı ancak bu oranın ilk üç yıl için geçerli olduğu, üç yıldan sonraki her bir yıllık eğitim süresinin GSMH'yı ancak % 4 oranında büyüttüğü belirtilmiştir (UNDP, 1996:78). Güney Kore'de her bir yıllık eğitim (formal) süresi çiftçilerin üretkenliğini yaklaşık olarak % 2 oranında, Malezya'da ise % 5 oranında artış sağladığı belirtilmektedir (World Bank, 1991:83).

Kazgan, nder, Kirmanoğlu ve Tuncer (1992:5), eğitimin ilkokđretimden öteye eğitim düzeylerinde yaygınlaştırılmasının gelir dağılımlında iyileştirmeler yapacağını ileri sürmektedirler. Donnelly (1995), Japonya ve Güney Kore gibi hızla ekonomik büyümeyi geerleştiren ülkelerde gelir dağılımlarının bozulmaması, eğitimin ilkokđretimden öteye ortaokđretim düzeyinde yaygınlaştırılmasına bağlanmaktadır.

Eğitimi Etkileyen Ekonomik Değişkenler

Ekonomik gelişme için eğitim önemli olduğu kadar eğitim süreci için de ekonomik kaynaklar önem taşımaktadır. Kapsamına aldığı kitlenin büyüklüğü ve srenin uzun olması eğitim harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Kamunun ve ailelerin eğitim için daha fazla kaynak ayırmalarına neden olmaktadır. Bunun için eğitimin finansman kaynaklarından aranılan en belirgin özellik, öngörülen harcamalar için yeterli ve sürekli olmasıdır.

Woodhall'a (1994:12) göre, eğitim finansmanı hem etkinlik hem de eşitlikle ilgili bir sorundur. Eğitim harcamalarının karşılanma biçimi günümüze kadar tartışıla gelmektedir. Bu tartışmaların dayanakları ise eğitimin bir tüketim malı mı?, yoksa yatırım malı mı? olduğudur. King'e (1966:29) göre eğitimde tüketim ve yatırım tezleri karşı tez olmaktan daha çok tamamlayıcıdır. Buna göre eğitim harcamaları; kişilerin gereksinmelerini karşılaması yönü ile bir tüketim olduğu ancak gelecekte sağlayacağı kazançları nedeni ile de bir yatırım olduğu kabul edilmektedir (Serin, 1979:57; World Bank, 1990:36; Bayraktutan, 1994:76; Stewart, 1995:191).

Âdem (1995:66) eğitim yatırımlarını, "hem birey, hem toplum açısından üretim malı üreten bir yatırım malı" olduğunu belirtmektedir. Serin'e (1979:63) göre, gelecekteki gelir seviyesini artırma olanağını sağlaması nedeniyle eğitim için yapılan harcamalar tüketim değildir. Eğitim için yapılan harcamaların diğer üretim mallarına yapılan yatırımdan farkı yoktur.

Eğitim harcamalarının karşılanması ile ilgili bir diğer tartışma noktası ise eğitimin sağladığı toplumsal ve kişisel faydaları konusunda yoğunlaşmaktadır. OECD (1998:68-69) eğitimin sağlayacağı faydaları; kişisel, sosyal ve parasal açılardan ele almıştır. Woodhall'a (1994:12) göre, eğitimin toplumsal getiri oranı (social rate of return), eğitimin toplam kaynak maliyeti ile karşılaştırıldığında, bir bütün olarak topluma olan faydaları ölçer, kişisel getiri oranları (private rate of return), bireylerin ya da ailesinin yaptığı harcamalarla karşılaştırıldığında, bireyin elde ettiği doğrudan faydaları içerir. Psacharopoulos'un (1994:1328) yaptığı çalışmada bütün ülkelerde ilköğretimin hem toplumsal kazancı hem de kişisel kazancı diğer eğitim düzeylerine göre daha yüksektir. Düşük gelirli ülkelerde ilköğretimin hem toplumsal hem de kişisel kazancı diğer ülkelere göre daha fazladır. Eğitim düzeyi arttıkça toplumsal kazançlar azalmakta, kişisel kazançlar artmaktadır. Woodhall (1994:12), genellikle

eğitimin kamu tarafından destek gördüğünden toplumsal ve kişisel getiri oranları arasında geniş bir uçurumun olduğunu belirtmektedir.

Akalin (1980:96) kamu açısından eğitim finansman biçimlerini şöyle açıklamaktadır:

1. Doğrudan Finansman: Burada eğitim salt sosyal mal sayılmakta ve doğrudan sosyal harcamaların tümünün devletçe sağlanan vergilerle karşılanacağı kabul edilmektedir.

2. Kısmi Finansman: Burada söz konusu eğitim bir karma mal olarak görülmekte ve doğrudan sosyal harcamaların bir kısmı ya da tamamı fiyatlandırılarak harç ve resimlerin öğrencilerden alınması yoluna gidilmektedir.

3. Dolaylı Finansman: Burada da eğitim karma mal olarak görülmektedir. Eğitimi devlet ya da özel kesim örgütleyebilir. Devlet öğrencilere kuponlarla kredi ya da hibeler biçiminde satın alma gücü transfer eder.

Stewart (1995:172), gelir ile eğitim talebi arasında iki yönlü fonksiyonel ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Birincisi; gelir arttıkça eğitim talebinin artması beklenir. İkincisi ise, eğitimin farklı düzeylerinin kazançlarının da farklı olması beklenir.

Eğitim harcamaları da dahil olmak üzere tüm harcamaların kaynağı ulusal gelirdir. Bir ülkede GSMH'daki artışla birlikte eğitim harcamalarının da artması beklenebilir. Ulusal gelirin düşük olması, düşük ücret ve gelir dağılımının adaletsiz olması gibi olumsuz durumlar, eğitim düzeyinin düşük olmasına neden olmakta, eğitim olanaklarının adil olmayan bir dağılım göstermesine yol açmakta ve eğitim düzeyinin düşük kalmasına neden olabilmektedir (Stewart, 1995:188).

Eğitim harcamalarının tüketim olarak değerlendirilmesi, bu harcamaların kullanıcı tarafından karşılanması gerektiği sonucunu doğurur. Eğitim harcamalarının kullanıcı tarafından karşılanması ailelerin gelirleri ile doğrudan ilişkilidir. Genelde ekonomi geliştikçe bireylerin artan gelirleri ile birlikte eğitim taleplerinin artması ve eğitim için daha fazla kaynak ayırmaları beklenir. Eğitim süresinin uzun olması ailelere

ağır maliyetler yüklemektedir. Ulaşım, kitap, üniforma, araç gereç gibi dolaysız maliyetler, hem de çocukların okulda olması ile çalışma ve ev işlerinde yapacakları yardımlarla vazgeçme ile oluşan dolaylı maliyetlerdir. Bu maliyetler bireyin eğitimini önemli ölçüde etkilemektedir (Griffin ve McKinley, 1993:12; Stewart, 1995:188).

Dünya Bankası'na (1991:54) göre, ailenin geliri çocuğun okula kayıt olma yaşını, daha ileri öğrenim düzeylerine devam edebilmesini ve eğitimin sağlayacağı faydayı etkilemektedir.

nal (1996:142), genel olarak eğitim talebini etkileyen etkenleri şöyle sıralamıştır:

1. Kişisel etkenler (yaş, biyolojik özellikler, bilişsel yetenekler, ilgiler, gelecek ile ilgili beklentiler)
2. Ekonomik etkenler (eğitim maliyeti, gelir düzeyi, gelir beklentileri, meslek seçimi, piyasa ile ilgili bilgiler).
3. Sosyo-kültürel etkenler (aile kökeni, toplumsal cinsiyet).
4. Kurumsal etkenler (eğitim sistemi, diğer kurumlar)

Serin'e (1979:50-57) göre eğitim arzı; hizmetin maliyetine, girdilerine, üretim işlevine, arz ve fiyat ilişkisine bağlıdır.

Tüm modern üretim süreçleri için okur-yazar olmak ve temel hesapları bilmek gerekmektedir. Teknolojinin karmaşıklığı arttıka daha yüksek düzeyde eğitim ve meslek eğitimi gerekmektedir. Ekonomik sistemde yüksek teknolojinin egemen olması, ileri düzeyde bilgilerle donatılmış insan gücünü gerektirmektedir. Bu da eğitim sisteminin değişen piyasa koşullarına göre kendisini yenilemesi gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik sistemdeki değişmeler hem eğitim maliyetlerini hem de eğitimden sağlanacak faydayı etkilemektedir.

nder ve diğerleri (1998:209), eğitimde kaynak oluşurmada "gücü oranında katılma"yı, kaynak kullanımında ise "gereksinmeler lsnde yararlanma"yı önermektedirler. Eğitim hizmetlerinin bir yatırım ve

sağlayacağı toplumsal kazançlar nedeni ile bu harcamaların kamu tarafından ağırlıklı olarak finansmanını gerektirir. Günümüzde genel olarak bütün ülkelerde eğitim arzına kamu egemendir (OECD, 1995).

Yaşam Süresi

Bir ülkede yaşam düzeyinin temel göstergelerinden birisi de yaşam süresidir. Yaşam süresi; kişi başına sağlık harcamaları, sağlık hizmetlerine ulaşabilme olanakları, sağlık personeli başına düşen nüfus, yatak başına düşen nüfus, ortalama bir kişinin alması gerekli kalori miktarı, alınması gerekli protein ve hayvansal proteinlerin miktarlarındaki değişmelere bağlı olduğu kabul edilmektedir. Bir toplumda sağlık durumu kolayca ölçülemeyen karmaşık bir kavramdır. Sağlık durumunu yansıtan en az üç gösterge vardır; ömür süresi, çocuk ölüm oranları ve sağlık hizmetlerine ulaşabilecek nüfus oranlarıdır (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu 1989:148; UNICEF, 1997:84).

Koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, sağlık teknolojisindeki hızlı gelişmeler, eğitimin yaygınlaşması özellikle de kadınların eğitimi, modern ilaçların ortaya çıkması, iyi beslenme, sağlıklı konutlar, hijyen faktörleri insan ömrünün uzamasına önemli katkılar sağlamaktadır (World Bank, 1991:54).

Yaşama süresinin uzaması ile bilgi ve beceriye yapılan yatırımların değeri daha da önem kazanmıştır. 1880-1985 yılları arasında endüstri ülkelerinde erkeklerin doğuşta hayatta kalma süreleri ortalama olarak 25-40 yıl artmıştır. Kadınların ise erkeklere göre daha fazla artmıştır. Benzer şekilde 1940'lı yıllarda gelişmekte olan bazı ülkelerde düşük gelir durumlarına rağmen aynı hızı yakaladıkları görülmüştür (World Bank, 1991:53).

Sağlık ve beslenmenin nihai sonucu olarak değerlendirilen ömür uzunluğu beklenen yaşam süresi ile ölçülmektedir. Beklenen yaşam

süresi; yeterli beslenme ve sağlık hizmetleri ve bilgisi ile sıkı sıkıya ilişkilidir (Akder 1993:13).

Türkiye’de 1994 yılında beklenen yaşam süresinin 67 yıl olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir (DPT,1996). Gelişmekte olan ülkelerde beklenen yaşam süresinin 69 yıldan daha az olduğu, gelişmiş ülkelerde ise 76-80 yıl arası olduğu belirtilmektedir (UNICEF, 1996).

Türkiye’de 1994 yılında doktor başına nüfus 928 kişi (DPT, 1996), gelişmekte olan ülkelerde(1993 verileri) ortalama 5 767 kişi, gelişmiş ülkelerde (1993 verileri) ortalama 344 kişi, dünya ortalaması (1993 verileri) ise 4 968 kişidir (UNDP, 1996). Gelişmekte olan ülkelerdeki toplam nüfusun % 80’i, az gelişmiş ülkelerin ise % 51’i sağlık hizmetlerine ulaşabilme olanaklarına sahiptir (UNICEF, 1996:98).

Sağlık

Genelde sağlık bir bütünlük içinde algılanmaktadır. Sağlık kavramı farklı kültürlerde farklı algılansa da genel olarak, fiziksel, zeka, psikolojik ve sosyal uyum durumlarını içerir. Bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal refahı birbirlerinden ayrı tutulamaz (Lankenau, Hennessy ve Schmid, 1995:1400). Myers (1990:12), insan gelişiminin bir bütün olduğunu belirtmektedir. İnsan gelişiminin tüm boyutları birbirlerine bağlı ve bütünlük içinde oluşmaktadır. Gelişmenin bir boyutundaki değişiklikler hem diğerlerini etkiler hem de diğerlerinin gelişmesinden etkilenir.

Sağlık hizmetleri beslenme sorunlarından çevre sorunlarına uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Bir toplumun sağlığının temel yönlerini yansıtan üç gösterge vardır; ömür, çocuk ölüm oranları ve sağlık hizmetlerine ulaşabilme olanaklarına sahip halkın oranıdır (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu 1989:148; UNICEF, 1996:89-99).

Pek çok sağlık sorunu, yetersiz beslenmeden kaynaklanmakla birlikte, bunlar daha çok düşük gelirli çevrelerde daha şiddetli olarak kendini göstermektedir. Yetersiz beslenmenin büyük kısmı ya kalori veya

protein azlığından, bazen de her ikisine birden bağlıdır. Sağlıktan yoksunluğun olumsuz sonuçlarını daha ilerde ve yaşamı boyunca değiştirmek bazen olanaksız olabilir. İlk yıllardaki sağlık problemleri yaşamın bazı dönemlerinde veya sonraki yıllarda kişinin genel refahını olumsuz etkileyebilir. Hastalıkların olumsuz sonuçları daha sonraki nesillere de yansiyabilmektedir (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1989:54).

Sağlığı korumada; gelir düzeyi, tıbbi ve sosyal donanım, genel eğitim seviyesi, sağlık personelinin yeterlilik durumu, beslenme faktörleri önemli rol oynamaktadır (Bulutoğlu, 1988:299).

Sağlık durumu; sağlık hizmetlerinin yaygınlığı ve kalitesi, beslenme, eğitim durumu ve gelirle sıkı sıkıya ilişkilidir. Hastalıkların yayılması kişilerin bünyelerinin zayıf düşmesi, yanlış ve yetersiz beslenmelerine de bağlıdır. Genel olarak beslenme kalitesinin denetimi, dengeli beslenmenin öğretilip sağlanması da hastalık yayılışını azaltır (Bulutoğlu, 1988:299). Anne-babanın eğitim düzeyi çocukların sağlığını pozitif yönde etkilemektedir. İyi sağlığın en önemli faydalarından biri geleceğe yönelik olarak annenin iyi sağlığı, çocuğun fiziki ve zeka gelişimi üzerinde güçlü etkiye sahiptir (World Bank, 1990:53).

Toplum sağlığı açısından koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlığı önem taşımaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu'na (1989:154) göre; bir çok hastalık tedavi müdahaleleri ile değil, temiz su, hıfzısıhha tedbirleri ve sağlık eğitimi ile önlenir. Griffin ve McKinley (1993:30-31), temel koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlık hizmetlerine ulaşma olanaklarına sahip olmayan yoksul kesimler için çok önemli olduğunu belirtmektedir. Buna göre temel koruyucu sağlık hizmetleri altı ana madde şeklinde sıralanmıştır. Bunlar; (1) genelde yaygın olan çocuk felci, tüberküloz, tetanos, difteri, kızamık, boğmaca gibi hastalıklara karşı aşılamanın yapılması, (2) ülke çapında yaklaşık olarak 15-20 çeşit temel ilacın bulundurulabilmesi, (3) temizlik için suyun bulundurulması ve

kullanılmasının yaygınlaştırılması, (4) aile planlamasının yapılması, (5) sağlıklı içme sularının sağlanması ve (6) sağlık eğitimidir.

Çocuklar okula sağlıklı olarak gelirlerse, okuldan daha iyi yararlanabilirler. Çocukların sağlıklı olmaları, okula devamsızlık ve sınıfta kalmaları azalarak maliyetlerin azalmasını sağlayarak aynı zamanda eğitimin kalitesini de yükseltecektir. Çocukların sağlıklı olmaları eğitim olanak ve araçlarının daha etkin kullanılmasını sağlayabilir (Behraman, 1996:26-27). Sağlıklı nüfusun ekonomik büyümeye sağladığı katkı önemli bulunmaktadır. UNDP'nin (1996:114) yaptığı çalışmada, dünya genelinde doğuştan beklenen yaşam süresinin 1970-1992 döneminde 5,7 yıl arttığı, yaşam süresindeki bu artışın da tahminen % 1'lik bir ekonomik büyüme sağladığı belirtilmektedir.

Beslenme

Dünya Bankası'nın (World Bank,1991:53) çalışmasında, ABD ve Batı Avrupa'da 1700 -1925'li yıllar arasında bebek ölüm oranlarındaki düşüş ve insan ömründeki önemli artış sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, tıp teknolojisindeki gelişmelere, hastalıkların kontrol altına alınması ve beslenme olanaklarının iyileşmesine bağlanmaktadır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Amerika ve İngiltere'de yaşam kalitesindeki artış beslenmeye -özellikle de bu dönemde yüksek oranda et tüketimine- bağlanmaktadır. Bu dönemde, ölüm oranlarındaki azalmanın 4/10'unun beslenme durumundaki iyileşmeye bağlı olduğu belirtilmektedir. İngiltere, Fransa ve İsveç'te 1775-1875 yılları arasında ölüm oranlarındaki önemli azalma, beslenme düzeyinin göstergeleri ile açıklanmaktadır.

İnsanlar yaşamak ve faaliyette bulunmak için çeşitli gıda maddeleriyle beslenmek zorundadırlar. Bir insan için gerekli günlük kalori miktarı yaşa, cinsiyete, fiziki yapıya, mesleğe ve iklim koşullarına göre değişmektedir. Bu faktörlerle birlikte beslenmeyi; ülkelerin ekonomik ve

sosyal alanda gelişmişlik durumları, kültür seviyesi, gelir durumu, alışkanlıklar, gelenekler, yemek şekilleri, üretim, ithalat, yaşanan çevre ve iş ortamı etkilemektedir (Başol, 1984:221).

İnsani gelişmede beslenme iki açıdan önem taşımaktadır; birincisi beslenmedeki olumlu gelişmeler çocuk ve yetişkinlerin fiziksel sağlığını ve zeka gelişimini etkiler. İkincisi ise hastalıkların kontrolü ve tedavisinde yararlar sağlar.

İnsanın her yönüyle gelişip yaşamını devam ettirebilmesi için beslenmesi gereklidir. İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri ve geliştirebilmeleri için; karbonhidratlara, yağlara, proteinlere, minerallere ve vitaminlere gereksinimi vardır. Bunların yetersizlikleri, gelişim bozukluklarına, hastalıklara, enfeksiyonlara karşı dirençlerinin zayıflamasına neden olmaktadır. İnsanların yaşaması için gerekli olan kaloriler, besinlerde elde edilir. Yetişkin bir insanın günlük enerji gereksiniminin % 15'inin proteinlerden sağlanması gerekir. İnsanların dayanıklılığı, moral güçleri, fiziki kondisyonlarının ölçüsü de hayvansal proteinli maddelerin tüketilmesi oranında artmakta ya da azalmaktadır. Toplam protein gereksiniminin de 1/3'ünün hayvansal proteinler olması gerekir. Gelişme devresinde olan çocuklarda ise bu oranın 2/3 düzeyinde olması gerekir (Erdoğan, 1994:40). İnsan gelişiminde yapıcı ve yaratıcı bir güce sahip olan proteinler; vücudun hemen hemen bütün fonksiyonlarına katılmaktadırlar. Deniz'e (1988:67) göre, teknoloji ve bilimdeki en son gelişmeler, hayvansal protein tüketimini en üst düzeyde yapan insan veya insan topluluklarının eseridir.

Beslenme çocuğun; gelişimi, sağlık durumu, dikkati, zekası, anlama ve kavrama başarısını olumlu yönde etkilemektedir (Behraman, 1996:28). Bu yönüyle beslenme; çocuğun okula başlama yaşı, aldığı öğrenim yıl süresi, anlama ve başarı kapasitesi üzerinde olumlu etkilerde bulunarak eğitim kaynaklarının etkili kullanımına katkıda bulunmaktadır (World Banka, 1991:55-56; Behraman, 1996:27). Çin, Hindistan, Kenya ve Endonezya'da yapılan çalışmalarda, bebek ve ergenlerde protein ve

minarel (özellikle çinko, demir, A vitamini ve iyot) yetersizlikleri büyüme ve zeka gelişimlerini geciktirdiği, dikkat dağınıklığına neden olduğu, hastalıklara karşı dirençlerini zayıflattığı, öğrenme yetersizliklerine neden olduğu belirtilmektedir. Bunlar da çocuğun okula başlama yaşını geciktirmekte, okuldaki başarısını olumsuz etkilemekte ve okul kaynaklarının etkili kullanımını engellemektedir (World Bank, 1991:61; UNICEF, 1993:5; TÜBİTAK, 1997:41).

Çocukların birinci derecede sorumluları olan anne-babanın eğitim düzeyleri çocuğun beslenmesi ve sağlığı üzerinde etkili olmaktadır. Koçoğlu, Polat ve Özgür (1990:21), yaptıkları çalışmada; annelerin beslenme konularındaki bilgileri ve evdeki beslenme olanakları çocuğun fiziki gelişimini olumlu yönde değiştirdiği sonucuna varmışlardır.

Beslenme bozuklukları ve yetersizlikleri, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz etkilemekle birlikte yetişkinlerin de çalışma ve gelir elde etme potansiyellerini olumsuz etkilemektedir. Yeterli ve dengeli bir biçimde beslenmemiş kişilerin çalışma güçleri zayıflar, iş hastalıklarına karşı dirençleri azalır, işe devamsızlık oranları artar, iş kazalarına uğrama riskleri artar, kişisel yeteneklerinin azalmasına yol açar. Sierra Leone'de çiftçilerin aldıkları günlük kalori % 10 arttırılarak % 5'lik verim artışı sağlanmıştır (World Bank, 1991:54).

Kronik beslenme yetersizliklerinin tarımsal üretime, dağıtım sistemindeki bozukluklara, halkın satın alma gücünün yetersiz olmasına, doğal felâketlere, yetersiz tarım teknolojisine bağlanabileceği vurgulanmaktadır (World Bank, 1991:53). Yetersiz ve dengesiz beslenme, yoksulluğun sonucu olduğu kadar nedenidir de. Yoksullar için iyi beslenme ve sağlık koşullarının sağlanması eğitim performansları ve ekonomik üretkenlik üzerinde önemli sonuçlara yol açarak fırsat eşitliğinin sağlanmasına ön ayak olabilir. Ancak bunların sonuçları ekonomik ve fırsat eşitliğinin sağlanmasından öteye insanların mutlu bir yaşam sürmelerinin temelini oluşturur (UNICEF, 1990:27).

Türkiye’de 1992-1994 yılları arasında ortalama olarak bir kişinin aldığı besin değeri; 3527 kaloridir. Günlük tüketilen besinler içinde hayvansal protein miktarı 1992-1994 döneminde 27 gram olduğu belirlenmiştir (FAO, 1996). Koçoğlu ve arkadaşlarının (1990:21) yaptıkları çalışmada Türkiye’deki çocukların % 26,5’inin yetersiz ve dengesiz beslendikleri ortaya çıkmıştır.

İnsan beslenmesinde önemli olan hayvansal proteinlerin tüketim oranı, gelişmiş ülkelerde yüksek, gelişmekte olan ülkelerde düşüktür. Gelişmiş ülkelerde ortalama olarak bir kişinin tükettiği günlük hayvansal protein (1992-1994 dönemi için); Amerika Birleşik Devletlerinde 72,8 gram, İngiltere’de 51,1 gram, Avustralya’da ise 70,9 gramdır. Gelişmekte olan ülkelerde; Pakistan’da 17,2 gram, Bangladeş’te 5,4 gram, Filipinler’de 24,6 gramdır (FAO, 1996).

Sağlık ve Beslenmenin Ekonomi İle İlişkisi

Sağlık ve beslenmeye yönelik yatırımların genel bir etkisi vardır. Bu yatırımların etkileri belli mesleklere ya da işlere göre farklılaştırılmaz (Hesapçıoğlu, 1994:404). İyi sağlık temel amaç olduğu kadar ekonomik büyümenin de temel amaçlarından birisidir. Sağlık ve beslenme durumu ekonomik açıdan iki yönlü bir etkiye sahiptir. Birincisi, sağlık ve beslenme; hastalıklı gün sayısını azalmasını sağlar, çalışma güçlerini artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunur. İkincisi ise eğitim kaynaklarının etkili kullanımına katkı sağlayarak üretim üzerinde dolaylı olarak uzun süreli bir etki göstermektedir (World Bank, 1991:54).

Sağlık ortam ve olanaklarının sağlanması, çalışma yaşamının süresini uzatır; işte daha iyi ücret almasını sağlayabilir; hastalıklı gün sayısını azaltarak işgücü kaybını önler; işe motivasyonunu sağlayabilir (Lankenau ve diğerleri, 1995:1395).

Kamu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması uzun sũrede, iş yaşamında hastalıklı gũn sayısını azaltmakta, yũksek iřgũcũ verimliliği sağlamakta, ailenin gelirini artırmakla birlikte ekonomik bũyũme için tasarruf ve yatırımların yapılması gibi kazançlar da sağlamaktadır (Griffin ve McKinley, 1993:30).

Sağlık hizmetleri iki aşamalıdır. Bunlar; koruyucu sağlık hizmetleri ve tedavi edici sağlık hizmetleridir. Koruyucu sağlık hizmetleri uzun sũreli etkileri olan hizmetleri içerir. Bunlar; sağlık eğitimi ve danışmanlığı, hijyen önlemleri ve koruyucu aşılar, sağlık kontrolleri ve erken teşhis muayeneleridir (Hesapçioğlu, 1994:404). Koruyucu sağlık hizmetlerinin etkin olarak yũrũtũlmesi, iřgũcũnden alıkoymayı azaltmakta ve iyileştirici sağlık harcamalarını azaltmaktadır. Hastalıkların azaltılması ile halkın öğrenme kapasitesi, hayattan zevk alma, gũlũklerin ũstesinden gelme potansiyellerini artırabilmektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerinin ũlke geneline yaygınlaştırılması ucuz olduğu gibi daha çok pahalı olan tedavi edici sağlık hizmetleri ihtiyacını da azaltabilmektedir. Koruyucu sağlık hizmetleri hastane, doktor, tıbbi teknolojiyi, pahalı araç gereç ve tıbbi ihtiyaçları önemli lũde azaltarak sonuçta kamu gelirinde bũyũk tasarrufların yapılmasını sağlayabilir (Griffin ve McKinley, 1993:30).

Hesapçioğlu (1994:404) tedavi edici sağlık hizmetleri ve sonuçlarını řũyle açıklamaktadır:

... tıbbın iyileştirici önlemleri, yani akut sağlık rahatsızlıklarında tıpsal muayene ve bakıma ilişkin danışmanlık kısa vadede beceri yeteneğinin tũmden ya da en azından, kısmen tekrar kazanılmasına neden olabilirler. Fakat takibeden rehabilitasyon önlemlerinden dolayı hastanın işyerine dũnũřũ de oldukça gecikebilir. Ve zamanında ve doğru tıbbi yardıma rağmen lũm ya da sakat kalma, iřgũcũnũn ekonomik sũreten buna bağlı kesin ayrılmasıyla kesin bir beşeri sermaye kaybına neden olabilir.

Lankenau ve arkadaşları (1995:1395) "ulusal servet ulusal sağlığı satın alır" sũzũne dikkatleri çekerek, sağlık yatırımlarının; doğal kaynakların daha iyi kullanımını ve ulusal gelir artışında sağladığı

yararlar sonucunda halkın olduğu kadar ülke verimliliğini de artırdığını belirtmektedirler. Gelirin sağlık açısından işlevi; beslenme kalitesi ve sağlık hizmetlerinden yararlanma için önemli bir araçtır.

Sağlık ve beslenme olanaklarının iyileştirilmesi eğitim kaynaklarının etkili kullanımını sağlayabilir. Sağlık ve beslenme olanakları yetersiz olan çocukların eğitim etkinliklerine yeterince katılmadıkları belirtilmektedir. Sağlık ve beslenme koşulları yetersizliklerinin okula devamsızlığı artırdığı, sınıf tekrarı ve okul terk oranlarını artıran başlıca etkenlerden biri olduğu belirtilmektedir. Sağlık ve dengeli beslenme çocuğun motivasyonu, dikkatini, anlama ve kavrama düzeyini olumlu etkileyerek; devamsızlık, sınıf tekrarı ve okul terk oranlarının azalmasına katkı sağlayabilir. Daha st öğrenim düzeylerine devam edebilme şansını artırabilir (World Bank, 1991:54; Benson, 1994:83; UNICEF, 1994:346).

Gelir

İnsani gelişmenin önemli boyutlarından biri de gelir durumudur. Genelde insani gelişme ile kişi başına gelir arasında çift yönlü pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (UNDP, 1996:113). Prokopenko (1992:23) insan yaşamının kalitesinin yükselmesi ile ülkelerin kişi başına düşen gayri safi milli hasılasının da arttığını belirtmektedir.

Hicks (1994:57) ekonomik olarak hızla büyüyen ülkelerin aynı zamanda insan kaynaklarının geliştirilmesi yönünden de hızla gelişen ülkeler olduğunu işaret etmektedir. Wheeler (1980:7), gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelir artışı ile okuma-yazma ve yaşam beklentisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır.

İnsani gelişmede gelir, yeterli bir hayat standardı için gerekli kaynaklara ulaşabilmek işlevi görür. Bir ülkede insanların ihtiyaç

duydukları kaynaklara ulaşabilme güçleri; gelir dağılımı, kişi başına gelir ve sosyal harcamalar olan ekonomik gelişmelerle ilgilidir.

Gelir Dağılımı

Gelir dağılımının üretim ve dağıtım süreçlerine göre dağılımı değişik şekillerde adlandırılmaktadır. Toplam milli gelirin tüm nüfusa göre dağılımında kişi başına düşen gelir "kişisel gelir dağılımı", gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımına "fonksiyonel gelir dağılımı", sektörler göre dağılımı ise "sektörel gelir dağılımı" olarak nitelendirilmektedir (İlkin 1984).

Gelirin bireyler arasında dağılımının incelenmesinde başlıca iki temel yaklaşım vardır. Bunlar; (1) teorik istatistiki yaklaşım ve (2) sosyo-ekonomik yaklaşım biçimleridir. Sosyo-ekonomik yaklaşıma göre kişisel gelir dağılımı, cinsiyet, yaş, meslek, eğitim, bölgesel farklılıklar, servet dağılımı kamu harcamalarının dağılımı ile açıklanmaya çalışılmıştır (DPT, 1994:25). Türkiye'de sosyo ekonomik yaklaşım çerçevesinde Varlıklar (1982), Kasnakoğlu ve Kılıç (1983) ve DPT (1994) çalışmaları yapılmıştır.

Gelir bölüşümü; bir ülkenin, üretim yapısını, halkın refah durumunu yansıtır (Aren, 1986:71). Gelir dağılımı, ülkede yaratılan toplam gelirin bireyler veya ailelerin her birine düşen dilimin büyüklüğü bakımından paylaşma şekli olarak tanımlanabilir. Ailelerin tasarruf ve tüketim eğilimleri satın alacakları mal ve hizmetlerin niteliği gelirlerin büyüklüğüne göre değiştiğinden, gelir dağılımı ülkede tüketim ve tasarruf hacmini ve tüketimin bileşimini etkilemektedir (Karaman 1987:2).

Âdem'e (1993:92) göre, kamu ekonomisinin temel görevinin gelir dağılımındaki eşitsizlikleri en aza indirmek, üretim etmenlerinin kullanımını sağlamak ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. DPT'ye

(1994:106) göre, devlet eğitim ve sağlık harcamaları yoluyla gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır.

Gelir dağılımını doğrudan belirleyen en önemli faktörlerden birisi de eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlığı ve bunlardan yararlanma oranlarıdır (Karluk, 1997:59-60). İnsan kaynaklarına yapılan yatırımlar aynı zamanda gelir dağılımında iyileştirmeyi sağlayan en güçlü öğelerden biri olarak kabul edilmektedir (Kazgan ve diğerleri, 1992:5). Japonya ve Güney Kore gibi dinamik büyümeleri ile ekonomik farklılık gösteren, hızlı büyüme sürecinde gelir dağılımının bozulmamasının başlıca nedeni olarak eğitimin giderek ilköğretimden öteye ortaöğretim düzeyinde yaygınlaştırılması sürecine bağlanmaktadır (Donnelly, 1995:191).

UNDP (1996); insani gelişme göstergelerindeki değişme oranları ve düzeyini belirlemede sosyal harcama faktörlerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Üretilen gelirin insan gelişimi için ek kaynaklar yaratılıp yaratılamaması açısından yatırımlar önemlidir. Ayrıca insani gelişme sonucunda üretilen değerlerin, yeniden insani gelişme için ek kaynak sağlayabilmesi için önemlidir. Havman ve Wolfe (1995:3) 1992 yılı verilerine dayanarak Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptıkları çalışmada, yaklaşık olarak yıllık GSMH'nin % 15'i, 0-18 arası yaş çocukları için harcadığı belirtilmektedir.

Çeçen'e (1995:135) göre; gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları içinde insanın geliştirilmesine yönelik eğitim, sağlık harcamalarının payı azalmaktadır. Bu tür kısıtlamalar sosyal açıdan insani gelişmede ciddi maliyetler yaratarak ekonomideki gelişmeyi de engellemektedir.

Streeten (1995:26), ülkelerarası insani gelişme düzeyleri arasında yaptığı karşılaştırmada gelir dağılımını belli bir kategori olarak ele almıştır. Gelir dağılımı ölçüsü olarak "Gini Katsayısı" kullanılarak değerlendirme yapmıştır. Bhanojirao (1991:1452) insani gelişme için gelir

dağılımının önemli olduğunu belirtmektedir. Ancak gelir dağılımının iyi olmadığı yerlerde iyi bir kamu harcaması planlaması ile dengesiz gelir dağılımının olumsuz sonuçlarının azaltılabileceği belirtilmektedir.

Kişi Başına Gelir

Bir ülkede bir döneme ait üretilen GSMH'nın toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilen parasal bir değerdir. Kişi başına GSMH bir ülkenin toplam ekonomik üretiminin kişi başına bir parasal göstergesidir. Her şeyden önce para ile ölçülebilen değerleri kapsar (İlkin, 1984). Kişi başına gelir, ortalama bir değeri ifade ettiği için bir ülkedeki yoksulluk durumunu ve refah düzeyini yansıtmaz. Bunun yanında bir ülkede belli bir dönemdeki ekonomik büyüme durumunu yansıtma açısından önemli bir göstergedir. Üretilen değer büyük bir kısmı çok az bir kesim tarafından kontrol edilebilir. Ayrıca GSMH sermayenin amortismanını da içerdiğinden her zaman ülkenin tam kaynaklarının karşılığı gelmez (Karaman, 1987:2).

Türkiye'de 1994 yılında kişi başına GSMH (1987 sabit fiyatlarıyla) 1752 \$ olarak hesaplanmıştır (DPT, 1996:6). Kişi başına GSMH (1992 verileri); gelişmiş ülkelerde ortalama 14 922 \$, orta düzeyde gelişmiş ülkeler ortalaması 3044 \$, geri kalmış ülkeler ortalaması ise 1 240 \$ olduğu açıklanmıştır (UNDP, 1996).

Eğitim Harcamaları

Eğitim harcamalarının amacı çok yönlüdür. Eğitim harcamalarının özel ve toplumsal amaçları arasında büyük farklılıklar vardır (Serin, 1979:113). Âdem'e (1993:94) göre eğitim harcamaları; "genel ve katma bütçeli dairelerin, özel kesim ve kamu iktisadi kuruluşları bütçelerinden eğitim hizmetlerine yapılan tüm harcamalardır".

Woodhall'a (1994:13) göre;

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve buna bağlı olarak bireylerin eğitim yatırımlarını finanse etmedeki kapasiteleri nedeniyle, eğer eğitim fırsatları eşit olmayan biçimde dağıtılmış ise,... gelecekteki gelir eşitsizlikleri sürecektir. Bu yüzden eğitim için kim ödeme yapmalıdır sorusu, eşitlik sorusu kadar eğitimde fırsat eşitliği sorusuyla yakından ilişkilidir.

Genel olarak eğitim harcamaları iki kaynak tarafından karşılanmaktadır. Bu harcamalar; kamu tarafından yapılan harcamaları ve bireylerin kendileri veya aileleri tarafından yapılan harcamaları kapsar.

Âdem (1977:83-85), eğitim harcamalarının; ekonomik duruma, siyasal politikalara, halkın eğitim istemine, öğrenci sayısına, okullaşma oranlarına, okutulan ders sayılarının artışına, araştırmaların artışına, pahalı öğretim türlerinin geliştirilmesine bağlı olarak değişebileceğini belirtmektedir.

Harris (1966:103), eğitim harcamalarının büyüklüğü ve artış hızının; ortalama hayat seviyesine, eğitim kuruluşlarının coğrafi dağılımına, eğitime verilen öneme, özel kaynaklarda yararlanma derecesine, insan gücü niteliğine duyulan ihtiyaca, eğitimin birim maliyetine, yasalarda zorunluluk durumuna bağlı olduğunu belirtmektedir. Karluk (1997:13), bir ülkede eğitim harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki oranı, 5-29 yaş grubunun nüfus içindeki payına, bu grubun içinde okula gidenlerin oranına ve öğrenci başına harcamalara bağlı olarak değişebileceğini belirtmektedir. Kramer (1995:249); öğretmen-öğrenci oranı, araç-gereçlerin karşılanma durumu, öğretmenin eğitimi, deneyimi, maaşı ve öğrenci başına eğitim harcamaları eğitim kalitesini etkileyen faktörler olduğunu belirtmektedir.

Bireyler veya ailelerin eğitim harcamalarına katkıları iki şekilde olmaktadır. Birincisi ailelerin veya bireylerin kendi bütçelerinde doğrudan eğitim için yaptıkları harcamalardır. İkincisi ise farklı yollarla devlete ödenen vergilerin eğitim alanına harcanmasıdır.

Stewart (1995:188), aile açısından eğitim talebinin, gelir değişimleri ile olumlu değişmesinin beklenebileceğini belirtmektedir. Özellikle yoksulların reel gelirlerinin düşmesi ile bu ailelerin eğitim taleplerinin de düşebileceğini belirtmektedir. Gelirdeki düşüş ailelerin eğitim harcamalarını karşılama potansiyellerini azaltmakta, çocukların gelirin duyulan gereksinimi artırmaktadır. Aile eğitim amacıyla harcama yaparken, başka bir mal veya mallara harcama yapmaktan vazgeçmekte yada diğer mallara yaptığı harcamalardan kısmaktadır.

Botswana'da devletin yeni istihdam alanları yaratması ile kişilerin gelirinde büyük oranda artış sağlanmış. Gelirdeki artışla birlikte eğitim ve sağlık için yapılan özel harcamaların da arttığı belirlenmiştir (UNICEF, 1995:12).

İnsani gelişimin bilincinde olan ülkeler aile gelirin eğitim talebi üzerindeki etkisini azaltmak için kredi ve burs olanaklarını artırmaya yönelmişlerdir. Bu aynı zamanda yasalarda belirtilen eğitimde fırsat ve olanak eşitliğini yaratmaya yönelik bir girişimdir de. Eğitimde aile gelirin talep üzerindeki etkisini azaltmak öğrenciye yönelik uzun süreli finansal olanakların sağlanması ile de etkisi azaltılabilir.

Sağlık Harcamaları

Serin'e (1979:113) göre, sağlık hizmetleri için yapılan harcamaların amacı hastalıkların insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini mümkün olduğu kadar azaltmaktır. Sağlık harcamaları kamu tarafından karşılandığı gibi önemli bir bölümü de ailelerin bütçesinden yapılan harcamalarla karşılanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sağlık harcamaları piramidi terstir. Bütün kamu sağlık harcamalarının yaklaşık olarak dörtte üçü kentlerde yaşayan küçük bir azınlığın faydalandığı pahalı tıbbi bakımlar için yapılmaktadır. Özellikle yoksulların büyük bir oranının oturduğu kırsal kesimdeki halkın sağlık hizmetlerine ulaşma olanakları daha azdır (Griffin ve McKinley, 1993:29).

Ailenin geliri sağlık harcamaları açısından kırsal kesimden çok kentlerde daha çok önemlidir. Çünkü sağlık olanakları daha çok kentlerde fazladır. Brezilya, Çin, Kostarika ve Nikaragu da yapılan çalışmalarda, aile gelirindeki artış ile sağlık göstergelerindeki iyileşmeye dikkat çekilmektedir (UNDP, 1996: 67). Türkiye’de yapılan bir çalışmada sağlık harcamalarının çarpıklığına dikkat çekilmektedir. DİE’nin (1993:31) yaptığı bir çalışmada, Türkiye’de ölümlerin yarısının beş yaş altındaki çocuk nüfusunda görüldüğü ve ölüm nedenlerinin büyük ölçüde koruyucu hizmetlerle önlenebileceği belirtilmektedir. Buna karşılık Türkiye’de sağlık için yapılan harcamaların (kamu+özel) ancak % 1,8’inin koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetleri alanına yapıldığı belirtilmektedir.

Aile bütçesinin kadın tarafından kontrol edilmesi durumunda, sağlık ve beslenme olanaklarının daha iyi olduğu, çocuğun yaşama şansının artacağı belirtilmektedir (UNDP, 1996: 68).

Sağlık hizmetlerinin kendisine özgü nitelikleri vardır. Saltık (1995:38-39) bunları aşağıdaki şekilde belirtmektedir;

1. Sağlık hizmetleri rastlantısaldır.
2. Yerine başka bir hizmet konulamaz.
3. Ertelenemez, çoğu kez anında karşılanmak durumundadır.
4. Boyutunu ve kapsamını hizmeti kullanan değil hekim saptar.
5. Sağlık hizmetlerinin çıktısı paraya çevrilemez.
6. Sağlık hizmetleri ve olanakları; insanların ömür sürelerine, kuvvet ve dirençlerine, enerji ve canlılıklarına etki eden harcamaları kapsar.

Ailenin sağlık harcamaları, ailenin geliri, eğitimi, sağlık hizmetlerinin bulunabilirlik düzeyi, sosyal güvenlik olanaklarının yaygınlık durumu ve genel yönetimin sağlığa verdiği önemle ilişkilidir (Bertan ve Özcebe; 1993: 201).

BÖLÜM III

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

İnsani ve ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik sınırlı sayıdaki araştırmaya ulaşılmıştır. Araştırmaların bir kısmı doğrudan bu araştırmanın konusu ile ilgili olmakla birlikte bir kısmı da araştırmanın konusu ile dolaylı olarak ilişkilidir. Bu bölümde; araştırmanın konusu ile ilgili olarak yurtdışında ve Türkiye’de yapılan ilgili araştırmalar verilmiştir.

Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Wheeler (1980:15) geliştirdiği eşzamanlı modelle, 88 ülkenin verilerini analiz ederek belli bir dönemde insan kaynaklarındaki gelişme (eğitim, sağlık ve beslenme) ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimleri hesaba katarak neden ve sonuçlar üzerinde durmuştur. Çalışma sonucunda; eğitim, sağlık ve beslenmenin üretimdeki büyümeyi doğrudan etkilediği, yatırım artışlarına neden olduğu belirtilmektedir. Üretimdeki büyüme ile eğitim arasındaki ilişki 1960’lı yıllarda daha güçlü olduğu belirlenmiştir. Ayrıca okuma yazma oranı ile gelir arasındaki ilişkinin Afrika ülkelerinde daha güçlü olduğu belirtilmektedir. Ekonomik büyüme ile yaşam beklentisi ve beslenme değişkenleri arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Moock ve Leslie (1986:49); Nepal’in Terai bölgesinde beslenme olanakları ve okul başarısı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmada; beslenme durumunda sağlanan olumlu gelişmelerin sonucunda çocuk nüfusunun daha az hastalık taşıma eğiliminde olacağı, iyi beslenme ile sağlık ve eğitim kaynaklarının etkili kullanımına katkı sağlayacağı, eğitim ve sağlık harcamalarında tasarruf sağlayabilir, dolaylı olarak üretim artışına katkıda bulunacağı belirtilmektedir.

Leslie ve Jamison (1990:197), eğitim planlamasında sağlık ve beslenmenin önemi üzerine yaptıkları çalışmada okul başarısı üzerinde yetersiz beslenmenin negatif etkide bulunduğu belirtilmektedir. Beslenme yetersizliğinin okul başarısını olumsuz etkileyebileceği belirtilmektedir. Özellikle protein-enerji ve demir yetersizliğinin okul öncesi ve okul çağı çocukların anlama ve kavrama fonksiyonları üzerinde olumsuz etkide bulunduğu belirtilmektedir. Bunun da okula devam ve okul başarısı üzerinde olumsuz etkiye neden olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak çocuğun okuldaki başarısı üzerinde sağlık ve beslenmenin etkilerinin güçlü olduğunu belirtmişlerdir.

McGillivray (1991:1461-1468), insani gelişme göstergeleri arasındaki ilişkiyi ve ekonomik gelişmelerle ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada, düşük, orta, yüksek insani gelişme sağlayan ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkeler ve bütün ülkeler gruplarına göre değerlendirme yapmıştır. Araştırmada 1990 UNDP verileri spearman korelasyon tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmada; bütün ülkelerde insani gelişmenin yaşam beklentisi, yetişkinlerin okuma yazma oranları ve kişi başına GSMH oranları arasında anlamlı pozitif ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ancak yetişkinlerin okuma yazma oranları ile kişi başına GSMH arasında ilişki düşük, orta ve yüksek düzeyde insani gelişme sağlayan ülkelerde ise anlamlı bulunmamıştır.

Bhanojirao (1991:1451-1452), Kostarika, Güney Kore, Botswana, Malezya, Çin, Kolombiya, Jameika, Kenya, Zimbawe, Brezilya, Nijerya ve Pakistan ülkelerinin 1990 yılı insani gelişme durumu ile gelir dağılımları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmada; (1) ekonomik büyüme ile birlikte adil gelir dağılımının insani gelişmeyi önemli ölçüde olumlu yönde etkilediği; (2) ekonomik büyümesi ve gelir dağılımı iyi olmamakla birlikte kamu eğitim ve sağlık harcamalarının iyi planlaması ile insani gelişmede önemli gelişmelerin sağlanabileceği; (3) hızlı ekonomik büyümeyi

sağlamakla birlikte gelir dağılımı ve sosyal harcama yetersizliklerinin insani gelişme önünde önemli engel oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Hicks (1994:56-57); 75 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında; bu ülkelerin 1960-1977 yılları arasındaki büyüme oranları ile 1960 yılındaki yaşam beklentisi ve okuma-yazmadaki başarı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, okur-yazarlık düzeyi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Araştırma bulgularına göre; en hızlı ekonomik büyümeyi gerçekleştiren 12 ülkedeki okur-yazarlık oranları ve yaşam beklentilerinin, ortalama değerlerin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Yaşam beklentisi en yüksek olan 12 ülkede ekonomik büyüme oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Hızlı ekonomik büyümeyi sağlayan ülkelerin aynı zamanda insan kaynakları yönünde de hızla gelişen ülkeler olduğu sonucuna varılmıştır.

Psacharopoulos (1994:1329), ülkelerin gelir düzeylerine göre eğitimin sağladığı sosyal ve ekonomik kazançlarını belirlemek amacıyla 15 yıllık dönemi kapsayan bir analiz çalışması yapmıştır. Yaptığı değerlendirmede, düşük gelirli ülkelerde (kişi başına 610 \$ ve aşağısı) eğitim yatırımlarının sosyal ve kişisel kazançları diğer ülkelere göre daha yüksektir. Bu ülkelerde ilköğretim yatırımlarının hem sosyal (% 24,3) hem de kişisel kazançları (% 35,2) diğer eğitim kademelerine göre daha yüksektir. Bu dönemde bütün eğitim düzeylerinde sosyal kazançlar % 2-8 oranında azalmıştır. Aynı dönemde kişisel kazançlar sadece yükseköğretimde % 1,7 oranında artmıştır. İlk ve ortaöğretimin sağladığı kişisel kazanç ise ortalama % 2 oranında azalmıştır. Cinsiyete göre de sosyal kazançlar farklılıklar göstermektedir. Erkeklerde sosyal kazanç en fazla eğitim düzeyi ilköğretim (% 20,1), en düşük yükseköğretimdir (% 13,4). Kadınlarda, sosyal kazançları en yüksek olan eğitim düzeyi ortaöğretim (% 18,4), en düşük de yükseköğretimdir (% 13,7). Yükseköğretimin bütün alanlarında kişisel faydası toplumsal faydasından yüksektir. Toplumsal kazanç en yüksek eğitim alanı, hukuk (% 13,7), en

düşük alan fiziktir (% 1,8). Kişisel faydası en yüksek eğitim alanı mühendisliklerdir (% 19,0).

Dünya Bankası (World Bank 1995a), ulusların zenginlik kaynaklarının analizi için yaptığı çalışmada; doğal, insan ve üretilmiş (fiziki) kaynaklar temel alınmıştır. İnsan kaynaklarının niteliği; nüfusun eğitim seviyesi, üretkenliği, istihdama katılımı yönleriyle değerlendirilmiştir. Çalışma için 1993 verileri ile oluşturulan servet değerleri, satın alma gücü paritesine uyarlanarak 192 ülkenin zenginliği hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre, dünyadaki yaratılan toplam servetin % 20'sini doğal zenginlikler, % 64'ü insan kaynaklarının gelişim düzeyi, % 16'sını fiziki servet oluşturmaktadır. Almanya, Japonya ve İsviçre gibi yüksek gelirli ülkelerin toplam servetlerinin % 80'ini insan kaynaklarının oluşturduğu belirtilmektedir. Sup-Sahran Afrika ülkelerinde insani gelişimin zayıf olduğu belirtilmektedir. Buralarda insan kaynakları serveti, doğal sermayenin ancak yarısı kadardır. Bu çalışmada Türkiye'de yaratılan toplam servetin; % 72'si insan kaynaklarının niteliği, % 15'i üretilmiş kaynaklar, % 13'ü doğal kaynaklardan oluştuğu belirtilmektedir. Çalışmanın en önemli sonucu, ulusların temel zenginlik kaynağının nüfusun sahip olduğu niteliklerin oluşturduğu belirtilmektedir.

McGranahan (1995:51), on gelişmekte olan ülkenin 1970-1980 arası döneme ait veriler üzerinde yaptığı çalışmada iki grup ülkeyi ele almıştır. Birinci grup ülkelerde kişi başına gayri safi milli hasılası yüksek olan ülkelerdir. İkinci grup ülkelerde kişi başına gayri safi milli hasıla düşük olmakla birlikte sosyal gelişmişlik düzeyi yüksektir. Çalışma sonucunda iki önemli bulgu elde edilmiştir. Birincisi sosyal gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerin kişi başına gayri safi milli hasılası daha yüksek olan ülkelere göre daha hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirdikleri belirtilmektedir. İkincisi ise kişi başına eğitime yapılan ekonomik yatırımları daha fazla olan ülkelerin kişi başına gayri safi milli hasılası ortalamanın üzerinde artmıştır.

Glewwe ve Jacoby (1995:31), düşük gelirli ülkelerdeki yetersiz beslenmenin ilkökula kayıtları geciktiren ekonomik nedenlerin analizi çalışmasında, sağlık ve beslenme olanaklarının yetersizliği çocuğun okula başlama yaşını geciktirdiği, bunun da çocuğun yaşamı boyunca refahını etkileyebileceği sonucuna varmışlardır.

UNDP (1996:113), dünya ülkelerinin ekonomik ve sosyal göstergeleri arasındaki ilişkiyi en küçük kareler yöntemiyle yaptığı analiz çalışmasında; Dünya Bankası (1994) ve UNICEF (1995) verileri kullanılmıştır. Gelir dağılımı için 1960-1970, sosyal harcamalar için 1970'li yılların, kişi başına ulusal gelir artışı için 1960-1970 dönemi, ömür için de 1960-1992 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada; (1) beklenen ömür ve çocuk ölüm oranlarına ekonomik büyüme, sosyal harcamalar ve gelir dağılımının etkileri ve (2) ekonomik büyüme üzerinde; beklenen yaşam süresi, brüt yurtiçi yatırımlar ve gelir dağılımının etkileri araştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda; kişi başına % 1'lik GSMH artışının tahminen çocuk ölümlerini % 16 oranında azalttığı, beklenen ömür süresini % 2,2 oranında uzattığı belirtilmektedir. Sonuçta; 1970-1992 yılları arasında insani gelişme ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir.

Calds ve Bankston (1997:269); aynı akran öğrencilerin sosyo-ekonomik statüleri ile kişisel akademik başarıları arasındaki ilişkiyle ilgili araştırma yapmışlardır. Araştırmada; sosyo-demografik değişkenler kontrol edilerek öğrencilerin sahip oldukları yoksulluk durumu, anne-babanın eğitim durumu ve geçmiş uğraşları sosyo-ekonomik statü ölçüleri alınmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik statülerinin kişisel akademik başarı üzerinde bağımsız ve önemli bir etkiye sahip olduğu yargısına varılmıştır. Çocuğun sağlık ve beslenmesi ile eğitim başarısı arasında güçlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Çocuğun iyi sağlık ve beslenme durumu, okula erken yaşta başlama, sınıf tekrarlarının azalması, okula devamsızlığın

azalması, uyum sağlaması, sınav sonuçları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Türkiye'de Yapılan Araştırmalar

Âdem (1977), eğitim harcamalarının Türkiye'de 1948-1973 zamansal evrimini çözümlmek amacıyla; (1) kamu eğitim harcamaları ile öğrenci ve öğretmen artışlarının zamansal eğilimini, (2) ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki korelasyonu araştırmıştır. Araştırmada, (1) eğitim harcamalarının artışının öğrenci ve öğretmen artışı ile ilişkili olduğu, (2) eğitim harcamalarının kamu harcamaları içindeki oranının giderek arttığı belirlenmiştir.

Varlıer (1982:214); Türkiye'de kazanç eşitsizliklerinin nedenleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada; Hacettepe Nüfus Etüdüleri Enstitüsü'nün 1973 yılında ülke çapındaki gelir dağılımı araştırma sonuçları verileri kullanılmıştır. Veriler çoklu regresyon yöntemiyle analiz edilerek "tarım dışı erkek kazançları arasında gözlenen eşitsizlikleri belirleyen etmenler" açıklanmıştır. Sonuç olarak; eğitim düzeyi yükseldikçe ortalama kazançlar da artmaktadır. En büyük artışı, ücretlilerde yükseköğretim, kendi hesabına çalışanlarda ise okur-yazarlık sağlamaktadır. Yüksek gelirli aile çocuklarının fakir aile çocuklarına göre daha çok eğitim yapabilme olanağına sahip oldukları belirtilmektedir.

Kasnakoğlu ve Kılıç (1983:126), eğitim ile gelir arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Ankara ili örneği üzerinde bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada Devlet İstatistik Enstitüsü verileri alınmış ve çoklu reglasyon tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, "eğitimde bir yıllık" artışın geliri % 7-8 oranında artırdığı hesaplanmıştır. Hiç okula gitmeyenlere oranla ilkokul mezunlarının gelirini % 12-18, lise ve üstü eğitimin % 11-12, lisans ve lisansüstü eğitimin % 64-65 oranında daha fazla olduğu hesaplanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsünün (1989:8), 1988 yılında Türkiye'de yaptığı araştırmada; eğitimin evlenme yaşını geciktirdiği ve eğitim ile doğurganlık arasında negatif bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca annenin eğitim düzeyi çocuğun hayatta kalmasında önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Eğitim düzeyi düşük olan kadınlar istediklerinden daha fazla çocuğa sahiptirler.

Kağıtçıbaşı (1995:195-196); Türkiye'de, yetersiz çevrede yetişen çocuğun zihinsel potansiyelinin yeterince gelişmediğini belirtmektedir. Düşük sosyo ekonomik düzeydeki aile çocuklarının zihinsel gelişimleri, orta-üst sosyo-ekonomik düzeydeki aile çocuklarından daha geri olduğu saptanmıştır. Uyarıcı bakımından yetersiz çevre koşulları, doğumdan itibaren çocuğun zihinsel kapasitesinin gelişmesine ket vurmaktadır. Çocuğun aileye bağlı olarak güçlendirme ve eğitim çabaları sonucunda zihinsel, sosyal, duygusal gelişmelerine bağlı olarak, okul başarısı ve öğrenim süresi bakımından daha ileri olduğu belirtilmektedir.

Gülbeden (1991:90) tarafında yapılan çalışmada; Türkiye'de 1970-1987 yılları arası ekonomik göstergeler olarak; kişi başına GSMH, iktisaden faal nüfus içinde tarımda çalışanların payı ve sabit sermaye yatırımları içerisinde eğitime ayrılan paylar alınmıştır. Bu göstergeleri 6-22 yaşları arasındaki nüfusun okul düzeylerine göre kayıt olma yüzdeleri ile karşılaştırılarak aralarında ilişki aranmıştır. Çalışma sonucunda; İlkokula ve ortaokula kayıt düzeyi ile kişi başına GSMH arasında ($r= 0,89$) önemli bir ilişki bulunmuştur. Eğitim yatırımları ile 6-17 yaş grubunda ilkokul ($r= -,73$) ve ortaokul ($r= -,86$) düzeylerine kayıt yüzdeleri arasında ters yönlü önemli bir ilişki gözlenmiştir. Tarım kesiminde istihdam edilenlerin oranı azaldıkça eğitime yönelenlerin oranının arttığı belirtilmektedir.

Akder (1993:24), Türkiye'de bölgesel, kır-kent ve cinsiyete dayalı insani gelişme farklılıklarını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır.

Çalışmada; Türkiye’de bölgesel, kır-kent ve kadın-erkek konularında önemli insani gelişme eşitsizliklerinin olduğu belirtilmektedir.

Bertan ve Özcebe’nin (1993:201-202) Türkiye’de yaptıkları çalışmada; sağlık hizmetlerinin kullanımını etkileyen faktörlerin başında yaş, cinsiyet, yerleşim yeri ve sağlık kuruluşlarına uzaklığın geldiği belirtilmektedir. Çocukların (0-6 yaş grubu) ve doğurgan yaştaki kadınların diğer yaş gruplarına göre temel sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalandıkları belirlenmiştir. Kadınların erkeklere göre daha fazla sağlık hizmetlerini kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca ailenin büyüklüğü, yerleşim yeri, eğitim, meslek, gelir, sağlık sigortasının da sağlık hizmetlerini kullanımı ile ilişkisi bulunmuştur.

Karakütük (1994:XIII), öğretim haritası yöntemi ve diğer ülkelerdeki uygulamaları incelemiş ve Türkiye’de Çankırı ili Eldivan ilçesi örnek olay çerçevesinde bir çalışma yapmıştır. Araştırmada; Eğitimin yaygınlaştırılmasında nüfus, ekonomik, toplumsal, eğitsel, ulaşım, coğrafi etmenler yönünden önemli sayılabilecek bir engelin bulunmadığını saptamıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı (1994:63), 1987 Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçları verilerini kullanarak gelir ile eğitim düzeyi arasında ilişkiyi belirlemek için yaptığı araştırmaya göre, Türkiye’de eğitim düzeyi ile ortalama gelir arasında pozitif bir ilişki elde etmiştir. Araştırmaya göre Türkiye geneli için ortalama gelir ile eğitim düzeyi arasında korelasyon $r=0,95$ dir. Kentlerde aynı ilişki $r= 0,98$, kırsal kesimde ise $r= 0,60$ dir.

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (1997c:15-16) araştırmasına göre, Türkiye’de 6-14 yaş grubunu oluşturan çocukların % 5’i çalışmaktadır. İstihdam edilen çocukların % 21’i ailelerin istemesi nedeni ile, % 39’u hane halkının gelirine, % 29’u hanehalkının ekonomik faaliyetlerine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. 6-14 yaş grubu çocukların % 87’si bir öğrenim kurumuna devam etmektedir. Öğrenim kurumlarına devam

edenlerin % 4'ü ekonomik bir faaliyette istihdam edilirken, % 23'ü ev işlerinde çalıştırılmaktadır, % 73'ü ise herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bir öğretim kurumunda okumayanların % 39'u istihdam edilirken % 32'si ev işlerinde çalışmaktadır. Okula devam etmeyen çocukların % 26'sı okula ilgi duymaması, % 9,2'sinin ev işlerinde, % 14,5'inin ekonomik bir faaliyette çalışmak zorunda olması ve % 10,5'inin ailesinin istememesi nedeniyle hiç okula gitmediği yada yarıda bıraktığı tahmin edilmektedir. Çalışan çocukların hanehalkı reisinin % 19,2'si okuryazar değildir, % 12'si ilkokulu terk etmiştir, % 65'i ilkokul mezunu, % 3,6'sı ortaöğretim mezunu, % 0,2'si yüksekokul mezunudur. Böylece çalışan çocukların aile reislerinin öğrenim düzeyinin düşük olduğu gözlenmektedir.

TESEV (19965-6), 174 ülkenin 1995 İnsani Gelişme Raporu'ndaki verilerini kullanarak, insani gelişmenin boyutları arasında ilişki aramıştır. İnsani gelişme boyutları arasındaki ilişki, Pearson Korelasyon Katsayısı tekniğine göre belirlenmiştir. Araştırmada; insani gelişme endeksi ile yaşam beklentisi ($r= ,9451$), okuma yazma oranı ($r= ,8556$), brüt okullaşma oranı ($r= ,8842$) ve gelir ($r= ,9403$) arasında anlamlı pozitif ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Gelir ile yaşam beklentisi ($r= ,8332$), okuma yazma oranı ($r= ,6574$) ve brüt okullaşma oranı ($r= ,7463$) arasında anlamlı pozitif ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Kavak, Ekinci ve Gökçe (1997), Türkiye'de ilköğretime ayrılan kamu kaynakları ile ilköğretim kurumlarının özel gelir kaynaklarını saptama ve değerlendirmeye yönelik çalışma yapmışlardır. Araştırmada okulların özel gelir kaynaklarının belirlenmesi için Ankara ilinde 1993 - 1994 öğretim yılında ilkokul ve ilköğretim okullarında anket formlarıyla bilgi toplanmıştır. Araştırmada; devlet bütçesinden eğitime ayrılan kaynakların yetersiz olduğu, mevcut kaynak akışıyla, geçmişin açıklarını ve günümüzün gereksinmelerini karşılamanın mümkün olmadığı yargısı belirtilmektedir. Devlet bütçesinden eğitime ayrılacak kaynakların % 20'ler düzeyine çıkarılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Türkiye İnsani Gelişme Raporu'nda (TESEV, 1998:11-12), Türkiye'deki illerin insani gelişme boyutları arasında ilişki ve insani gelişme düzeyleri ile cinsiyete göre insani gelişme düzeyleri arasında ilişki incelenmiştir. Çalışmada; illere göre gelir dağılımı ve okullaşma oranlarında önemli eşitsizliklerin olduğu belirtilmektedir. Gelirin insani gelişmenin önemli bir boyutu olduğu belirtilmektedir. İllerin insani gelişme düzeyi ile cinsiyete göre gelişim düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Ancak illeri insani gelişme düzeyleri yüksek olan iller ($İGE > ,8$) ve insani gelişme düzeyleri orta ve düşük ($İGE < ,8$) olmak üzere iki guruba ayrılarak insani gelişme düzeyi ile cinsiyete göre insani gelişme düzeyleri arasında ilişki incelenmiştir. Bu ayrıma göre yüksek insani gelişme düzeyi ile cinsiyete göre insani gelişme arasında anlamlı negatif bir ilişki ($r = -,65$), orta ve düşük insani gelişme ile cinsiyete göre insani gelişme düzeyi arasında anlamlı pozitif ($r = ,59$) bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Yurt dışında ve Türkiye'de yapılan ilgili araştırmalarda, insani gelişmenin değişik boyutları arasında, insani gelişme ve boyutları ile ekonomik göstergeler arasında ilişkiler incelenmiştir. Araştırmalarda insani gelişme boyutları; okuma-yazma, okullaşma oranları, öğrenim yıl süreleri, sağlık göstergeleri, yaşam süresi, gelir durumu, sosyal güvenlik göstergeleri alınmıştır. Ekonomik göstergeler olarak ise kişi başına gelir, gelir dağılımı, sosyal amaçlı harcamalar (eğitim, sağlık, beslenme, sosyal güvenlik), ekonomik büyüme oranı göstergeleri alınmıştır.

Bu araştırmalarda insani gelişme boyutları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca insani gelişme ve boyutları ile ekonomik göstergeler arasında da anlamlı ilişkilere dikkat çekilmektedir.

Bu araştırmalarda ailenin sosyo-ekonomik durumu ile insani gelişme düzeyi arasındaki ilişkilere de dikkat çekilmektedir.

Bu araştırma da Türkiye’de ailenin gelir durumu ve insani gelişmeye yönelik harcamaları ile insani gelişme düzeyi arasında ilişkilerin belirlenmesine katkı sağlayabilme amacındadır.

BÖLÜM IV

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yöntemi, veri kaynakları, verileri çözümlene yöntemleri ve değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi bölümleri açıklanmıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırma, insani gelişme ve boyutları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi betimlemeye yönelik bir çalışma olduğundan tarama modelindedir.

Veri Kaynakları

Araştırma ile ilgili veriler arşiv taraması ile toplanmıştır. Araştırmanın temel verileri; DİE'nin 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1997a), İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1987-1994. (DİE, 1997b) ve 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1998) çalışmalarından alınmıştır.

DİE'nin 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1997a) ve 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları. (DİE,1998) araştırmaları; 1 Ocak -31 Aralık 1994 tarihleri arasında her ay değişen 2 188 örnek hane olmak üzere toplam 26 256 örnek haneye "Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi" ve "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi" uygulanan seçilmiş il merkezlerine ait verileri içermektedir.

Araştırmada, yedi coğrafi bölge tabakalaması kullanılmıştır:

1. Marmara: Bursa, Kocaeli, İstanbul.
2. Ege: Denizli, İzmir.
3. Akdeniz: Adana, Antalya, İçel.
4. İç Anadolu: Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya.
5. Karadeniz: Trabzon, Samsun, Zonguldak.
6. Doğu Anadolu: Erzurum, Malatya.
7. Güneydoğu Anadolu: Diyarbakır, Gaziantep.

Araştırmanın nihai örnek birimi hanehalkı alınmıştır (DİE, 1997, 1998).

Araştırma için ihtiyaç duyulan özellikteki veriler, aşağıdaki kaynaklardan alınmıştır;

1. Eğitim durumu için; üç temel gösterge alınmıştır. Bunlar; okuma yazma oranı, okullaşma oranı ve öğrenim düzeyi ile ilgili göstergelerdir.

Okuma-yazma bilenlerin oranı için; 12+ yaş nüfus verileri alınmıştır. Seçilen illere göre okuma yazma bilenlerin oranı, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE, 1998) kaynağındaki verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

Okullaşma oranlarını hesaplamak için; ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerini kapsayan ve 7-21 yaş nüfusu verileri alınmıştır. İl merkezlerinin okullaşma oranlarını hesaplamak için TESEV (1996) tarafından hazırlanan Human Development Report Turkey 1996, çalışmasındaki veriler alınmıştır. Türkiye ve Birleşmiş Milletler Kalkınma

Programı arasında yapılan anlaşmaya göre Türkiye İnsani Gelişme Raporlarının TESEV tarafından hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Öğrenim düzeyleri ile ilgili veriler; (1) okuma yazma bilmeyenler, (2) okuma yazma bilip bir öğretim kurumunu bitirmeyenler,(3) ilkokul, (4) ortaokul, (5) orta dengi okullar, (6) lise, (7) lise dengi okullar ve (8) yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunları düzeylerine göre toplanmıştır. İlgili veriler; 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1998) kaynağındaki verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

2. Yaşam süresi endeksi, doğuşta beklenen yaşam süresi verileri kullanılarak hesaplanmıştır. illere göre yaşam süresi verileri, Human Development Report Turkey, 1996 (TESEV, 1996) kaynağından alınmıştır.

3. Kişi başına satın alma gücü paritesi, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verileri kullanılarak hesaplanmıştır. İllere göre kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verileri, İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1987-1994 (DİE, 1997b) kaynağından alınmıştır.

4. Gelir dağılımı verileri; hanehalkının % 20'lik dilimlerine göre gelir dağılımı ve bu dağılım biçiminin gini katsayıları alınmıştır. Türkiye'de yapılan gelir dağılımı araştırmalarında eşitsizlikler "Gini Katsayısı" ile belirlenmiştir. Gini katsayısı; Lorenz Eğrisi grafik çizimine dayalı olarak hesaplanmaktadır. Lorenz Eğrisi çiziminde matematiksel olarak kordinat sisteminin apsis ekseninde toplam (birikimli) nüfus yüzdeleri, ordinat ekseninde ise nüfus ile gelir çarpımının toplam (birikimli) yüzdeleri temsil edilmektedir. Her iki oran eşit olduğunda 45 derecelik eşit dağılım doğrusu ortaya çıkar. Bu durumda Gini Katsayısı sıfır (0) olmaktadır. Gini Katsayısı; Lorenz Eğrisi ile gelir dağılımı diyagramı arasındaki alanın diyagram altındaki toplam alana oranlaması ile elde edilmektedir (Erdoğan, 1995;1-5). "Gini Katsayısı" sıfır (0) ile bir (1) arasında değişir.

Gelir dağılımında eşitsizlik arttıkça katsayı bire (1), azaldıkça da sifıra (0) yaklaşmaktadır. Bu katsayı gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede en çok kullanılan katsayıdır. (DPT, 1994:7). İllere göre gelir dağılımı ve gini katsayıları 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1998) kaynağından alınmıştır.

5. Kişi başına gelir, öğrenim düzeylerine göre kişi başına gelir verileri alınmıştır. Öğrenim düzeyine göre kişi başına gelir, (1) okuma yazma bilmeyenler, (2) okuma yazma bilip bir öğretim kurumunu bitirmeyenler, (3) ilkokul, (4) ortaokul, (5) orta dengi okullar, (6) lise, (7) lise dengi okullar ve (8) yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunları düzeylerine göre hesaplanmıştır. İlgili veriler 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1998) kaynağından alınmıştır.

6. Kişi başına eğitim harcamaları ve öğrenim düzeyine göre eğitim harcamaları, 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1997a) kaynağındaki verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

7. Kişi başına sağlık harcamaları ve öğrenim düzeyine göre sağlık harcamaları, 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE,1997a), kaynağındaki verilere dayalı olarak hesaplanmıştır.

8. Uluslararası karşılaştırmalar için, Dünya Bankası (World Bank), UNDP (1990 -1997), UNESCO (1995, 1996), FAO (1996), UNICEF istatistiki bilgileri kullanılmıştır.

Verileri Çözümleme Yöntemleri

Sosyal araştırmalarda karmaşık kavramlar sayısal analizlere konu olmaktadır. Karmaşık kavramların çoğunluğu bir çok özel niteliklerden

oluşmaktadır. Endeks, karmaşık kavramlara ait değişik nitelikleri sayısallaştırarak bir bileşen oluşturup yargıda bulunmayı kolaylaştırır. Niteliği değişik değişkenler arasındaki ayrılıklar kaldırılarak aynı ortak ölçüye getirilerek bir endeks oluşturulabilir (Zeisel 1982:81-90).

Bu araştırmada eğitim, yaşam süresi ve gelir endekslerine dayanarak insani gelişme endeksi hesaplanmıştır. Endeksler, UNDP'nin (1997) yayınladığı 1997 İnsani Gelişme Raporu'nun teknik ekinde belirtilen yöntemlere göre hesaplanmıştır. Endeks değerleri bir (1) den farklılığı ifade etmektedir. Endeks değeri, kazanılmış değerleri ifade etmektedir. Endeks değeri ile bir (1) arasındaki fark ise genel olarak o alandaki ortalama yoksunluğu ifade etmektedir.

Araştırmadaki hesaplamalar ve işlemler aşağıdaki bilgilere dayandırılmıştır:

İnsani gelişme endeksi (İGE); üç endeksin aritmetik ortalaması alınmıştır. Bunlar; eğitim endeksi (EE), yaşam süresi endeksi (YSE) ve gelir endeksidir (GE).

Endeks hesaplamaları aşağıdaki bilgilere dayandırılmıştır:

$$\text{İGE} = 1/3 (\text{EE} + \text{YSE} + \text{GE})$$

1. Eğitim endeksi (EE); iki göstergeden oluşmaktadır. Bunlar okuma-yazma endeksi ve okullaşma endeksidir.

Eğitim endeksine, 25+ yaş nüfusun öğrenim yıl süresini hesaplayarak endeks değerine katılması önemlidir. Ancak seçilen il merkezlerinin 25+ yaş nüfusun öğrenim durumu ile ilgili yeterli veri olmadığından bu gösterge ile ilgili değerler eğitim endeksi hesaplamasına katılmamıştır. Ancak bu konudaki ilişkileri belirlemek için öğrenim düzeyleri ile gelir, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki ayrı bir alt problem olarak (5. alt problem) ele alınmıştır.

$$EE= 1/3 (2*OYE + OE).$$

Okuma yazma endeksi (OYE): Okuma yazma endeksinin hesaplanması için önce il merkezlerine göre okuma yazma oranları (OYO) hesaplanmıştır.

$$OYO= OYBN/\text{ÇN}$$

Okuma yazma oranı hesaplandıktan sonra okuma yazma endeksi hesaplanmıştır:

$$OYE= (OYO(1994)-0/ (100-0))$$

Okullaşma endeksi (OE): 1994 yılı okullaşma oranlarını hesaplamak için Human Development Report Turkey (TESEV, 1996) kaynağındaki veriler alınmıştır. Okullaşma endeksi şöyle hesaplanmıştır:

$$OE= OO-0/(100-0)$$

2. Yaşam süresi endeksi (YSE): Türkiye'de illere göre yaşam süresi verileri Human Development Report Turkey 1996, kaynağından alınmıştır. İllerin yaşam süresi endeksi (İYSE) aşağıdaki yöntemle hesaplanmıştır;

$$\text{İYSE}= (\text{İYS} (1994) - 25)/ (85-25)$$

UNDP (1997) doğuştan beklenen minimum yaşam süresini 25 yıl, maksimum yaşam süresini de 85 yıl kabul etmektedir.

3. Gelir endeksi (GE): Kişi başına satın alma gücü paritesi olarak alınmıştır. İller bazında toplam üretim verileri 1994 yılı için Devlet İstatistik Enstitüsü (1997b) tarafından yayınlanmıştır.

Satın alma gücü paritesi (SGP):

Gelir endeksi hesaplanmasında eşik gelir kullanılmaktadır. UNDP 1997 İnsani Gelişme Raporu'nda eşik gelir; 5835 \$ olarak belirlenmiştir. Eğer il değerleri, eşik değerden fazla ise uyarlanmış değer hesaplanması için;

$$UG = EG + 2(SGP - EG)^{1/2}$$

işlemi yapılır.

İlin SGP eşik değerden küçük ise doğrudan uyarlanmış gelir alınmış ve Gelir Endeksinin (GE) hesaplanması için;

$$GE = (UG - 100) / (6154 - 100)$$

işlemi yapılmıştır.

OECD (1997) 1994 yılı için Türkiye'de kişi başına satın alma gücü paritesini 5270,8 \$ olarak hesaplamıştır. Türkiye'de kişi başına gelir (TKBG) ise 2 161 \$ olarak hesaplanmıştır. İller bazında kişi başına gelir Devlet İstatistik Enstitüsü (1997b) tarafından yayınlanmıştır. Bir ilin kişi başına satın alma gücü paritesini hesaplamak için aşağıdaki yöntem izlenmiştir (TESEV, 1997)

$$İKBSGP = İKBG / TKBG * 5270,8$$

İşlemi yapılmıştır.

Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

İnsani ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için aşağıdaki teknikler kullanılmıştır:

İnsani gelişme endeksi ve boyutları ile gelir dağılımı, hanehalkının geliri, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Katsayısı (r) tekniği ile belirlenmiştir.

Araştırmada insani gelişme endeksi ve boyutları ile gelir dağılımı, hanehalkının geliri, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi belirlemek önem taşıdığı için, Pearson Korelasyon Katsayısı (r) tekniği ile elde edilen sonuçların anlamlılık düzeyleri iki yönlü ve $P < ,05$ düzeyinde test edilmiştir (Balcı, 1997:248).

Korelasyon hesaplamaları, The Stastical Packet for The Social Sciencs (SPSS) bilgisayar paket programı ile yapılmıştır.

BÖLÜM V

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, elde edilen bulgular alt problemlere göre sırasıyla sunulmaktadır. Bulgulardan sonra da istatistiki analiz sonuçları, ilgili araştırma sonuçları ve yorumlar verilmiştir.

İnsani Gelişme Endeksinin Eğitim, Yaşam Süresi ve Gelir Boyutları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum

Seçilmiş illere göre aralarında ilişki aranan okuma yazma oranı, okullaşma oranı, yaşam süresi, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verileri ve bu verilere dayanarak; eğitim endeksi, doğuştan beklenen yaşam endeksi, kişi başına satın alma paritesi, gelir endeksi ve insani gelişme endeksleri hesaplanarak Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1'e göre, okuma yazma oranı en yüksek; Ankara (% 95,6), İstanbul (% 95,4), Eskişehir (% 94,8), Antalya (% 94,7) ve Bursa (% 94,4) illeridir. Okuma yazma oranı en düşük olanlar ise; Diyarbakır (% 75,7), Malatya (% 85,4), Gaziantep (% 86,8), Adana (% 88,1) ve Konya (% 89,0) illeridir. Okullaşma oranı en yüksek olanlar; Ankara (% 89,3), Eskişehir (% 77,0), İstanbul (% 70,9), İzmir (% 70,8) ve Bursa (% 65,5) illeridir. Okullaşma oranı en düşük olanlar ise; Diyarbakır (% 48,1), Antalya (% 51,9), Zonguldak (% 52,4), Denizli (% 53,8) ve İçel (% 54,3) illeridir.

Eğitim endeksi en yüksek olanlar; Ankara (0,935), Eskişehir (0,889), İstanbul (0,872), Bursa (0,848) ve Kocaeli (0,838) illeridir. Eğitim endeksi en düşük olanlar ise; Diyarbakır (0,665), Gaziantep (0,765), Konya (0,780), İçel (0,780) ve Malatya (0,781) illeridir.

ÇİZELGE 1

SEÇİLMİŞ İLLERE GÖRE EĞİTİM, YAŞAM SÜRESİ, GELİR VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSLERİ

İller	Eğitim Durumu					Yaşam Süresi		Gelir			İnsani Gelişme Endeksi
	Okuma Yazma Oranı (%) (1)	Okuma Yazma Endeksi	Okullaşma Oranı (%) (2)	Okullaşma Endeksi	Eğitim Endeksi	Yaşam Süresi (Yıl) (3)	Yaşam Süresi Endeksi	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (\$) (4)	Satın Alma Gücü Paritesi (\$)	Gelir Endeksi	
Bursa	94,4	0,944	65,5	0,655	0,848	68,7	0,728	2906	7087,9	0,959	0,845
Kocaeli	93,3	0,933	64,8	0,648	0,838	68,3	0,722	5924	14449,0	0,964	0,841
İstanbul	95,4	0,954	70,9	0,709	0,872	70,0	0,750	3111	7587,9	0,961	0,861
Denizli	93,6	0,936	53,8	0,538	0,803	70,1	0,752	1951	4758,6	0,769	0,775
İzmir	93,3	0,933	70,8	0,708	0,858	68,3	0,722	3352	8175,7	0,963	0,848
Adana	88,5	0,885	65,5	0,655	0,808	68,1	0,718	2237	5456,2	0,885	0,804
Antalya	94,7	0,947	51,9	0,519	0,804	70,9	0,765	2479	6046,4	0,952	0,840
İçel	89,8	0,898	54,3	0,543	0,780	68,3	0,722	2630	6414,7	0,955	0,819
Ankara	95,6	0,956	89,3	0,893	0,935	70,0	0,750	3202	7809,9	0,962	0,882
Eskişehir	94,8	0,948	77,0	0,770	0,889	68,7	0,728	2299	5507,4	0,893	0,837
Kayseri	90,6	0,906	65,2	0,652	0,821	67,9	0,715	1548	3775,7	0,607	0,714
Konya	89,0	0,890	56,1	0,561	0,780	69,4	0,740	1584	3863,5	0,622	0,714
Trabzon	93,1	0,931	63,3	0,633	0,832	72,6	0,793	1756	4283,0	0,691	0,772
Samsun	90,7	0,907	61,9	0,619	0,811	66,4	0,690	1538	3751,3	0,603	0,701
Zonguldak	92,8	0,928	52,4	0,524	0,793	65,0	0,667	1914	4668,4	0,755	0,738
Erzurum	90,3	0,903	61,0	0,610	0,805	62,1	0,618	1029	2509,8	0,398	0,607
Malatya	85,4	0,854	63,4	0,634	0,781	69,8	0,747	1547	3773,2	0,607	0,712
Diyarbakır	75,7	0,757	48,1	0,481	0,665	66,6	0,693	1485	3622,0	0,588	0,649
Gaziantep	86,8	0,868	55,9	0,559	0,765	68,3	0,722	1649	4022,0	0,648	0,712

Kaynaklar:

- (1) DİE, 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları. Ankara: 1997.
- (2) TESEV, Human Development Report Turkey 1996. İstanbul: 1996.
- (3) TESEV, Human Development Report Turkey 1996. İstanbul: 1996.
- (4) DİE, İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1987-1994. Ankara: 1997, (693-695 arası sayfalardan alınmıştır).

Yaşam süresi en yüksek olanlar; Trabzon (72,6 yıl), Antalya (70,9 yıl), Denizli (70,1 yıl), Malatya (69,8 yıl) ve Konya (69,4 yıl) illeridir. Yaşam süresi en düşük olanlar ise; Erzurum (62,1 yıl), Zonguldak (65,0 yıl) ve Samsun (66,4 yıl), Diyarbakır (66,6 yıl) ve Kayseri (67,9 yıl) illeridir.

Kişi başına satın alma gücü en yüksek olanlar; Kocaeli (14449,0 \$), İzmir (8175,7 \$), Ankara (7809,9 \$), İstanbul (7587,9 \$) ve Bursa (7087,9 \$) illeridir. Kişi başına satın alma gücü en düşük olanlar ise; Erzurum (2509,8 \$), Diyarbakır (3622,0 \$), Samsun (3751,3 \$) Malatya (3773,2 \$) ve Kayseri (3775,7 \$) illeridir.

İnsani gelişme endeksi en yüksek olanlar; Ankara (0,882), İstanbul (0,861), İzmir (0,848), Bursa (0,845) ve Antalya (0,840) illeridir. İnsani gelişme endeksi en düşük olanlar ise; Erzurum (0,607), Diyarbakır (0,649) Samsun (0,701), Malatya (0,712), Kayseri (0,714) ve Konya (0,714) illeridir.

UNDP'ye (1997) göre insani gelişme endeks değeri 0,800 ve daha yukarısı yüksek, 0,700 ile 0,799 arası orta ve 0,699 ve aşağısını ise düşük gelişme düzeyi olarak kabul edilmektedir. İnsani gelişme düzeyi en yüksek olan illerin Türkiye'nin batısında yer aldığı, insani gelişme düzeyinin en düşük olduğu illerin ise Türkiye'nin doğusunda yer aldıkları görülmektedir. İnsani gelişme düzeyi en yüksek olan Ankara, İstanbul ve İzmir illeri gelişmiş ülkelerle aynı gelişmişlik düzeyindedir. Erzurum, Diyarbakır ve Samsun illeri ise gerikalmış ülkelerle aynı insani gelişme düzeylerindedir.

İnsani gelişmenin eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutları arasındaki ilişki durumları Çizelge 2'de verilmiştir.

ÇİZELGE 2

İNSANİ GELİŞME, EĞİTİM, YAŞAM SÜRESİ VE GELİR ARASINDAKİ İLİŞKİ
(Pearson Korelasyon Katsayısı tekniğine göre)

	Okuma Yazma Endeksi	Okullaşma Endeksi	Eğitim Endeksi	Yaşam Süresi Endeksi	Gelir Endeksi	İnsani Gelişme Endeksi
Okuma Yazma Endeksi	1,000	,5135*	,8629*	,2927	,5659*	,6816*
Okullaşma Endeksi	,5135*	1,000	,8768*	,2145	,3961	,5444*
Eğitim Endeksi	,8629*	,8768*	1,000	,2918	,5513*	,7035*
Yaşam Süresi Endeksi	,2927	,2145	,2918	1,000	,4790*	,6960*
Gelir Endeksi	,5659*	,3961	,5513*	,4790*	1,000	,9687*
İnsani Gelişme Endeksi	,6816*	,5444*	,7035*	,5960*	,9687*	1,000

n= 19
*P< ,05

İnsani gelişmenin eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutları arasındaki ilişki ile ilgili elde edilen bulgulara göre; gelir endeksi ile okuma yazma ($r= ,5659$), eğitim ($r= ,5513$) ve yaşam süresi ($r= ,4790$) endeksleri arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Ayrıca insani gelişme ile okuma yazma ($r= ,6816$), okullaşma ($r= ,5444$), eğitim ($r= ,7035$), yaşam süresi ($r= ,5960$) ve gelir ($r= ,9687$) endeksleri arasında anlamlı pozitif ilişki vardır.

Gerek gelir ile okullaşma ($r= ,3961$) endeksleri arasında, gerekse yaşam süresi ile okuma yazma ($r= ,2927$), okullaşma ($r= ,2145$) ve eğitim ($r= ,2918$) endeksleri arasında ilişki anlamlı değildir.

Bu araştırma bulgularını destekler nitelikte çeşitli araştırma bulguları vardır. McGillivray (1991:1464) insani gelişme ile yaşam beklentisi, okuma yazma oranı, kişi başına GSMH arasında anlamlı pozitif ilişki bulmuştur. Güvenen (1992:40) 1990 UNDP verilerini kullanarak

yaptığı çalışmada, insani gelişmenin eğitim ve yaşam beklentisi ($r= ,88$), kişi başına gelir ile insani gelişmenin eğitim ve yaşam beklentisi arasında ($r= ,94$) anlamlı pozitif bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir. TESEV'in (1996:13) yaptığı çalışmada, yaşam beklentisi ile okur-yazarlık ve okullaşma oranları arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kişi başına GSMH ile yaşam beklentisi, okuma-yazma oranı, brüt okullaşma oranı arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. UNDP (1996:113), insani gelişmenin boyutları ile kişi başına GSMH arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. OECD'nin (1998:67) aktardığına göre, Grossman ve Kaestner (1996) yaptıkları çalışmada eğitim düzeyi ile ölüm ve hastalık oranları arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir.

Akder'in (1993:19) yaptığı çalışmada, Türkiye'de nüfusun % 32,1'i yüksek düzeyde, % 43,2'si orta düzeyde, % 24,7'si düşük düzeyde insani gelişmeyi sağlayabilmiştir. Akder'in (1994:6) 1994 verileri ile yaptığı bir diğer çalışmada ise, dünya nüfusunun % 22,3'ü yüksek düzeyde, % 42,2'si orta düzeyde ve % 35,5'i de düşük düzeyde insani gelişme sağladığı belirtilmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara ve yukarıda aktarılan çalışma sonuçlarına dayanarak, insani gelişmenin gelir, eğitim ve yaşam süresi arasında anlamlı pozitif ilişkinin olduğu söylenebilir. Bu ilişki gelir ile eğitim arasında daha fazla güçlüdür. Gelirin insani gelişmede önemli bir değişken olduğu söylenebilir. İnsani gelişmenin önemli bir diğer değişkeninin de eğitim olduğu söylenebilir. Uluslar arası standartlara göre seçilen il merkezlerinde insani gelişmenin yeterli olduğu söylenemez.

Çalışma yalnızca il merkezlerini kapsadığı için buralardaki insani gelişme göstergelerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olması beklenmektedir. İl merkezlerinde insani gelişmeye yönelik olanak ve hizmetler kırsal alanlara göre daha fazladır. Bu üstün yönlerine rağmen il merkezlerinde yeterli insani gelişme düzeyinin sağlandığı söylenemez.

Seçilmiş illerin insani gelişme göstergeleri; gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin değerleri arasında bir dağılım göstermektedir.

İnsani Gelişme ve Boyutları İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum

Seçilen illerde gelirin nüfusun % 20'lik dilimlerine göre dağılımı ve gini katsayısı verileri Çizelge 3'de verilmiştir.

ÇİZELGE 3

SEÇİLMİŞ İLLERDE GELİR DAĞILIMI VE GİNİ KATSAYILARI

	Gelirin % 20'lik Nüfus Gruplarına Göre Dağılımı					Gini Katsayısı
	I.% 20	II.% 20	III.% 20	IV.% 20	V.% 20	
Bursa	6,48	10,47	13,96	19,64	49,46	0,42
Kocaeli	5,69	10,24	15,03	21,48	47,56	0,42
İstanbul	4,16	6,73	9,89	15,09	64,13	0,59
Denizli	6,10	10,04	14,29	20,35	49,22	0,42
İzmir	6,45	10,31	14,57	21,02	47,64	0,41
Adana	4,12	6,51	9,63	15,29	64,45	0,59
Antalya	5,75	9,06	12,51	18,24	54,44	0,48
İçel	6,26	10,44	14,93	20,77	47,60	0,41
Ankara	6,32	10,64	15,34	21,75	45,95	0,39
Eskişehir	6,31	10,47	15,18	23,08	44,95	0,39
Kayseri	4,96	7,86	11,20	18,05	57,94	0,51
Konya	5,80	9,51	13,83	21,23	49,63	0,43
Trabzon	5,68	9,74	13,68	19,73	51,16	0,45
Samsun	6,20	9,74	14,09	21,12	48,84	0,42
Zonguldak	7,22	11,96	17,51	23,60	39,71	0,33
Erzurum	5,59	9,36	14,38	19,86	50,80	0,45
Malatya	7,23	11,46	15,99	22,75	42,57	0,35
Diyarbakır	6,91	10,05	13,25	19,17	50,62	0,42
Gaziantep	7,98	11,58	15,85	22,57	42,02	0,34

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları, Ankara: 1997.

Çizelge 3'e göre, nüfusun I.% 20'lik kesimin gelirden aldığı payı en fazla olan % 7,98'lik oranla Gaziantep, en düşük olarak da % 4,12'lik oranla Adana ili gelmektedir. Nüfusun V.% 20'lik kesimin gelirden aldığı payın en düşük olan Zonguldak (% 39,71), en yüksek de Adana(% 64,45) ilidir. Gini katsayısına göre gelir dağılımının en dengesiz olduğu illerin başında İstanbul (0,59) ve Adana (0,59) illeri gelmektedir. Gelir dağılımının diğer illere göre daha dengeli olduğu illerin başında ise Zonguldak (0,33) gelmektedir.

İnsani gelişme ve boyutları ile gelir dağılımı arasındaki ilişki durumu Çizelge 4'de verilmiştir.

ÇİZELGE 4

İNSANİ GELİŞME VE BOYUTLARI İLE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı tekniğine göre)

	I.% 20	II.% 20	III.% 20	IV.% 20	V.% 20	Gini Katsayısı
Okuma Yazma Endeksi	-,3119	-,0925	,0028	-,0064	,0706	,1416
Okullaşma Endeksi	-,2490	-,1283	-,0682	,0064	,0841	,1235
Eğitim Endeksi	-,3232	-,1247	,0324	,0023	,0868	,1498
Yaşam Süresi Endeksi	-,1281	,0971	-,2023	-,1456	,1543	,1466
Gelir Endeksi	-,2056	-,0861	-,1229	-,1600	,1464	,1790
İnsani Gelişme Endeksi	-,2533	-,1107	-,1350	-,1446	,1568	,1952

n= 19

*P< 0,05

İnsani gelişme ve boyutları ile gelir dağılımı arasındaki ilişki ile ilgili elde edilen bulgulara göre; gini katsayısı ile okuma yazma endeksi ($r= ,1416$), okullaşma endeksi ($r= ,1235$), eğitim endeksi ($r= ,1498$), yaşam süresi endeksi ($r= ,1466$), gelir endeksi ($r= ,1790$) ve insani gelişme endeksi ($r= ,1952$) arasında ilişki anlamlı değildir. Ayrıca insani

gelişme ve boyutları ile gelirin nüfusun % 20'lik gruplara göre dağılımı arasında ilişki anlamlı değildir (Çizelge 4).

Varlıer (1982:216), 1973 verilerine dayanarak yaptığı çalışmada Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, gelir eşitsizliğini ve fakirliği azaltmada sınırlı bir etki yapabileceğini belirtmektedir. TESEV (1996:106), Türkiye'de 1963 ile 1987 yılları arasında yapılan gelir dağılımı araştırma sonuçlarında elde edilen gini katsayısı ile kişi başına gelir arasında ilişki aramıştır. Araştırmada kişi başına gelirin 950 \$ olduğu dönemde gelir dağılımının daha dengesiz olduğu, 1250 \$ olduğu dönemde dengesizliğin daha az olduğu görülmüştür. UNDP (1996:114), adil gelir dağılımının çocuk ölüm oranının azaltılmasında anlamlı etkisinin olduğunu belirtmektedir. Yoksulların sahip oldukları gelir paylarındaki % 1'lik artışın çocuk ölümlerini % 13 oranında azalttığını belirtmektedir.

Kuramsal ve uygulamalı çalışmalarda insani gelişmeler ile gelir dağılımı arasında ilişkiye dikkat çekilmekle birlikte anlamlı ilişki bulunmayan çalışma sonuçları da vardır. Ünal'ın (1996:209) aktardığına göre; Cain (1976) tarafından yapılan çalışmada; zaman içinde eğitim düzeyleri açısından homojenleşme gösterildiği halde gelir dağılımında aynı iyileşme gözlemlenmemiştir.

Thurow (1982:73); ABD ile ilgili 1968-1978 yılları istatistiklerine dayalı olarak 25 ve daha yukarı yaştaki erkekler için eğitim dağılımı ile gelir dağılımı verilerini karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmada eğitim dağılımının olumlu bir gelişme göstermesine karşılık aynı dönemde gelir dağılımında bir iyileşmenin olmadığı belirlenmiştir.

DPT (1994:106), Türkiye'de kamu eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik ve fonksiyonel ayrıma göre analizini yapmıştır. Yapılan bu analize göre Türkiye'de kamu eğitim ve sağlık harcamalarının adil gelir dağılımını sağlayıcı yapıda olmadığı belirtilmektedir.

Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili olarak farklı kurumlar ve dönemlerde yapılan araştırma sonuçları Çizelge 5’de verilmiştir. Çizelge 5’e göre, Türkiye’de 1968-1994 yılları arasında gelir dağılımında önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. 1968 yılında nüfusun en yoksul % 20’si toplam gelirin % 3,0’ını alırken, 1994 yılında % 4,90’ını almaktadır. Üst gelir grubu olan nüfusun % 20’si; 1968 yılında gelirin % 60’ını alırken, 1994 yılında % 54,90’ını almaktadır.

ÇİZELGE 5

TÜRKİYE’DE YAPILAN ARAŞTIRMA SONUÇLARINA GÖRE GELİR DAĞILIMI (hanehalkının % 20’lik dilimlerine göre)

Hanehalkı Yüzdeleri	Bulutay, Hamurda, Ersel 1968 (%) (1)	DPT 1973 (%) (2)	Celasun 1978 (%) (3)	Celasun 1983 (%) (3)	DİE 1986 (%) (4)	DİE 1994 (%) (5)
I.% 20’lik	3,00	3,50	2.84	2.63	5,24	4,90
II.% 20’lik	7,00	8,00	7.33	6.93	9,61	8,60
III.% 20’lik	10,00	12,50	12.99	12.59	14,06	12,60
IV.% 20’lik	20,00	19,50	22.13	21.92	21,15	19,00
V.% 20’lik	60,00	56,50	54.71	55.93	49,94	54,90

Kaynaklar:

- (1) T.BULUTAY, Y. HAMURDAN, H. ERSEL, **Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968**, Ankara: 1971.
- (2) DPT, **Gelir Dağılımı 1973**, Ankara: 1976.
- (3) M.CELASUN, “Income Distribution and Domestic Tem of Trade in Turkey 1978-1983” **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt 13, Ankara: 1986.
- (4) DİE, **Gelir Dağılımı-Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları-1987** (1990). Ankara: 1990.
- (5) DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı-1996**. Ankara: 1997.

Uluslararası genel gelir dağılımına baktığımızda, dünyada üretilen gelirin % 84.7’si en zengin olan % 20’lik kesimin kontrolündedir. Yine dünya ticaretinin % 84,22’si bu kesim tarafından gerçekleştirilmektedir. Son otuz yılda dünyada en yoksul olan % 20’lik kesimin milli gelirde

aldıkları payın oranının % 2,3 den % 1,4'e gerilediği belirtilmektedir. Dünya nüfusunun % 20'si açlık sınırının altında, % 33'ü aşırı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. (UNDP, 1994:63).

Seçilmiş ülkeler ile ilgili gelir dağılımı verileri Çizelge 6'da verilmiştir. Çizelge 6'ya göre farklı ülkelerde değişik zamanlarda yapılan çalışma sonuçlarına göre diğer ülkelerde de gelirin, nüfus grupları arasında adil dağılımın sağlanamadığı görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde, nüfusun % 20'lik grubun ulusal gelirden aldıkları paylar arasında aşırı bir farklılık yoktur. Gelişmiş ülkelerin hiç birinde nüfusun en zengin % 20'lik kesimi gelirin % 45'inden fazlasını almamaktadır .

ÇİZELGE 6
SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GELİR DAĞILIMI

Gelişmekte Olan Ülkeler					
	I. % 20'lik	II. % 20'lik	III.% 20'lik	IV. % 20'lik	V.% 20'lik
Hindistan-1992	8.5	12.1	15.8	21.1	42.6
Pakistan-1991	8.4	12.9	16.9	22.2	39.7
Çin-1992	6.2	10.5	15.8	23.6	43.9
Mısır-1991	8.7	12.5	16.3	21.4	41.1
Düşük Orta Gelirli Ülkeler					
Bulgaristan-992	8.3	13	17	22.3	39.3
Romanya-1992	9.2	14.4	18.4	23.2	34.8
Orta Gelirli Ülkeler					
Brezilya-1989	2.1	4.9	8.9	16.8	67.3
Yüksek Gelirli Ülkeler					
İspanya-1988	8.3	13.7	18.1	23.4	36.6
İngiltere-1989	4.6	10	16.8	24.3	44.3
İtalya-1986	6.8	12	16.7	23.5	41
Hollanda -1988	8.2	13.1	18.1	23.7	36.9
Fransa-1989	5.6	11.8	17.2	23.5	41.9
Japonya-1979	8.7	13.2	17.5	23.1	37.5

Kaynak: World Bank; **World Development Report, 1996.**

Kuramsal olarak insani gelişme ile gelir dağılımı arasında bir ilişkinin olabileceği belirtilmekle birlikte bu araştırmada anlamlı bir ilişki

bulunmamaktadır. İnsani gelişmeye yönelik hizmet ve harcamaların önemli bir kısmının kamuya karşılanması da gelir dağılımı ile insani gelişme arasındaki ilişkinin istatistiki olarak belirlenmesini zayıflatmış olabilir.

İnsani Gelişme Endeksi ve Boyutları ile Eğitim Harcamaları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum

Seçilmiş illere göre, toplam eğitim harcaması, kişi başına eğitim harcamaları ve dağılımları Çizelge 7'de verilmiştir.

ÇİZELGE 7

SEÇİLMİŞ İLLERE GÖRE HANEHALKININ AYLIK TOPLAM EĞİTİM HARCAMASI VE KİŞİ BAŞINA EĞİTİM HARCAMASI (Cari Fiyatlarla)

İller	Hanehalkı Fert Sayısı	Toplam Eğitim Harcaması (milyon TL)	Kişi Başına Eğitim Harcaması (milyon TL)	Kişi Başına Eğitim Harcamasının Dağılımı (%)
Bursa	957662	65544	0,0684	8,31
Kocaeli	267763	25831	0,0965	11,71
İstanbul	7364805	412654	0,0560	6,80
Denizli	224002	8004	0,0357	4,34
İzmir	1902790	80079	0,0421	5,11
Adana	1019015	35476	0,0348	4,23
Antalya	468641	34264	0,0731	8,87
İçel	501395	20913	0,0417	5,06
Ankara	2670009	215098	0,0806	9,78
Eskişehir	430113	13305	0,0309	3,75
Kayseri	434642	14999	0,0345	4,19
Konya	555837	13038	0,0235	2,85
Trabzon	138923	6037	0,0435	5,27
Samsun	315585	12035	0,0381	4,63
Zonguldak	110501	5217	0,0472	5,73
Erzurum	233655	5055	0,0216	2,63
Malatya	300196	9779	0,0326	3,95
Diyarbakır	428951	2890	0,0067	0,82
Gaziantep	683774	11139	0,0163	1,98

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları. Ankara:1997. (72-81 arası sayfalarda hesaplanmıştır).

Çizelge 7'ye göre, kişi başına aylık eğitim harcamasının en fazla olduğu illerin başında Kocaeli (96 500 TL), Ankara (80 600 TL), Antalya (73 100 TL) ve Bursa (68 400 TL) illeri gelmektedir. Kişi başına aylık eğitim harcaması en düşük illerin başında ise; Diyarbakır (6 700 TL), Gaziantep (16 300 TL), Erzurum (21 600 TL), Konya (23 500 TL) ve Eskişehir'in (30 900 TL) geldiği görülmektedir.

Eğitim harcamalarının GSMH içindeki payının (1992 verileri); Avusturya'da % 5,8, Fransa'da % 5,7, İsveç'te % 8,3, Türkiye'de % 2,8, Macaristan'da % 7,0, Suudi Arabistan'da % 6,4, Endonezya'da % 1,3, Bangladeş'te % 2,3, Filipinler'de % 2,3 oranlarında oldukları belirtilmektedir (UNESCO, 1996). OECD (1995) verilerine göre, eğitim harcamalarının; ABD'de % 22,6'sı, Japonya'da % 24,0'ı, Fransa'da % 6,7'si, İspanya'da % 13,7'si Türkiye'de % 5,8'i özel kesim kaynaklarınca karşılanmaktadır.

Kişi başına eğitim harcaması ile okuma yazma, okullaşma, eğitim, yaşam süresi, gelir ve insani gelişme endeksleri arasındaki ilişki durumları Çizelge 8'de verilmiştir.

ÇİZELGE 8

İNSANİ GELİŞME VE BOYUTLARI İLE KİŞİ BAŞINA EĞİTİM
HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı
teknğine göre)

	Okuma Yazma Endeksi	Okullaşma Endeksi	Eğitim Endeksi	Yaşam Süresi Endeksi	Gelir Endeksi	İnsani Gelişme Endeksi
Kişi Başına Eğitim Harcaması	,6713*	,4069	,6163*	,3381	,7092*	,7384*

n= 19

* p< ,05

İnsani gelişme endeksi ve boyutları ile eğitim harcamaları arasındaki ilişki ile ilgili bulgulara göre; kişi başına eğitim harcaması ile okuma yazma ($r= ,6713$), eğitim ($r= ,6163$), gelir ($r= ,7092$) ve insani gelişme ($r= ,7384$) endeksleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Kişi başına eğitim harcaması ile okullaşma ($r= ,4069$) ve yaşam süresi ($r= ,3381$) endeksleri arasında ilişki anlamlı değildir (Çizelge 8).

Kişi başına eğitim harcaması ile okuma yazma, eğitim, gelir ve insani gelişmedeki değişmelerin paralellik gösterdikleri söylenebileceği gibi; hanehalkının gelir durumu ve eğitim harcamalarındaki değişmelerin de aynı yönde meydana geldiği söylenebilir.

Bu sonuçları destekleyici değişik çalışma bulguları vardır. Stewart (1995:188); GSMH'da görülen olumlu değişmelerin eğitim harcamalarında da artışa yol açabileceğini ileri sürmektedir. Calds ve Bankston (1997:273); ailenin geliri ile çocukların eğitim düzeyi ($r= ,792$) arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Azhar (1991:663), Pakistan'da hanehalkının geliri ile öğrencinin okuldaki performansı arasında önemli bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Ailelerinin gelirlerindeki % 10'luk bir artışın çocukların okuldaki başarılarını % 8 oranında artırdığı belirtilmektedir.

UNDP (1996:67), Güney Kore'nin eğitim alanında gösterdiği başarıya özel kesimin sağladığı katkıların önemli olduğu belirtmektedir. 1966-1975 yılları arasında toplam eğitim harcamalarının %65'inin aileler tarafından karşılandığı belirtilmektedir.

Behraman'ın (1996:32) aktardığına göre; Somantri, Pollit ve Kim (1985) ve Somantri (1989) yaptıkları çalışmalarda anlama ve kavrama başarısındaki % 10'luk artışın ücretlerde % 13-22'lik bir artışa yol açtığı belirtilmektedir. Yine bu kaynağa göre; Behraman ve Lavy'in (1994) Gana'da yaptıkları bir araştırmada anlama ve kavrama başarısında bir standartlık nitelik artışının tahminen % 14-34 oranında ücretlerde artışa

yol açtığı illeri sürülmektedir (gözlemlenemeyen değişkenler soyutlanmadan hesaplanmıştır).

Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonunun (TİSK) OECD ülkelerini kapsayan araştırmasına göre seçilmiş ülkelerin kişi başına eğitim harcamaları ve kişi başına işgücü verimliliği ile ilgili veriler Çizelge 9'de verilmiştir.

ÇİZELGE 9

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ VE KİŞİ BAŞINA EĞİTİM HARCAMALARI

Ülkeler	Kişi Başına İşgücü Verimliliği (1992) (\$)	Kişi Başına Eğitim Harcamaları (1993) (\$)
Danimarka	23 410	1 993
Fransa	29 535	1 790
İtalya	24 613	1 147
Hollanda	31 977	1 245
Belçika	31 581	1 126
Lüksembourg	33 647	1 107
İngiltere	19 288	904
Almanya	27 340	1 119
İrlanda	27 020	904
İspanya	17 935	670
Portekiz	12 255	490
Yunanistan	4 630	260
Türkiye	4 408	75

Kaynak: Ridvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: 1997.

Çizelge 9'a göre eğitime yapılan yatırımlar işgücü verimliliğini artırmaktadır. Kişi başına eğitim harcaması yüksek olan ülkelerde kişi başına işgücü verimliliği de yüksektir. Danimarka'da kişi başına eğitim harcaması 1993 \$, kişi başına işgücü verimliliği ise 23410 \$ dir.

Hollanda'da kişi başına eğitim harcaması 1245 \$, kişi başına işgücü verimliliği ise 31581 \$'dır. Türkiye'de kişi başına eğitim harcaması 75 \$, kişi başına işgücü verimliliği ise 4408 \$'dır.

Yoksulların yatırım yapma kapasiteleri düşüktür. Çünkü sahip oldukları gelir ancak yaşamaları için yetmektedir. Dünyada üretilen gelirin % 84,7'sini elinde bulunduran nüfusun % 20'lik kesimi aynı zamanda toplam yatırımların % 85'ini de yapmaktadırlar. Dünyada en yoksul kesim olan % 20'lik kesim üretilen gelirin % 1,4'üne sahip olurken yatırımların ancak % 0,9'unu gerçekleştirebilmektedir (UNDP, 1994:63).

Bu çalışma bulgularına ve yukarıda aktarılan çalışma sonuçlarına dayanarak; eğitim harcamaları ile okuma yazma oranı, eğitim durumu, gelir ve insani gelişme göstergelerindeki değişmelerin birbirlerini pozitif yönde etkileyebilecekleri söylenebilir.

İnsani Gelişme Endeksi ve Boyutları İle Sağlık Harcamaları Arasında İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum

Seçilmiş illere göre toplam sağlık harcamaları, kişi başına sağlık harcamaları ve kişi başına sağlık harcamalarının dağılımları Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 10'a göre, kişi başına aylık sağlık harcaması en fazla olan illerin başında sırasıyla; İstanbul (121 500 TL), Antalya (73 900 TL), Adana (73 500 TL), Denizli (72 000 TL) ve Ankara (69 200 TL) gelmektedir. Kişi başına aylık sağlık harcamaları en düşük olan illerin başında; Gaziantep (15 600 TL), Diyarbakır (16 400 TL), Kayseri (33 800 TL), Eskişehir (35 000 TL) ve Zonguldak (45 700 TL) gelmektedir.

ÇİZELGE 10

SEÇİLMİŞ İLLERE GÖRE HANEHALKININ AYLIK TOPLAM SAĞLIK HARCAMASI VE KİŞİ BAŞINA SAĞLIK HARCAMALARI (Cari Fiyatlarla)

İller	Hanehalkı Sayısı	Toplam Sağlık Harcaması (milyon TL)	Kişi Başına Sağlık Harcaması (milyon TL)	Kişi Başına Sağlık Harcamalarının Dağılımı (%)
Bursa	957662	60480	0,0632	6,12
Kocaeli	267763	13305	0,0497	4,82
İstanbul	7364805	894831	0,1215	11,78
Denizli	224002	161200	0,0720	6,98
İzmir	1902790	129344	0,0680	6,59
Adana	1019015	74864	0,0735	7,12
Antalya	468641	34650	0,0739	7,17
İçel	501395	23040	0,0460	4,45
Ankara	2670009	184849	0,0692	6,71
Eskişehir	430113	15041	0,0350	3,39
Kayseri	434642	14708	0,0338	3,28
Konya	555837	29612	0,0533	5,16
Trabzon	138923	7410	0,0533	5,17
Samsun	315585	20345	0,0645	6,25
Zonguldak	110501	5055	0,0457	4,43
Erzurum	233655	5913	0,0253	2,45
Malatya	300196	15541	0,0518	5,02
Diyarbakır	428951	7026	0,0164	1,59
Gaziantep	683774	10699	0,0156	1,52

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları. Ankara: 1997 (72-81 arası sayfalarda hesaplanmıştır).

İnsani gelişme endeksi ve boyutları ile sağlık harcamaları arasındaki ilişki durumu Çizelge 11'de verilmiştir.

ÇİZELGE 11

İNSANİ GELİŞME VE BOYUTLARI İLE SAĞLIK HARCAMALARI
ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı tekniğine göre)

	Okuma Yazma Endeksi	Okullaşma Endeksi	Eğitim Endeksi	Yaşama Süresi Endeksi	Gelir Endeksi	İnsani Gelişme Endeksi
Kişi Başına Sağlık Harcaması	,5685*	,3319	,5131*	,4612	,5783*	,6360*

n= 19

*P< ,05

İnsani gelişme endeksi ve boyutları ile sağlık harcamaları arasındaki ilişki ile ilgili bulgulara göre; kişi başına sağlık harcaması ile okuma yazma ($r= ,5685$), eğitim ($r= ,51331$), yaşam süresi ($r= ,4612$), gelir ($r= ,5783$) ve insani gelişme ($r= ,6360$) endeksleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Kişi başına sağlık harcaması ile okullaşma endeksi ($r= ,3319$) arasında ilişki anlamlı değildir (Çizelge 11).

Bu sonuçları destekleyici değişik çalışma bulguları vardır. Dünya Bankası'nın (World Bank, 1991:54) belirttiğine göre; Brezilya, Çin ve Nijerya'da yapılan çalışmalarda ailelerin gelirlerindeki artışın çocuk hastalıklarını azaltarak, hayatta kalma oranlarını ve doğuştan beklenen yaşam süresini artırarak sağlık göstergelerinde olumlu gelişmelere yol açtığı belirtilmektedir.

Sierra Leone'de 1940-1950 yılları arasında sıtma ile mücadele edilerek dayanıksızlık ve hastalık oranları azaltılmış, bunun sonucunda gelirden % 10 artış sağlanmıştır (World Bank, 1991:54). Gana'da yetişkin çalışanların ayda ortalama olarak 3,6 gün hastalandıkları, bunun 1,3 iş günü kaybına neden olduğu, potansiyel gelirinde ise % 6,4 oranında kayba neden olduğu belirlenmiştir. Gelişmekte olan sekiz ülkede (Gana-1988, Kostarika-1987, Moritanya-1988, Endonezya-1978, Filipinler-1978,

Bolivya-1990, Peru-1986 ve Jamaika-1989) ortalama olarak hastalıklar nedeni ile potansiyel yıllık kazançlarının % 2,1-6,5'i oranında kayba uğradıkları belirtilmektedir. Ayrıca bu hastalıkların tedavisi için yapılan harcamalar da aile ve ülke ekonomisine yük getirmektedir (World Bank, 1991:54).

UNDP (1996:107-113) yaptığı çalışmada; gelir ile çocuk ölümleri ve anne ölümleri arasında anlamlı negatif bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sağlık harcamaları ile insani gelişme arasında anlamlı pozitif ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Eğitim ve sağlık yatırımlarının GSMH içindeki payının % 1 artırılması tahminen çocuk ölümlerini % 24 oranında azaltarak beklenen yaşam süresini % 1 oranında artırdığı belirtilmektedir.

Bu çalışma bulgularına ve yukarıda aktarılan çalışma sonuçlarına göre kişi başına sağlık harcamaları, eğitim, gelir ve insani gelişme durumundaki değişimler arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Sağlık harcamaları ile okullaşma durumundaki değişimler arasında ilişkinin olduğu söylenemez.

Öğrenim Düzeyi İle Gelir, Eğitim ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkiyle İlgili Bulgular ve Yorum

Seçilmiş illerde öğrenim düzeylerine göre gelir elde eden fertlerin elde ettikleri gelir Çizelge 12'de verilmiştir. Çizelge 12'ye göre en düşük geliri; Antalya (33 052 300 TL), Denizli (35 662 400 TL) illerinde okuma yazma bilmeyenler, Eskişehir'de (38 991 000 TL) okuma yazma bilip herhangi bir öğrenim kurumunda mezun olmayanlar elde etmektedir.

İllere göre en yüksek geliri; İstanbul (561 573 600 TL), Adana (360 793 400 TL) ve Antalya (304 118 300 TL) illerinde yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunları elde etmektedir. Öğrenim düzeylerine

göre genel olarak en yüksek geliri yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunları elde etmektedir. Ancak yalnızca Kayseri’de en yüksek geliri lise dengi meslek okulu mezunları (259 319 900 TL) elde etmektedir.

ÇİZELGE 12

GELİR ELDE EDEN HANEHALKI FERTLERİNİN ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE KİŞİ BAŞINA GELİR

(Bin TL)

	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen ve Herhangi Bir Okul Mezunlu Olmayan	İlkokul Mezunlu	Ortaokul ve Dengi Meslek Okulu Mezunlu	Lise Mezunlu	Lise Dengi Meslek Okulu Mezunlu	Yüksekokul, Fakülte, Yüksek Lisans ve Doktora Mezunlu
Bursa	34 562,9	60 267,3	75 431,2	72 612,1	131 066,1	107 330,3	258 483,5
Kocaeli	46 141,9	62 646,8	94 020,0	94 928,1	127 106,8	124 274,3	198 964,8
İstanbul	49 377,9	76 338,1	125 523,7	153 702,2	133 609,9	133 491,6	561 573,6
Denizli	35 662,4	81 087,2	83 781,3	94 968,7	89 986,9	120 166,9	196 834,6
İzmir	59 735,3	55 974,2	77 237,6	127 609,9	125 034,1	123 043,8	196 074,8
Adana	54 911,7	73 343,3	148 578,4	114 130,7	101 881,4	103 474,6	360 793,4
Antalya	33 052,3	81 758,2	109 999,0	110 031,9	160 997,6	96 040,8	304 118,3
İçel	49 435,7	66 753,9	85 312,1	97 549,5	107 936,1	109 934,4	190 246,5
Ankara	51 521,0	73 193,9	96 094,8	107 862,2	111 419,6	111 851,7	216 929,4
Eskişehir	44 616,9	38 991,0	81 100,8	70 231,6	102 434,5	104 681,4	150 269,9
Kayseri	53 452,8	69 017,0	111 399,0	106 318,0	196 162,7	259 319,9	187 112,9
Konya	42 633,7	66 830,6	72 235,4	80 518,1	128 528,5	104 696,8	176 968,9
Trabzon	45 757,9	76 133,3	105 833,6	172 168,4	120 999,8	116 918,5	172 136,5
Samsun	42 365,0	63 708,2	91 916,3	93 467,8	126 436,9	117 629,7	181 447,9
Zonguldak	56 045,1	79 655,2	101 561,2	103 169,8	131 093,8	107 931,5	136 876,9
Erzurum	46 155,8	118 738,7	103 897,3	146 819,2	141 857,5	118 338,0	195 571,6
Malatya	35 737,4	57 423,4	76 310,0	93 762,7	103 376,9	116 528,0	141 303,6
Diyarbakır	66 653,2	68 800,0	98 603,0	86 936,2	125 828,8	146 565,7	172 648,6
Gaziantep	55 354,6	69 903,9	69 463,3	94 448,0	93 571,6	92 106,3	130767,9

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları, Ankara:1998. (20-21. Sayfalardan derlenmiştir).

Okuma yazma bilmeyenlerin en fazla geliri Diyarbakır (66 653 200 TL), İzmir (33 052 300 TL) ve Zonguldak (56 045 100 TL) illerinde elde ettikleri görülmektedir. Yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunlarının en az geliri; Gaziantep (130 767 900 TL), Zonguldak (136 876 900 TL) ve Diyarbakır (141 303 600 TL) illerinde elde etmektedirler (Çizelge 12).

Gelir elde eden hanehalkı fertlerinin öğrenim durumlarına göre, elde ettikleri gelir, eğitim ve sağlık harcamalarının dağılımları Çizelge 13'de verilmiştir.

ÇİZELGE 13

GELİR ELDE EDEN HANEHALKI FERTLERİNİN ÖĞRENİM DURUMLARINA GÖRE ELDE ETTİKLERİ GELİR, EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ DAĞILIMI

Öğrenim Durumu	Hanehalkı Fertlerin Dağılımı (%) (1)	Kişi Başına Ortalama Gelir (Milyon TL) (1)	Gelir Dağılımı (%) (1)	Eğitim Harcamalarının Dağılımı (%) (2)	Sağlık Harcamalarının Dağılımı (%) (2)
Okuma-Yazma Bilmeyenler	6,42	49,94	2,25	1,93	3,33
Okuma Yazma Bilip Bir Öğrenim Kurumunu Bitirmeyen	4,15	70,52	2,06	1,16	2,73
İlkokul Mezunu	49,50	106,21	36,90	27,62	43,95
Ortaokul Mezunu	10,80	124,97	9,47	8,82	12,45
Orta Dengi Meslek Okulu Mezunu	0,15	93,67	0,10	0,30	0,18
Lise Mezunu	14,74	194,48	20,13	17,75	10,78
Lise Dengi Meslek Okulu Mezunu	3,89	123,57	3,37	8,46	4,65
Yüksekokul, Fakülte, Yüksek Lisans ve Doktora Mezunu	10,35	354,20	25,72	33,96	21,93

Kaynaklar:

- (1) DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları. Ankara: 1998. (20-21 arası sayfalardan hesaplanmıştır).
- (2) DİE, 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları. Ankara: 1997. (72-81 arası sayfalardan hesaplanmıştır).

Çizelge 13'de öğrenim düzeylerine göre kişi başına en az gelir (49,94 milyon TL) elde eden okuma yazma bilmeyenlerdir. En fazla kişi başına yıllık gelir (354,20 milyon TL) elde edenler ise yüksekokul ve fakülte mezunu olanlardır.

Çizelge 13'e göre; okuma yazma bilip bir öğrenim kurumundan mezun olmayan 70,52 milyon TL, ilkokul mezunu 106,21 milyon TL, ortaokul mezunu 124,97 milyon TL, orta dengi okul mezunu 90,67 milyon TL, lise mezunu 194,48 milyon TL, lise dengi meslek okulu mezunu 120,57 milyon TL, yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunları 354,20 milyon TL yıllık gelir elde etmektedir.

Çizelge 13'e göre, 12+ yaş nüfusun % 6,42'si okuma yazma bilmeyen, % 4,15'i okuma yazma bilip herhangi bir öğretim kurumunu bitiremeyenler, % 49,50'si ilkokul mezunu, % 10,80'i ortaokul mezunu, % 0,15'i orta dengi okul mezunu, % 14,74'ü lise mezunu, % 3,89'u lise dengi meslek okulu mezunu, % 10,35'i yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunudur.

Aralarında ilişki aranan değişkenlerle ilgili istatistiki analiz sonuçları Çizelge 14'de verilmiştir.

ÇİZELGE 14

ÖĞRENİM DÜZEYİ İLE GELİR, EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ (Pearson Korelasyon Katsayısı tekniğine Göre)

	Öğrenim Düzeyleri	Gelir Dağılımı	Eğitim Harcaması	Sağlık Harcaması
Öğrenim Düzeyleri	1,0000	,8596*	,6275*	,9414*
Gelir Dağılımı	,8596*	1,0000	,9247*	,9429*
Eğitim Harcaması	,6275*	,9247*	1,0000	,8183*
Sağlık Harcaması	,9414*	,9429*	,8183*	1,0000

n= 19

* P< ,05

Öğrenim düzeyi, öğrenim düzeyine göre elde edilen gelir, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki ile ilgili bulgulara göre; gelir elde eden hanehalkı fertlerinin öğrenim durumu ile gelir ($r= ,8596$), eğitim ($r= ,6275$) ve sağlık harcamaları ($r= ,9429$) arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Yine öğrenim düzeyine göre elde edilen gelir ile eğitim ($r= 0,9247$) ve sağlık harcamaları ($r= ,9429$) arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır (Çizelge 14).

Bu konuda elde edilen sonuçları destekleyici değişik araştırma bulguları vardır. DPT (1994:106) 1987 gelir dağılımı verilerine dayanarak öğrenim düzeyi ile elde edilen gelir arasında ($r= ,96$) ilişkiyi anlamlı bulmuştur. Psacharopoulos (1994:1329) gelir düzeyi ile ortalama öğrenim yıl süresi arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerin ortalama öğrenim yıl süreleri de yüksektir. Düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin ortalama öğrenim yıl süreleri de düşüktür.

Türkiye’de 1990 yılında çalışan nüfusun genel eğitimi, ilkokul düzeyine dayanmaktadır. 1990 yılında % 18,42’si okuma yazma bilmemektedir, % 56,3’ü ilkokul mezunu, % 5,32’si yüksekokul mezunudur. Bir diğer önemli gösterge bu dönemde eğitim düzeyi yüksek olanlar genel olarak üretim dışı alanlarda çalışmaktadır. Yüksek öğrenim düzeyine sahip çalışanların önemli bir kesimi; mali kuruluşlar ve toplum hizmetleri alanlarında çalışmaktadır. Tarım ve sanayi sektöründe çalışanların içinde yüksek öğrenim mezunlarının oranı genel ortalamanın altındadır (DİE, 1997c).

Seçilmiş ülkelerde 25+ yaş nüfusun sahip olduğu ortalama öğrenim yıl süreleri Çizelge 15’de verilmiştir. Çizelge 15’e göre gelişmiş ülkelerin ortalama öğrenim yıl süresi (25+ yaş grubu ve 1992 verileri) 9,8 yıl olarak hesaplanmıştır. Kanada’da 12,2 yıl, İtalya’da 7,5 yıldır. Orta düzeyde insani gelişmeyi sağlamış ülkelerin ortalama öğrenim yıl süresi (25+ yaş

grubu ve 1992 verileri) 4,8 yıl olarak hesaplanmıştır. Malezya'da 5,6 yıl, Küba'da 8 yıl, Sri Lanka'da 7,2 yıl, Romanya'da 7,1 yıl, Türkiye'de 3,6 yıl olduğu belirtilmektedir. İnsani gelişimi düşük olan ülkelerin ortalama öğrenim yıl süresi (25+ yaş grubu ve 1992 verileri) 2,0 yıl olarak hesaplanmıştır. Zambiya'da 2,7 yıl, Somali'de ise 0,3 yıl olduğu belirtilmektedir (UNDP, 1994).

ÇİZELGE 15

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE 25+ YAŞ NÜFUSUN SAHİP OLDUĞU ORTALAMA ÖĞRENİM YIL SÜRELERİ (1992)

Ülkeler	Öğrenim yıl süresi	Ülkeler	Öğrenim yıl süresi
Gelişmiş Ülkeler			
Ülkeler Ortalaması			9.8
Kanada	12.2	İtalya	7.5
A B D	12.4	Kıbrıs	7.0
İngiltere	11.7	Güney Kore	9.3
Fransa	12.0	İsviçre	11.6
Almanya	11.6	Yunanistan	7.0
Japonya	10.8	Norveç	12.1
Orta Düzeyde Gelişmiş Ülkeler			
Ülkeler Ortalaması			4.8
Tayland	3.9	İran	3.9
Malezya	5.6	Küba	8.0
Brezilya	4.0	Sri Lanka	7.2
Türkiye	3.6	Romanya	7.1
Düşük düzeyde gelişmiş ülkeler			
Ülkeler Ortalaması			2.0
Kenya	2.3	Sudan	0.8
Zambiya	2.7	Mozambik	1.6
Zaire	1.6	Somali	0.3
Nijerya	1.2	Afganistan	0.9
Bangladeş	2.0	Pakistan	1.9

Kaynak: UNDP; Human Development Report-1994.

UNDP (1996:68-76) tarafından yapılan çalışma ve derlenen çalışma sonuçlarına göre; Bolivya, Brezilya, Gana, Hindistan,

Endonezya, Malezya Nikaragua, Pakistan, Peru ve Filipinlerde eğitim üzerinde ailenin gelir düzeyinin pozitif yüksek bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Brezilya'da gelirdeki % 10'luk bir artışın alınan eğitim süresini % 8-5 kadar uzattığı, geliri iyi olan ailelerde okul materyalleri için daha çok harcama yaptıkları daha çok çocuğu okula gönderdikleri, daha iyi kamu okulları için baskı yaptıkları belirtilmektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara ve yukarıda aktarılan çalışmalara dayanarak öğrenim düzeyine göre, gelir, eğitim ve sağlık harcamaları arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Öğrenim düzeyi, öğrenim düzeyine göre elde edilen gelir, eğitim ve sağlık harcamalarındaki değişmelerin birbirlerine paralellik gösterdiği belirtilebilir.

BÖLÜM VI

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından yola çıkılarak varılan sonuçlar ve öneriler yer almıştır.

Sonuçlar

Araştırma bulgularına dayanarak varılan sonuçlar şunlardır;

1.a. Araştırma kapsamındaki il merkezlerinde, insani gelişmenin istenilen düzeyde sağlandığı söylenemez. Araştırma kapsamındaki il merkezlerinin insani gelişme düzeyleri gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler düzeyindeki bir aralıkta yer almaktadırlar. İl merkezleri arasında da önemli bir dengesizlik vardır. İnsani gelişme düzeyi en yüksek olan iller (Ankara, İstanbul, İzmir) Türkiye'nin batısında yer almaktadır. İnsani gelişme düzeyi en düşük olan iller (Erzurum, Diyarbakır, Samsun) Türkiye'nin doğusunda yer almaktadır.

b. İnsani gelişmenin temel boyutları olan gelir, yaşam süresi ve eğitim durumu arasında bir ilişki vardır. İnsani gelişmenin ana bileşenleri olan gelir, eğitim ve yaşam süresi arasında ilişki anlamlı bulunmuştur. Ancak eğitim durumu ile yaşam süresi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

2. İnsani gelişme ile gelir dağılımı arasında ilişki anlamlı bulunmamıştır. Kuramsal olarak insani gelişme ile gelir dağılımı arasında

bir ilişkiye dikkat çekilmekle birlikte bu araştırmada böyle bir sonuca ulaşılamamıştır.

3. Eğitim harcamaları ile gelir ve eğitim durumundaki değişmeler arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

4. Sağlık harcamaları ile gelir ve eğitim durumundaki değişmeler arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

5. Öğrenim düzeyi ile elde edilen gelir, eğitim ve sağlık harcamalarındaki değişmeler arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

6. Okullaşma oranı ile ekonomik değişkenler arasında ilişki anlamlı bulunmamıştır.

Sonuç olarak; seçilen illerde insani gelişme göstergeleri gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülke göstergeleri arasında bir dağılım göstermektedir. İnsani gelişme düzeyi yüksek olan iller Türkiye'nin batı bölgelerinde, düşük olan iller ise doğu bölgelerinde yer almaktadır. insani gelişmede eğitim durumu ve gelirin önemli birer değişken olduğu söylenebilir. Eğitim durumu ile gelir, yaşam süresi, eğitim ve sağlık harcamaları arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin olması eğitim göstergelerini insani gelişme için kritik gösterge konumuna getirmektedir. Öğrenim düzeyi ile gelir, eğitim ve sağlık harcamaları arasında ilişkinin anlamlı bulunması önemlidir. Öğrenim düzeyi insani gelişme düzeyini belirlemede önemli bir değişken olduğu söylenebilir. Gelir ile eğitim durumu, yaşam süresi, eğitim ve sağlık harcamaları arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin olması gelir göstergesini de insani gelişme için kritik bir

gösterge konumuna getirmektedir. Okullaşma endeksi ile ekonomik değişkenler arasında ilişki anlamlı bulunmamıştır.

Öneriler

Yapılabilecek Araştırmalarla İlgili Öneriler;

1.İnsani gelişmenin sosyal ve siyasal boyutlarını belirleyebilecek göstergeler geliştirmek için nitel araştırmalar yapılabilir.

2. Türkiye'de devletin kamunun ve ailelerin, eğitim ve sağlık harcamaları ve yatırımlarının bölgelere, kır-kent ve illere göre analizleri yapılabilir. İlişkinin bu unsurlar açısından incelenmesi, insani gelişmenin yetersiz olduğu alanların doğru belirlenmesine yardımcı olabileceği gibi kamuca sunulacak eğitim ve sağlık hizmetlerinin hedef kitlesinin belirlenmesine de yardımcı olabilir.

3. Okullaşma oranları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişki, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerine göre incelenmelidir. İlişkinin bu yönüyle incelenmesi, okullaşmanın ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde yaygınlaştırılmasının önündeki ekonomik engellerin doğru belirlenmesini sağlayabilir.

4. Bu araştırma Türkiye'nin 19 ili ile sınırlı kalmıştır. Veriler ölçüsünde, tüm illeri kapsayan bir araştırma yapılabilir.

Uygulama İle İlgili Öneriler;

1. Eğitim olanakları, eğitim düzeyi düşük ve yeterli gelire sahip olmayan ailelerin bulunduğu bölgelerde artırılmalıdır. Ailelerin eğitim olanaklarına erişimini engelleyebilecek parasal kaynaklar, mümkün olduğunca kamuca karşılanmalıdır. Bu bölgelerde eğitim için yapılacak harcamalar kamuca karşılandığı zaman, ailelerin ekonomik kaygılarının

biraz daha azalacağı ve eğitim olanaklarından daha fazla yararlanma eğiliminde olabilecekleri düşünülmektedir.

2. Yeterli gelire sahip olmayan aile çocuklarının ilköğretimden sonraki eğitim düzeylerine devam etmelerine yardımcı olabilecek eğitim fonları, burs ve kredi olanakları sağlanmalıdır. Bu olanakların sağlanmasının, eğitimin ortaöğretim düzeyinde yaygınlaştırmasını hızlandıracağı ve alt gelir gruplarındaki aile çocuklarının yükseköğretime geçiş şanslarını artırabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ÂDEM, Mahmut

- 1977 **Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası.** Ankara: Bilim Matbaası.
- 1993 **Ulusal Eğitim Politikamız ve Finansmanı.** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:172.
- 1995 **Eğitim Politikası.** Ankara: Şafak Matbaacılık.

AKALIN, Güneri

- 1980 **Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması.** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 444.

AKDER, Halis

- 1992 "İnsanca Gelişme" **İşletme ve Finans**, Ekim- 1992, Sayı:79: 41-49
- 1993 "UNDP İnsanca Gelişim Raporu ve Türkiye; Ülke Profili", **UNDP İnsanca Gelişme Raporu.** Ankara: UNDP Yayını. 13-42.
- 1994 "New Dimension of Human Security" UNDP için hazırlanmış ve yayınlanmamış döküman, Ankara: Birleşmiş Milletler Kütüphanesi

AREN, Sadun

- 1986 **Ekonomi El Kitabı.** İstanbul: Gerçek Yayınları.

AZHAR, R.

- 1991 "Education and Technical Efficiency During the Green-Revolution in Pakistan", **Economic Development and Cultural Change.** Vol:39, No:3: 651-665.

BALCI, Ali

- 1997 **Sosyal Bilimlerde Araştırma.** Ankara: 72 TDFO Yayıncılık.

BAŞOL, Koray

- 1984 **Demografi.** İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayını.

BAYRAKTUTAN, Yusuf

- 1992 "Kalkınma ve Altyapı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.** Cilt: 47, Sayı: 3-4: 83-89.

BEHRMAN, Jere R.

1996 "The Impact of Health and Nutrition on Education", **The World Bank Research Observer**. Vol: 11, No:1: 23-36.

BENSON, C.

1994 "Eğitimin Finansmanı", **Eğitim Ekonomisi**. Çev: Yüksel KAVAK, Berrin BURGAZ. Ankara: Pegem Yayınları No: 14. 79-88.

BHANOJIRAO, V. V.

1991 "Human Development Report: Review and Assessment", **World Development**. Vol:19 No: 10: 1451-1460.

BERTAN, Münevver ve H. ÖZCEBE

1993 "Türkiye'de Nüfus ve Sağlık", **Türkiye'de Nüfus Konuları, Politika Öncelikleri**. Ed: Aykut TOROS. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü. 141-208.

BREMOND, Janine ve A. GELEDAN

1984 **İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü**. Çev: Ertuğrul ÖZKÖK. İstanbul: Remzi Kitabevi.

BULUTAY, Tuncer, Y. HAMURDAN, H. ERSEL

1973 **Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

BULUTOĞLU, Kenan

1988 **Kamu Ekonomisine Giriş**. İstanbul: Filiz Yayınları.

CALDS, Stephen J ve C. BANKSTON

1997 "Effect of School Population Socio-economic Status on Individual Academic Achievement", **The Journal of Educational Research**. Vol: 90, No: 5: 269-277.

CELASUN, Merih

1986 "Income Distribution and Domestic Tem of Trade in Turkey 1978-1983" **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 13.

CRAWFORD, R.

1991 **In The Ear of Human Capital**. USA-New York: Harper Business.

ÇEÇEN, Anıl

1995 **İnsan Hakları**. Ankara: Gündoğan Yayınevi.

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)

1990 **Gelir Dağılımı-1987, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları**. Ankara: DİE Yayın No: 1441.

- 1993 **Türkiye’de Nüfus Eğitimi ve Kalkınma**. Ed: İsmail BİRCAN, Ankara: DİE Yayını.
- 1996 **Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları**. Ankara: DİE Yayın No: 1997.
- 1997a **1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Özet Sonuçları**. Ankara: DİE Yayın No: 2050.
- 1997b **İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1987-1994**. Ankara: DİE Yayın No: 2066.
- 1997c **Türkiye İstatistik Yıllığı- 1996**. Ankara: DİE Yayını No: 1985.
- 1998 **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları**. Ankara: DİE Yayın No: 2127.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)

- 1976 **Gelir Dağılımı, 1973**. Ankara: DPT Yayını.
- 1990 **İnsangücü Kaynakları ve İstihdamı Geliştirme Sistemleri Araştırma Çalışması**. Ankara: DPT Yayını. Nisan 1990.
- 1994 **Gelir Dağılımı Politikaları**. Ankara: DPT ÖİK Raporu.
- 1995 **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara: DPT Yayın ve Temsili Daire Başkanlığı Yayını.
- 1996 **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-(1950-1995)**. Ankara: DPT Yayın ve Temsil Daire Başkanlığı Yayını

DENİZ, Onur

- 1988 "Nüfus Artışı Karşısında Beslenme Sorunları", **Planlama Dergisi**. Sayı: 24. Ankara: DPT Yayın No: 2137, 65-74.

DONNELLY, Jack

- 1995 **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**. Çev: M. ERDOĞAN, L. KORKUT. Ankara: Yetkin Basımevi.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

- 1989 **Ortak Geleceğimiz**. Çev: B.ÇORAKÇI. Ankara: Önder Matbaası.

ERDOĞAN, Alptekin

- 1995 **Türkiye’de 1973 ile 1987 Yılı Gelir Dağılımı ve 1995 Yılı Kamu Kesimi İşçi Ücretleri Araştırmasında Gini Katsayısı Analizi**. Ankara: DPT yayını

ERDOĞAN, Güzin

- 1994 Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi).

ERKAN, Hüsnü

- 1997 **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Bilim Dizisi: 8.

ERTÜRK, Selahattin

- 1988 "Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. Sayı: 3.

FAO (Gıda ve Tarım Örgütü)

- 1996 **Food Blanca Sheets**. FAO Statistic Series No: 131.

GASPAR, Des

- 1995 "Kalkınma Ahlakı Yeni Bir Alan mı?", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**. Çev: İdil ESER. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları No: 2.

GLEWWE, Paul ve H. JACOBY

- 1995 "An Economic Analysis of Delayed Primary School Enrolment And Childhood Malnutrition in a Low Income Country", **Review of and Statistic**. Vol: 77 No:1: 156-169.

GRANT, J.P.

- 1989 **The State of The World's Children**. USA New York: Oxford University Press.

GRİFFİN ,J. Keith ve T. McKINLEY

- 1993 **Towards A Human Development Strategy**. New York: Published by HDR.

GÜLBEDEN, Deniz

- 1991 **Eğitim Etkinliği ve Türkiye'de Öğretim ile Ekonomik Gelişme Ölçüleri Arasındaki İlişkiler**. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 450.

GÜVENEN, Orhan

- 1993 "Human Development Report: A Statistic Icons View", **The First National Human Development Conference**. Ankara: UNDP Human Development Report. 27-34.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü

- 1989 **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü yayını.

HALLK, Jacques

1990 **Investing In The Future.** New York: Oxford University Press.

HARBISON, Frederick ve C. A. MYERS

1965 **Manpower And Education.** Nev York: Mc Graw Hill. Inc.

HESAPÇIOĞLU, Muhsin.

1994 **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi.** İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

HICKS, N. L.

1994 "Eğitim ve Ekonomik Büyüme", **Eğitim Ekonomisi- Seçilmiş Yazılar.** Çev; Yüksel KAVAK, Berrin BURGAZ. Ankara: Pegem Yayın No:14: 47-62.

İLKİN, Akın

1984 **Ekonomi Ansiklopedisi.** İstanbul: Paymaş Yayınları. Cilt: 2.

JOLLY, Richard

1989 "Nutrition and Adjustment Policy", **14th International Congress of Nutrition.** UNICEF New York. 15-25.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem

1995 "2000'li Yıllarda Bilim ve Eğitim", **Bilim ve Eğitim.** Ankara: TÜBA- Eğitim ve Bilim Serisi: 2. 193-196.

1997 "Temel Eğitim ve Toplumsal Gelişme", **Temel Eğitim, Bilim, Toplum ve Toplumsal Gelişme.** Ankara: TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri: 8. 17-22.

KAO, Charng, S. W. POLACHEK ve P. V. WUNNAVA

1994 "Male-Female Wage Differentials in Taiwan: A Human Capital Approach", **Economic Development and Cultural Change.** Vol: 42, No:2: 350-374.

KARAKÜTÜK, Kasım

1994 Eğitim Planlamasında Öğretim Haritası Yönteminin Rolü, Önemi ve Türkiye'de Uygulanması. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

KARAMAN, İsmail

1987 **Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları (1953-1986).** Ankara: DPT yayınları No: 2076.

KARLUK, Rıdvan

1997 **Türkiye Ekonomisi.** İstanbul: Beta Yayınları 5. Basım.

KASNAKOĞLU, Zehra ve A. KILIÇ

1983 "Ankara'da Gelir Farklılıklarını Belirleyen Etmenler.", **METU Studies In Development**. Vol:10,No:2:118-127.

KAVAK Yüksel, E.EKİNCİ ve F. GÖKÇE

1997 **İlköğretimde Kaynak Arayışları**. Ankara: Şafak Matbaacılık.

KAZGAN, Gülten, İ.ÖNDER, H. KİRMANOĞLU ve N. TUNCER.

1992 **Türkiye'de Gelir Bölüşümü - Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar**. Ankara: TOBB Yayın No: 222. Sevinç Matbaası.

KENNEDY, Paul

1995 **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**. Çev: Fikret ÜÇCAN. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sosyal Felsefe Dizisi: 42.

KEPENEK, Yakup ve N. YENTÜRK

1994 **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitapevi. 6. Baskı.

KING, Alexander

1966 "Eğitim, Toplum ve Gelişme", **Gelişmeyi Hızlandıran Etken Olarak Eğitim**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

KOÇOĞLU,G, H.POLAT ve F.ÖZGÜR

1990 "Beslenme ve Çocukların Fiziksel Gelişimleri", **Beslenme ve Diyet Dergisi**. Cilt: 19, Sayı: 1: 9-21.

KREMER, Michael R.

1995 "Research on Schooling: What We Know and What We don't A Comment on Hanushek", **The World Bank Research Observer**. Vol: 10, No: 2: 247-254.

KROCH, Eugene ve K. SJOBLOM

1994 "Schooling as Human Capital or a Signal", **The Journal of Human Resources**. Vol: 29, No: 1: 156-176.

KURUÇ, Bilsay

1992 "Dünya Sanayinin Tarih İçinde Gelişme Çizgisi", **Sanayileşme Sürecinde Türk Eğitimi ve Sorunları**. Ankara: Şafak Matbaacılık. TED IX. Eğitim Toplantısı Bilim Dizisi: 15.

LANKENAU, Backy H., C. H. HENNESSY ve T. L. SCHMID

- 1995 "Health-Related Quality of Life: A New Approach to Measuring the Health Status of A Population", **New Vision and Strategies for The Nex Century People, Technology and Productivity-9**. World Productivity Congress. Ankara: Milli Prodüvite Merkezi Yayını. 1394-1403.

LESLİE, Joanne ve D. T. JAMISON

- 1990 "Health and Nutrition Considerations in Education Planning 1. Education Consequences of Health Problems Among School -Agechildren", **Food and Nutrition Bulletin**. Vol: 12, No: 3: 191-203.

MASUDA, Y.

- 1990 **Managing in The Information Society**. Cambridge-Mass: Basil Blackwall.

MAYOR, Federico

- 1997 "Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar", **Bilim ve İktidar**. (Der:Fedrico MAYOR. Augusto FORTI) Çev: M.KÜÇÜK Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları: 48. 153-190.

McGILLIVRAY, Mark

- 1991 "The Human Development Index: Yet Another Redundant Composite Development Indicator?", **World Development**. Vol: 19, No: 10: 1461-1468.

McGRANAHAN, Donald

- 1995 "Measurement of Development; Research at the U.N. Research Institute for Social Development", **International Social Science Journal**. (Special Issue; Measuring Evaluating Development). 39-59.

McGRANAHAN, Donald, E. PIZARRO ve C. RICHARD

- 1985 **Measurement And Analysis of Socio-Economic Development**. Switzerland: Geneva, United Nations Research Institute For Social Development (UNRISD).

McMAHON, W. W.

- 1994 "Eğitimin Dışsalıkları", **Eğitim Ekonomisi**. Çev: Yüksel KAVAK, Berrin BURGAZ. Ankara: Pegem Yayın No: 14: 29-38.

MİNGAT, A ve J. TAN

- 1996 **Human Capital Development Working Papers**. Washington: World Bank.

MOOCK, Peter ve J. LESLIE

- 1986 "Childhood Malnutrition and Schooling in the Terai Region of Nepal", **Journal of Development Economics**. Vol: 20, No: 1: 33-52.

MYERS, Robert

- 1990 "Different Models in Early Childhood Development", **Different Models in Early Childhood Education**. Ankara: Printed by UNICEF. 7-42.

OECD(Organization for Economic Co-operation and Development)

- 1995 **Education at A Glance**. Paris: Head of Publications Service, OECD.
- 1997 **Economic Surveys: Turkey 1985/1996**. Paris: OECD.
- 1998 **Human Capital Investment**. Center for Educational Research and Innovation. Paris: Head of Publications Service, OECD.

OGWANG, Tomson.

- 1994 "The Choice of Principle Variables for Computing the Human Development Index", **World Development**. Vol: 22, No: 12: 2011-2014.

ÖNDER, İzzettin, I. ÜNAL, S. ÖZSOY, A. TAMER

- 1998 "Eğitimde Kaynak Yaratma", **Demokratik Eğitim Kurultayı Raporu**. Ankara: Arman Matbaacılık. 169-219.

PROKOPENKO, Joseph

- 1992 **Verimlilik Yönetimi**. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları no: 476.

PSACHAROPOULOS, George

- 1994 "Returns to Investment In Education: A Global Update", **World Development**. Vol: 22, No: 9: 1325-1343.

PSACHAROPOULOS, George ve M. WOODHALL

- 1985 **Education for Development: An Analysis of Investment Choices**. New York: Oxford University press.

QIZILBASH, Mozaffar

- 1996 "Ethical Development", **World Development**. Vol: 24, No: 7: 1209-1221.

ROMER, P. M.

- 1992 "Two Strategies For Economic development Using Ideas and Producing Ideas", **Annual Conference On Development Economics**. Washington: World Bank. 79-90.

SALTIK, Ahmet

- 1995 "Sağlık Ekonomisinde Yeni Kavramlar", **Toplum ve Hekim**. Cilt: 10, Sayı: 68: 38-44.

SEN, Amarta

- 1990 "Development As Capability Expansion", **Human Development and the International Development Strategy for the 1990's**. (Ed:K. GRIFFIN, J. KINGHT). New York: McMillan. 29-47.

SENCER, Muzaffer.

- 1986 **İnsan Hakları -Ana Kuruluşlar ve Belgeler**. Ankara: TODAİE Yayını No: 214.

SERİN, Necdet

- 1979 **Eğitim Ekonomisi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını No: 77.

STREETEN, Paul

- 1995 "Human Development: the Debate About the Index", **International Social Science Journal**. No: 143, March-1995: 25-37.

STEWART, F.

- 1995 "Eğitim ve Uyum 1980'lerin Deneyimi ve 1990'lar İçin Bazı Dersler", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**. Çev: İdil ESER. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 169-204.
- 1996 "Basic Needs Strategies, Human Rights and the Right to Development", **Human Rights Quarterly**. Vol: 11: 347-374.

TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı)

- 1996 **Human Development Report 1996 Turkey**. Ankara: Published for UNDP.
- 1998 **Türkiye İnsani Gelişme Raporu 1997**. İstanbul: UNDP için hazırlanmış çalışma.

THUROW, Lester C.

- 1982 "The Failure of Education as an Economic Strategy", **American Economic Review**. Vol: 72, No: 2: 72-76.

TÖMÜK, B. H. GÜLTÜRK, U. GÜNEYCİ, R. ARIKAN ve H. KAYIM

- 1987 **Gıda Tüketimi ve Beslenme.** Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı-UNICEF- Gıda ve Beslenme Planlaması ve Politikası Projesi.

TUNÇBİLEK, Ergül

- 1993 "Bebeklerin, Çocukların ve Annelerin Beslenmeleri", **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları.** Ankara: Sağlık Bakanlığı, H. Ü. Nüfus Etüdüleri Enstitüsü ve Macro Internation inc. 89-124.

TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu)

- 1997 **Tübitak Projeleri.** Ankara: Promat matbaacılık AŞ.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (07.11.1982). Kanun No:2709, Resmi Gazete, 09.11.1982-17863 Mükerrer sayı.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Kültür Örgütü)

- 1996 **Statistical Yearbook-1996.** USA. Benan Press.

United Nations

- 1994 **Population and Development.** Programme of Action Adopted at the International. Conference on Population and development. Cairo 5-13 September-1994.

UNICEF (United Nations Children's Fund)

- 1992 **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.** Çev: UNICEF Türkiye Temsilciliği.
- 1993 **The Prescriber.** Number: 8 December-1993. Paris: Published by UNICEF.
- 1994 **Dünya Çocuklarının Durumu.** Çev: UNICEF Türkiye temsilciliği. Ankara: Pelin ofset.
- 1995 **Profiles in Success: People's Progress in Africa, Asia, and Latin America.** New York: Published by UNICEF.
- 1996 **Dünya Çocuklarının Durumu.** Çev: UNICEF Türkiye temsilciliği. Ankara: 2. Baskı, Pelin ofset.
- 1997 **Dünya Çocuklarının Durumu.** Çev: UNICEF Türkiye Temsilciliği Ankara: Tisamat Basım Aş.

UNDP (United Nations Development Programme)

- 1990 **Human Development Report-1990.** New York: Oxford University Press. Published for the UNDP.
- 1993 **Human Development Report 1993.** New York: Oxford University Press. Published for the UNDP.
- 1994 **Human Development Report 1994.** New York:Oxford University Press. Published for UNDP.

1996 **Human Development Report 1996.** New York: Oxford University Press. Published for the UNDP.

1997 **Human Development Report 1997.** New York: Oxford University Press. Published for the UNDP.

ÜNAL, Işıl

1996 **Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi.** Ankara: Epar Yayınları. Torun Matbaası.

VARLIER, Oktay

1982 **Türkiye’de Kazanç Eşitsizliklerinin Nedenleri.** Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları No: 13.

WHEELER, David

1980 **Human Resource Development and Economic Growth In Developing Countries: A Simulatune Owes Model.** Washington: The World Bank.

WOODHALL, M.

1994 “İnsan Sermayesi Kavramı”, **Eğitim Ekonomisi.** Çev: Yüksel KAVAK, Berrin BURGAZ. Ankara: Pegem Yayınları No:14: 19-28.

World Bank

1990 **World Development Report-Poverty-** World Development Indicators. Published for the World Bank. Oxford University Press.

1991 **World Development Report- The Challenge of Development.** Oxford; Published for the World Bank. Oxford University press.

1995a **World Development Report-Workers In an Integrating World.** Oxford: Oxford University Press. Published for World Bank.

1995b **Priorities and Strategies for Education, A World Bank Review.** Washington: World Bank.

1996 **The World Bank Development Report.** Oxford: Oxford University Press. Published For World Bank.

1998 **World Development Report- The Information for Development.** Oxford: Oxford University Press. Published for World Bank.

YILDIRIM, S.

1994 **Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi.** Ankara: DPT Yayın No: 2350.

ZEISEL, Hans

1982 **Sosyal Araştırmalarda Sayısal Anlatım.** Çev: O.
KUMBARACIBAŐI. Ankara: G.Ü.İ.İ.B Fakóltesi Yayın No: 10.

EK

PEARSON KORELASYON KATSAYISI TEKNİĞİNE GÖRE
ARALARINDA İLİŞKİ İNCELENEN DEĞİŞKEN DEĞERLERİ (The
Stastical Packet For The Social Sciencs (SPSS) Bilgisayar Paket
Programı İle Yapılan İşlem Sonuçları)

	Okuma Yazma Endeksi	Okullaşma Endeksi	Eğitim Endeksi	Yaşam Süresi Endeksi	Gelir Endeksi	İnsani Gelişme Endeksi
Okuma Yazma Endeksi	1,0000 P=	,5135 P= ,025	,8629 P= ,000	,2927 P= ,224	,5659 P= ,012	,6816 P= ,001
Okullaşma Endeksi	,5135 P= ,025	1,0000 P= ,	,8768 P= ,000	,2145 P= ,378	,3961 P= ,093	,5444 P= ,016
Eğitim Endeksi	,8629 P= ,000	,8768 P= ,000	1,0000 P=	,2918 P= ,225	,5513 P= ,014	,7035 P= ,001
Yaşam Süresi Endeksi	,2927 P= ,224	,2145 P= ,378	,2918 P= ,225	1,0000 P= ,	,4790 P= ,038	,5960 P= ,007
Gelir Endeksi	,5659 P= ,012	,3961 P= ,093	,5513 P= ,014	,4790 P= ,038	1,0000 P= ,	,9687 P= ,000
İnsani Gelişme Endeksi	,6816 P= ,001	,5444 P= ,016	,7035 P= ,001	,5960 P= ,007	,9687 P= ,000	1,0000 P= ,
I. % 20	-,3191 P= ,183	-,2490 P= ,304	-,3232 P= ,177	-,1281 P= ,601	-,2056 P= ,398	-,2533 P= ,295
II. % 20	-,0925 P= ,706	-,1283 P= ,601	-,1247 P= ,611	-,0971 P= ,693	-,0861 P= ,726	-,1107 P= ,652
III. %20	,0028 P= ,991	-,0682 P= ,781	-,0364 P= ,882	-,2023 P= ,406	-,1229 P= ,616	-,1350 P= ,582
IV. % 20	-,0064 P= ,979	,0064 P= ,979	,0023 P= ,993	-,1456 P= ,552	-,1600 P= ,513	-,1446 P= ,555
V. % 20	,0706 P= ,774	,0841 P= ,732	,0868 P= ,724	,1543 P= ,528	,1464 P= ,550	,1568 P= ,521
Gini Katsayısı	,1416 P= ,563	,1235 P= ,614	,1498 P= ,540	,1466 P= ,549	,1790 P= ,464	,1952 P= ,423
Kişi Başına Eğitim Harcaması	,6713 P= ,002	,4069 P= ,084	,6163 P= ,005	,3381 P= ,157	,7092 P= ,001	,7384 P= ,000
Kişi Başına Sağlık Harcaması	,5685 P= ,011	,3319 P= ,165	,5131 P= ,025	,4612 P= ,047	,5783 P= ,009	,6360 P= ,003

	Öğrenim Düzeyi	Kişi Başına Gelir	Kişi Başına Eğitim Harcaması	Kişi Başına Sağlık Harcaması
Öğrenim Düzeyi	1,000 P= ,	,8596 P= ,006	,6275 P= ,096	,9414 P= ,000
Kişi Başına Gelir	,8596 P= ,006	1,0000 P= ,	,9247 P= ,001	,9429 P= ,000
Kişi Başına Eğitim Harcamaları	,6275 P= ,096	,9247 P= ,001	1,0000 P= ,	,8183 P= ,013
Kişi Başına Sağlık Harcamaları	,9414 P= ,000	,9429 P= ,000	,8183 P= ,013	1,0000 P= ,

ÖZET

Yeni kalkınma anlayışının ana eksenini insandır. Bu kalkınma yaklaşımına göre ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan hızlı değişimleri fırsatlara dönüştürmek için insani gelişme düzeyi temel belirleyici unsurdur. İstenilen insani gelişme düzeyini sağlamak için gelir, eğitim durumu, sağlık ve beslenme olanakları önem taşımaktadır. Bu alanlarda istenilen gelişmelerin sağlanması ise doğrudan kamunun ve ailelerin ekonomik olanakları ve çabaları ile ilgilidir. İnsani gelişme için kamu kaynakları önemli olduğu kadar hanehalkının ekonomik durumu ve çabaları da önemlidir. Hanehalkının geliri ve gelirini insani gelişme için kullanma tercihleri ile insani gelişme arasındaki ilişkileri belirleyen yeterli çalışmaların yapılmadığı gözlenmektedir.

Araştırma; Türkiye’de seçilen illerde insani gelişmenin eğitim, yaşam süresi ve gelir boyutları ile gelir dağılımı, gelir, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma; 1994 yılı ve Bursa, Kocaeli, İstanbul, Denizli, İzmir, Adana, Antalya, İçel, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Trabzon, Samsun, Zonguldak, Erzurum, Malatya, Diyarbakır ve Gaziantep il merkezleri ile sınırlıdır. Araştırmanın temel verileri; 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE, 1997) ve 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları (DİE, 1998), İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1987-1994 (DİE, 1997) ve Türkiye İnsani Gelişme Raporu (TESEV, 1996) kaynaklarından alınmıştır.

İnsani gelişme endeksinin boyutları; eğitim, yaşam süresi ve gelir endeksleri alınmıştır. Ekonomik değişkenler; öğrenim düzeylerine göre gelir, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla, gelir dağılımı, eğitim ve sağlık harcamaları alınmıştır.

Endeks hesaplamaları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan 1997 İnsani Gelişme Raporu’nun teknik ekinde belirtilen yöntemle

göre yapılmıştır. İnsani gelişme ve boyutları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Katsayısıu tekniğine (r) göre iki yönlü ve $P < ,05$ düzeyine göre test edilmiştir.

1. Gelir endeksi ile okuma yazma, eğitim ve yaşam süresi endeksleri arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Gelir ile okullaşma endeksleri arasında ilişki anlamlı değildir. Yaşam süresi ile okuma yazma, okullaşma ve eğitim endeksleri arasında ilişki anlamlı değildir.

2. Gelir dağılımı ile eğitim, yaşam süresi, gelir ve insani gelişme endeksleri arasında ilişki anlamlı değildir.

3. Eğitim harcamaları ile eğitim, gelir ve insani gelişme endeksleri arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Eğitim harcamaları ile okullaşma ve yaşam süresi arasında ilişki anlamlı değildir.

4. Sağlık harcamaları ile okuma yazma, eğitim, yaşam süresi, gelir ve insani gelişme endeksleri arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Sağlık harcamaları ile okullaşma endeksi arasında ilişki anlamlı değildir.

5. Öğrenim düzeyi ile elde edilen gelir ve sağlık harcamaları arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Öğrenim düzeylerine göre ailelerin gelirleri ile eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları arasında anlamlı pozitif ilişki vardır. Öğrenim düzeyi ile eğitim harcamaları arasında ilişki anlamlı değildir.

Elde edilen bulgulara dayanarak; insani gelişmede eğitim ve gelirin önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Varılan bulgu ve sonuçlara dayanarak; alt gelir guruplarının olduğu bölgelere eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ve niteliğinin artırılması, ailelerin gelirleri üzerindeki eğitim harcamalarının baskısının azaltılması önerilerinde bulunulmuştur.

SUMMARY

According to the new development approach, the level of human progress is the basic factor to transform rapid changes experienced in economic, social political and cultural fields into opportunities. Income, education attainment, health and nutrition conditions carry weight to provide the required human development level. Providing the required developments in these fields are directly related with the economic possibilities and efforts of the public and families. The economic conditions and efforts of the household as well as public resources are important for human development. It is observed that sufficient studies determining the relations between the economic income owned by the household and their usage preferences and human development have not been carried out.

The study aims to determine the relations between the education, life expectancy, and income dimensions of the human development and income distribution, income, education and health expenditures in selected provinces in Turkey.

The study is limited to 1994 and to the provincial centers of Bursa, Kocaeli, İstanbul, Denizli, İzmir, Adana, Antalya, İçel, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Trabzon, Samsun, Zonguldak, Erzurum, Malatya, Diyarbakır and Gaziantep. The basic data for the study have been taken from 19 Selected Provincial Centers Results of the 1994 Household Consumption Expenditures Survey (DIE, 1997) and 19 Selected Provincial Centres Results of the 1994 Household Income Distribution Survey (DIE, 1998), Gross Domestic Proceeds as Per Provinces 1987 – 1994 (DIE, 1997) and Human Development Report, Turkey (TESEV, 1996).

The dimensions of the human development index : Education, life expectancy and income indexes are taken. Economic variables : Income according to educational levels, gross domestic proceeds per capita, income distribution, education and health expenditures are taken.

Index calculation are made in accordance with the method stated in the technical annex to the 1997 Human Development Report published by the

United Nations Development Programme. The relations between human development and its dimensions and economic variables are tested in double-way and according to $p < ,05$ level in accordance with Pearson Moments Multiplication Correlation technique.

1. There is a meaningful positive relation between the income index and literacy, education, life expectancy indexes. There is no relation between income and enrolments ratio indexes. There is no a meaningful relation between life expectancy and literacy, enrolments ratio and education indexes.

2. There is no any meaningful relation between income distribution and education, life expectancy, income and human development indexes.

3. There is a meaningful positive relation between education expenditures and education, income and human development indexes. There is no any meaningful relations between education expenses and enrolments ratio and life expectancy.

4. There is a meaningful positive relation between health expenditures, literacy, education, life expectancy, income and human development indexes. There is no any meaningful relation between health expenditures and enrolment ratio indexes.

5. There is a meaningful positive relation between the income earned by an educational level and health expenditures. There is a meaningful positive relation between family incomes as per educational levels and education expenditures and health expenditures. There is no any meaningful relation between educational level and education expenditures.

A conclusion is reached based on the obtained findings that education and income play an important role in human development. Based on the findings and conclusions obtained, it is suggested that educational opportunities should be expanded to the regions where lower income groups exist, educational quality should be increased and the pressure of the education expenditures on the incomes of the families should be decreased.